

İçindekiler

Takdim.....	3
2008 Büyük Çöküşü: Bir Sosyalist Hesaplama Hatası	
<i>Hastalığımızın Nedeni Aşırı Deregülasyon mu?</i> – David R. Henderson.....	9
<i>Merkez Bankacılığın Gereksizliği</i> – George A. Selgin.....	17
<i>Ekonomik İyileşmeye Giden Yol</i> – John B. Taylor.....	25
<i>Teori ve Politika Formülasyonunda</i>	
<i>Doğal ve Nötr Fâiz Oranları</i> – Roger W. Garrison.....	33
<i>Mises'in Öğretisi Olarak Avusturya İktisat Okulu</i> – Serkan Kiremit.....	47
<i>Mises'in Sosyalizm'inin Önemi</i> – Peter J. Boettke.....	65
<i>Özgürlüğün Politik Ekonomisi ve</i>	
<i>Dershanelerin Kapatılması</i> – Bican Şahin.....	77
<i>Ekonomik Özgürlük, Demokrasi ve</i>	
<i>Hayat Memnuniyeti</i> – M. Rode, B. Knoll ve H. Pitlik.....	85
<i>2001 Krizi Sonrası Türkiye Ekonomisindeki Büyümenin Sırrı</i> – Aykut Ekinci.....	109
<i>Modern Mesihler: Gezi Hadisesinin Politik Teolojisi</i> – Bengül Güngörmez.....	127
<i>İnsan Doğası ve Medenî Bir Barışçı Çoğulluk 1</i> – Melih Yürüşen.....	133

liberal düşünce

Üç Aylık, Yerel-Süreli Dergi
Yıl 18, Sayı 72, Güz 2013

Sahibi

Liberte A.Ş. adına,
Özlem Çağlar

Editör

Bican Şahin

Yardımcı Editörler

Atilla Yayla, Bilal Sambur,
Buğra Kalkan, Yusuf Şahin

Yazı İşleri Müdürü

Harun Kaban
yaziisleri@liberal.org.tr

Yayın Kurulu

Adnan Küçük, Ahmet Nuri Yurdusev,
Asaf Savaş Akat, Bahadır Akın,
Bekir Berat Özipek, Eser Karakaş,
Fuat Erdal, Fuat Oğuz,
Hasan Yücel Başdemir, İhsan Dağı
Kürşat Aydoğan, Levent Korkut,
Mehmet Turhan, Melih Yürüşen,
Metin Toprak, Murat Yılmaz,
Mustafa Acar, Mustafa Erdoğan,
Ömer Çaha, Sait Akman,
Tanel Demirel, Turan Yay,
Yavuz Atar, Zühtü Arslan

Uluslararası Danışma Kurulu

Angelo Petroni, Chandran Kukathas, Gary
Becker, Hardy Bouillon, Imad-Ad-Dean
Ahmad, Buchanan, Leonard Liggio,
Norman Stone, Pascal Salin, Ralph Raico,
Richard Epstein, Ronald Hamowy,
Suri Ratnapala, Victoria Curzon-Price

Abonelik

www.liberte.com.tr

Dergi Temsilcileri

Enver Alper Güvel (Adana)
guvela@cu.edu.tr

Ahmet Kemal Bayram (Afyonkarahisar)
bayram@aku.edu.tr

Hasan Yücel Başdemir (Çorum)
basdemir@hotmail.com

Vahap Coşkun (Diyarbakır)
vahapcoskun@yahoo.com

Yüksel Göktaş (Erzurum)
yuksekgoktas@atauni.edu.tr

Ahmet Yılmaz Ata (Gaziantep)
ayata@gantep.edu.tr

Ahmet Hamdi Ayan (Hatay)
ahmethamdiayan@hotmail.com

Ferhat Çakır (Kayseri)
ferhatcakir@hotmail.com

Mustafa Bulut (Kocaeli)
umuttep

eyayinlari@yahoo.com

Yekta Şirin (Sakarya)
yekta_sirin@hotmail.com

Recep Tapramaz (Samsun)
recept@omu.edu.tr

Levent Görüşük (Sivas)
gorusuklevent@hotmail.com

Mizanpaj: Liberte Yayınları

Kapak Tasarımı: Ezgi Zorlu

Kalıp Baskı: Merkez Repro

Kapak ve İç Baskı: Cantekin Matbaası

Liberte Yayınları®

GMK Bulvarı No:108/16, Maltepe, Ankara
Tel: (312) 230 87 03 | Faks: (312) 230 80 03

Web: www.liberte.com.tr

E-mail: info@liberte.com.tr
yaziisleri@liberal.org.tr

liberal düşünce, hakemli bir dergidir

Takdim

Liberal Düşünce'nin bu sayısı 2008 Büyük Çöküşü'nün kökenlerine dair bir ana dosya ve muhtelif konularda yazılmış makaleler ihtiva ediyor. 2008'in son aylarındaki büyük sarsıntının ardından küresel seviyede uzun ve derin bir durgunluk yaşadık. Durgunluk döneminin bitişinden sonra, özellikle ABD'de ekonomik iyileşme tarihsel kayıtlarda yer alan en takatsiz "kriz sonrası" büyüme dönemini doğurmakta. ABD'nin tarihinde ve diğer pek çok ülkenin tarihinde kriz ve sonraki iyileşme dönemleri toplam üretimi gösteren bir düzlemde yaklaşık olarak bir V işaretini ortaya koyuyor olsa da, 2008 sonrasının büyüme rakamları bir türlü sol çentiğin seviyesine çıkamayan ve yatay eksene paralel seyreden akamete uğramış bir V seyrini takip ediyor. Bunun nedenlerine dair tartışmalar şu an iktisat dünyasını temel tartışma konularından birisi. Bu yetersizlik nedeniyle, çöküşün ardından beş yıl gibi bir süre geçmiş olmasına rağmen, ABD merkez bankası Federal Rezerv olağan üstü para politikası icrasına devam ediyor. Bu olağan üstülüğün ne kadar büyük bir seviyede olağan üstü olduğunun bir göstergesi, geçtiğimiz dönemde küresel ekonomik aktörlerin neredeyse bütünüünün Fed'in gelecek politikasına dair beklentilere gittikçe artarak bağ(ım)lı hale gelmiş olmasıdır. Fed artık adeta gelişmiş ve gelişmekte olan dünya ülkelerinin ikinci bir merkez bankası konumundadır. Geçici olduğu düşünülen aşırı gevşek parasal politikalar bir nevi norm olmuş gibi bir görüntü vermektedir. Bu yeni durumun beklenen ekonomik iyileşmeyi sağlayıp sağlayamayacağı veya bizi yeni ve daha kötü ekonomik sıkıntılara yönlendirip yönlendirmeyeceği önümüzdeki

dönemin gelişmelerince belirlenecek bir büyük merak konusu. Derginiz *Liberal Düşünce* bu sayıdaki dosya ile işte bu konulardaki sorularınıza vereceğiniz cevapları kolaylaştırılmayı amaçlıyor.

2008 Büyük Çöküşü'nün nedenlerine dair belki de en naif görüş deregü-lasyon argümanı. Bu argümana göre, finansal piyasalar bir deregü-lasyon çağı yaşadı, ve bu nedenle konut balonlarının oluşması ve sonrada bu balonların patlaması mümkün oldu. Dosyamızın David Henderson tarafından kaleme alınan ilk makalesi regü-lasyon ve deregü-lasyonun hangi sektörlerde gerçekleşmiş olduğunu ve bu gerçekleşmelerin sonuçlarını bize karşılaştırmalı olarak sunuyor. Kanıtlarla konuşarak meseleyi ele alan Henderson'dan öğreniyoruz ki, yasal düzenleme hacmi, düzenleme ve denetleme bürokrasisinin çalışan sayısı ve bütçe büyüklükleri açılarından bakıldığında bir deregü-lasyon çağından bahsetmek imkansızdır.

Derginizin Avusturya Okulu özel sayısında John B. Taylor'un bu krizi empirik bir analizle anlattığı makalesini yayınlamıştık. Taylor'a göre konut balonunun oluşumunda asıl faktör aşırı gevşek bir para politikasıydı. Bu aşırılığın bilimsel bir teşhisi olarak elimizde ne mutlu ki Taylor Kuralı var. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin çoğunda 1980'ler ve 1990'lar boyunca uygulanan kurallara dayalı ve kural benzeri politikalar Büyük Moderasyon olarak adlandırdığımız bir ekonomik başarıyı ortaya koymuştu. Fed bu dönem boyunca faiz politika oranının belirleniminde çok yaklaşık olarak Taylor Kuralı'nı takip etmişti. Sonuç ABD'nin II. Dünya Savaşı sonrasında yaşadığı en uzun ve en güçlü büyüme dönemi olmuştu. Fed 2000'li yılların başlaması ile birlikte ise Taylor Kuralı'ndan büyük bir sapış gerçekleştirdi. Dolayısıyla, bu aşırı gevşekliğin işe yararlığı tarihsel tecrübeyle ispatlanmış bir kıstası olarak, Taylor Kuralı aynı zamanda mevcut olağan üstü ve bütünüyle keyfi politikalara karşı sağlam bir alternatif politikanın esaslarından birisi olmaya devam ediyor.

Taylor Kuralı tabiidir ki mükemmel bir kural değil, ve esasen Taylor Kuralı'ndan daha iyisine de sahibiz. Verimlilik Normu, George Selgin'in makalesindeki 2000'li yıllara yönelik tatbiki sayesinde, bize para politikasındaki hatanın daha derinine inme imkanı veriyor. Halen birçok iktisatçı fiyat istikrarını sağlamanın bir şekilde bize ekonomik istikrarı da temin edeceğini düşünse de, Verimlilik Normu bu fikirdeki hatayı açığa çıkarma gücüne sahip. Selgin'in makalesi Büyük Moderasyon hakkında da daha derin düşünmemize yol açacak şekilde, Taylor Kuralı'nı takip eden Fed'in bunu dahi keyfi bir seçim olarak icra ettiğini ve bu yüzden de kuraldan büyük sapışı gerçekleştirdiğini bize ima etmekte. Elbette, eğer bu fikir doğruysa, artık merkez bankası

yöneticilerinin anayasal bir seviyede, veya en azından yasama meclisi görevlendirmesi olarak kurallara dayalı bir politika yürütmesi için yeni bir gereğe daha sahip oluruz.

Hayek eğer yaşasaydı, hiç şüphesiz ki, günümüzün ekonomik sorunlarının altında keyfi politika icralarının yattığını gayet etkili bir şekilde ifade ederdi. Onun önerisi muhtemelen, sahip olduğumuz küresel *fiat* para (hükmi/karşılıksız para) sisteminde, öncelikle kurallara dayalı bir politika olurdu. Hatta tercihini Taylor Kuralı'ndan yana kolaylıkla yapabiliirdi. John B. Taylor'un makalesi işte bu tahminlerimizin altında yatan sebeplerin bir izahı gibi. Taylor'un bu sofistike düşüncelerle dolu değerli makalesi kasvetli bir bilim olmakla suçlanan iktisadın aslında ümitli olmamız için bize gayet sağlam nedenler sunduğunu da gözler önüne serer nitelikte. Ve para politikası bahsini tamamlamak üzere Avusturyalı ekonomist Roger Garrison'dan aynı kalitede bir makaleye de sahibiz. Garrison bize Hayek'in neden Taylor Kuralı'nı ancak bir ikinci en iyi olarak savunabileceğini açıklamaya çalışıyor. Ve onun asıl para politikası önerisinin Verimlilik Normu olacağını faiz oranlarının koordine edici rolü üzerinden dile getiriyor.

Mesele faiz oranları olduğunda, ne yazık ki, ülkemizde son on yılda bir bilgi ve fikir karmaşası hakim oldu. Bunun temel nedeni de "faiz lobisi" söylemi. Bir zamanların "yeşil sermaye" söylemi ne kadar anlamsız olduysa, faiz lobisi söylemi de o kadar anlamsız. Ve esasen bu söylem bir "faiz fobisi"ne işaret ediyor. Garrison'un makalesi faiz oranlarının finansal ve hatta ekonomik istikrarımız için sahip olduğu ikame edilemez koordine edici fonksiyona dikkat çekmeye yarayabilir. Bununla birlikte, elbette, Garrison bu makalesinde tam da olması gerektiği gibi, bir Taylor Kuralı eleştirisini de ihtiva ediyor. Ve faiz oranlarının serbest bırakıldığı, verimlilik artışlarından kaynaklı fiyat düşüşlerinin para politikası marifetiyle sterilize edilmediği bir politika olarak, Verimlilik Normu'nun neden Hayek'in ilk tercihi olacağını bize anlatıyor.

Misesçi paradigmanın ülkemizdeki temsilcileri ne yazık ki halen az sayıda. Bu az sayıdaki Misesçi'den birisi de Serkan Kiremit. Bizim için son ekonomik kriz ve iktisat biliminin hakim paradigmasını birlikte ele aldığı yazısında, özellikle negativizm suçlamasını ele aldığı satırlarla önemli bir hatayı düzeltiyor. Misesçi paradigma, bazılarının iddia ettiğinin aksine, kollarımızı bağlayarak hiçbir şey yapmadan "kadere" boyun eğmemiz gerektiğini savunmaz. Bilakis o, Serkan Kiremit'in ifade ettiği gibi, "çok şey yapmanın yoludur" ve uzun bir yapılacaklar listesine sahiptir. Serkan Kiremit'in yazısı işte bu uzun listeye dair bize esaslı bir fikir verebilir nitelikte.

Ve ana dosyamızın son yazısı olarak Peter Boettke'nin Mises'in *Sosyalizm* kitabına dair eleştiri yazısını okuyacağız. Küresel krizin kopuşu ve sonrasında sosyalistler bir kez daha Marx'ın haklı olduğunu anlatmaya başladılar. Elbette değildi. Hatta Marx'ın kapitalizm hakkındaki fikirleri safsatalardan öteye gitmemişti. Bu gerçeğin kısa bir hatırlatıcısı olarak bu yazıyı yayınlamayı uygun gördük. Eğer bu yazı yine de sosyalist fikirleri savunanları ikna etmez ise, onlara Peter Boettke'nin editörlüğünü yaptığı dokuz ciltlik *Socialism and the Market: The Socialist Calculation Debate Revisited* (New York, NT: Routledge, 2000) isimli eseri tavsiye edebiliriz.

Değerli özgürlük dostları, bu sayımızda 2008 Büyük Çöküşü dosyamıza ilave olarak muhtelif makalelere de yer veriyoruz. Bu makaleler arasında yine ekonomik özgürlük meselesi ile ilgili iki çalışma yer alıyor. Bu çalışmalardan ilki Dr. Bican Şahin'e ait. Dr. Şahin, "Özgürlüğün Politik Ekonomisi ve Dershanelerin Kapatılması Meselesi" başlıklı çalışmasında özgürlüğün insan hayatındaki yerini tespit ettikten sonra onun sivil, siyasi ve ekonomik boyutları arasında üçlü bir ayırım yapıyor. Şahin'in de belirttiği gibi genel olarak özgürlük bu üçlü sacayağı üzerinde yükselmektedir ve bunlar birbirini tamamlar mahiyettedir. Bunların herhangi birisinde oluşacak bir gerileme diğer özgürlüklerin de gerilemesine yol açacaktır. Bu çerçevede Dr. Şahin, ekonomik özgürlüğün özel bir türü olan girişim özgürlüğünü tartıştıktan sonra Türkiye'de genel olarak ekonomik özgürlüğün özel olarak da girişim özgürlüğünün durumunu değerlendiriyor. Dr. Şahin bu değerlendirmeyi, Hükümet'in son dönemde ekonomi ve siyaset gündemini oldukça meşgul eden dershanelerin kapatılması/dönüştürülmesi projesi üzerinden yapmaktadır. Ekonomik özgürlük meselesi ile ilgili ikinci makale bir çeviri. Martin Rode, Bodo Knoll, and Hans Pitlik'in "Ekonomik Özgürlük, Demokrasi ve Hayat Memnuniyeti" başlıklı çalışmasını Arda Akçiçek'in çevirisinden okuyoruz. Bu çalışmada yazarlar, ekonomik özgürlüğün güvencesi olarak piyasa ekonomisi, siyasal özgürlüklerin kurumsallaştığı demokrasi ve hayat memnuniyeti arasındaki ilişkileri irdeliyorlar. Ekonomik özgürlük ve refahla ilgili orijinal bir çalışma Türkiye bağlamında Dr. Aykut Ekinci tarafından sunulmakta. Dr. Ekinci, "2001 Krizi Sonrası Türkiye Ekonomisindeki Büyümenin Sırrı: Daha Liberal Bir Ekonomi(?)" başlıklı çalışmasında Türkiye'de 90'lı yıllara kıyasla hızlı ekonomik büyüme ve gelişmenin olduğu 2000'li yılların sırrının siyasi istikrar, para politikası, maliye politikası ve dışa açılım ve rekabet gücünde yattığını bunun da ekonomide liberalleşme olarak okunabileceğini ifade etmekte. Dr. Ekinci, bu iyimser tespitin ardından kazanımların kalıcı olabilmesi ve daha da özgür ve müreffeh bir Türkiye yaratılabilmesi için yapılması gerekenleri tartışıyor.

Bu sayıda, Gezi Parkı Protestoları'nın farklı bir yorumuna da yer veriyoruz. "Modern Mesihler: Gezi Hadisesinin Politik Teolojisi" başlıklı yazısında Dr. Bengül Güngörmez, "... din-politika ilişkisi çerçevesinde, modern devrimci hareketlerin dinsel boyutundan hareketle sosyolojik bir fenomen olarak Gezi Olaylarını değerlendirmek(tedir)." Dr. Güngörmez'e göre, başlangıçta "masum" bir çevre duyarlılığı ile ortaya çıkan Gezi olayları, ilerleyen dönemde "toplumu bir "diktatör"den 'kurtarma' operasyonunu içeren devrimci, bir başka deyişle de 'Mesihçi' dinsel bir harekete dönüşmüştür."

Son olarak bu sayıda, sizlerin ilgiyle okuyacağınızı düşündüğümüz bir başka çalışma Dr. Melih Yürüşen'in kaleminden çıktı. Chandran Kukathas'ın işaret ettiği üzere çoğulluk olgusu toplumlarımızın bir gerçeği. Kimi düşünürler bunun bir zenginlik kaynağı olduğu ve bu nedenle teşvik edilmesi gerektiğini söylerken Kukathas gibi kimi düşünürler de çoğulluğa nötr bir tavır takınmakta ve farklılıkların toplumlarda gruplar arasında ve devlet ve toplumsal gruplar arasında çatışmalara da neden olabildiğine dikkat çekmektedir. Bu çerçevede, liberalizmin cevap bulmaya çalıştığı temel sorunsal, farklılıkların nasıl barış içerisinde bir arada yaşayabileceği konusudur. Dr. Yürüşen "İnsan Doğası ve Medenî Bir Barışçı Çoğulluk: Humecu Bir Perspektif" başlıklı çalışmasında işte bu sorunsal üzerine Humecu bir perspektiften eğiliyor.

Keyifli okumalar dileğiyle...

Ünsal Çetin, Sayı Editörü

Kapak Notu:

Fotoğraftaki kişi Richard Severin Fuld, Jr.

Lehman Brothers'ın 15 Eylül 2008'de iflasının ardından şirketin "Gorilla" lakaplı genel müdürü Richard Severin Fuld, Jr.'un bir sanatçı tarafından yapılan portresi üstüne yazılan ifadeler; Avusturyacı iktisadın haklı çıktığına dair bir notla birlikte görülüyor. Fuld, iflasın ardından aşırı risk aldığı ve Lehman Brothers'ı işler kötü giderse merkez bankası tarafından kurtarılacağı yönündeki kanaate dayalı olarak yönettiği için eleştirilmiştir.

“The most consistently interesting and provocative journal of its kind.”

— *The Economist*

Cato Journal is America's leading free-market public policy journal. Unique among publications, it explores public policy with authority, innovative perspectives, and expert insights. Every issue is written to be as accessible and informative to interested lay readers as it is for professionals and scholars, while providing insightful and engaging analyses of key issues. Published three times a year, its writers are a veritable Who's Who in business, government and academia and have included James M. Buchanan, Richard Epstein, Milton Friedman, Ben Bernanke, and William Niskanen.

ANNUAL SUBSCRIPTIONS—THREE ISSUES A YEAR—ARE \$22 FOR INDIVIDUALS AND \$50 FOR INSTITUTIONS. TO SUBSCRIBE, VISIT WWW.CATO.ORG/CATOJOURNAL OR CALL (202) 789-5220.

Hastalığımızın Nedeni Aşırı Deregülasyon mu?*

David R. Henderson

Ekonomist | Hoover Enstitüsü

Çeviren: Hayrettin Özler

liberal düşünce Yıl 18, Sayı 72, Güz 2013, s. 9-16.

Los Angeles Times'in muhabirlerinden Peter G. Gosselin'in 16 Temmuz tarihli "haber analizi" "Amerikalılar Serbest Piyasaya İnancı Yitiriyor Olabilirler" başlığını taşır, yanı başında *Washington Post*'un Pulitzer Ödüllü köşe yazarlarından Steven Pearlstein'in 1 Ağustos tarihli makalesi "Görünmez Ele El Sallayın" başlığını taşıyordu.

Ekonomi muhabirliğindeki bu yeni eğilim aslında *New York Times* ekonomi muhabirlerinden Peter S. Goodman'ın 13 Nisan tarihli "Serbest Piyasalar Havarisine Yeni Bir Bakış" adlı yazısıyla başladı. *Cato@Liberty Blog*'unda enine boyuna incelediğim Goodman'ın bu makalesinin ana teması, sadece Milton Friedman hakkında değil, iktisat düşüncesi ve ABD ekonomisinin durumu hakkında da yanlış bilgiler ile doludur. Daha yeni yazılar da bu çizgide ortaya çıkmaktadır. Ve hepsi de yanlıştır.

Pek çok gazeteci ABD ekonomisinin 1970'lerden bu yana hayli serbest olduğunu, ve çok az düzenlendiğini, bu yasal düzenleme yokluğunun piyasaların başarısız olmasına neden olduğunu, yasal düzenleme konusunda çok az bir ittifakın olduğunu, ve artık bu ittifakın da zayıfladığını iddia etmektedirler. Bilhassa, ABD ekonomisi 1930'ların *New Deal*'ından önceki zamanlardan beri serbest değildir. Hatta 1930'lardan önce bile –ekonomik özgürlük ve devlet düzenlemesinin bir bileşimi olan– "karma" bir ekonomi idi, ve Franklin

* "Are we Ailing from Too Much Deregulation," David R. Henderson, *Cato Policy Report*, Kasım/Aralık 2008, Cilt XXX, No 6, s. 1, 6-8. Metnin orijinali için bkz. <http://www.cato.org/sites/cato.org/files/serials/files/policy-report/2008/11/cpr30n6.pdf>

Roosevelt'in *New Deal*'ı bu "karışımı" esaslı seviyede serbestlikten düzenlemeciğe doğru çevirmiştir. Geç 1970'ler ve 1980'lerin serbestleştirmeleri *New Deal* ile getirilen ve onu önceleyen düzenlemelerin bazılarını iptal etti, fakat sözüm ona deregülasyon dönemindeki düzenlemelerin net miktarı Ulusal İyileştirme İdaresi (National Recovery Administration) sonrasının *New Deal* dönemindekinden çok daha fazlaydı. Dahası, bu makalelerin işaret ettiği görünüşteki "piyasa başarısızlıkları"nın çoğu şu iki kategoriden birine düşer: Bu başarısızlıklar, ya hiçbir şekilde piyasa başarısızlığı değildir, hatta piyasa başarısızdır, ya da onlar hükümet düzenlemesinden doğan başarısızlıklardır. Ayrıca, uzlaşma düzenlemeden serbestleşmeye doğru kaymamıştı: Deregülasyon lehinde hiçbir zaman bir uzlaşma olmadı. 1970'lerin sonu ve 1980'lerin başında iktisatçılar arasında ve azınlıkta kalan bir grup siyasetçi arasında deregülasyon lehine bir uzlaşma vardı, ama siyasetçilerin çoğunluğunda bu uzlaşma hiçbir zaman olmadı. Nihayet, son birkaç yılda ABD ekonomisinde yaşanan problemlerin çoğu hükümet kontrolü aleyhine ve iktisadî özgürlükler lehine gerekeceyi güçlendirmektedir. Biraz ayrıntıya girelim. Pearlstein şöyle yazar:

Son 25 yılda, ABD açık, serbest ve düşük oranda vergilendirilmiş piyasalara iman etmiştir, ve bu süre zarfında bu modelin ekonomik çıktıyı artırdığı ve iktisadî verimliliği iyileştirdiği hususundaki kuşku azdır. Fakat, Amerikalılar aynı modelin koruma, hakkaniyet, ekonomik güvenlik, ve çevrenin sürdürülebilirliği gibi daha çok değer verdiğimiz diğer bazı konularda daha az becerikli olduğunu fark etmektedirler.

Bu iki cümlelik paragrafta iki temel problem vardır: Birinci cümle ve ikinci cümle.

Bir Deregülasyon Çağı mı?

Birinci cümleye bakalım. Son 25 yıl boyunca "düzenlenmemiş piyasalar" mı dediniz? Yeni yasal düzenlemeleri kaydeden *Federal Register* (Resmî Gazete) 1977'den 1980'e kadarki Carter yıllarında yıllık 72.844 sayfa gibi bir ortalama yakalamıştır. Bunlar muhtemelen, Pearlstein'in 25-yıl standardına göre, günümüz Amerikalılarının açık, düzenlenmemiş piyasalara "iman" etmedikleri son zaman dilimi idi. Sonrasında bu ortalama, Reagan döneminde 54.335'e düştü, Birinci Bush döneminde 59.527'ye, Clinton döneminde 71.590'a, ve nihayet *laissez-faire*'in büyük havarisi George W. Bush döneminde 75.526 rekor seviyesine yükseldi. Hükümetlerin serbestleştirmeye gittiklerinde bunu *Federal Register*'da ilan etmek zorunda oldukları da doğrudur, ve bu sayfaların bazıları gerçek deregülasyonu temsil etmektedir. Fakat bu sayfaların çoğu, hangi başkan iktidarda olursa olsun, yeni düzenlemelerden

oluşmaktadır. Yani, bırakın düzenlemelerden uzaklaşmayı, ABD ekonomisi, Pearlstein'in sözüm ona 25 yıllık hafif düzenlemeler döneminde bile, gittikçe daha fazla yasal düzenleme altına alınmıştır.

Elbette, *Federal Register*'daki sayfaların sayısı yasal düzenlemelerin oldukça kaba bir ölçütüdür. Fakat bu, güvenmek zorunda kaldığımız tek ölçek de değildir. Mercatus Center ve Weidenbaum Center'dan Veronique de Rugy ve Melinda Warren'in hazırladığı "Düzenleyici Kurum Harcamaları Yeni Bir Zirve Yaptı" başlıklı Ağustos 2008 tarihli bir rapor, 1980 ve 2007 arasında, -yaklaşık olarak Pearlstein'in 25 yıllık "düzenlenmemiş" diye etiketlediği yıllar- ABD düzenleyici kurumlarında çalışan tam zamanlı personel sayısının yüzde 63 oranında bir artışla, 146.139'dan 238.351'e yükseldiğini hesaplamıştır. Aynı zaman diliminde, ABD nüfusu sadece yüzde 33 oranında bir artışla, 226,5 milyondan 301 milyona yükselmiştir. Dahası, Rugy ve Warren'a göre, ABD hükümetinin sadece yasal düzenlemeler için harcadığı para (çok daha fazla miktardaki, uyum maliyetleri hariç) 13,5 milyar dolardan 40,8 milyara dolara yükselerek, üçe katlanmıştır (bütün rakamlar 2000 yılı dolar değerine göre). GSYİH'nın bir yüzdesi olarak, düzenlemeye harcanan miktar yüzde 0,26'dan 0,35'e çıkarak yüzde 35'lik bir artış göstermiştir. İşte bu bir deregülasyondur.

Birisi, burada farklı düzenleme türleri arasında fark gözetmemiz gerektiğini ileri sürebilir. "Ekonomik düzenlemeler" deyince insanlar ekseriyetle yeni işletmelerin piyasaya girişi üzerindeki kısıtlamalar ya da fiyatlandırma yaparken hükümetten izin alma gerekliliğini kastederler. Eğer bu kastetikleri şey ise, ekonominin önemli bazı sektörlerinde bugün 1970'lerin son yıllarına göre daha az devlet düzenlemesi olduğunu söylemek için yeterli nedenimiz vardır. Federal düzeyde önemli serbestleştirmelerin yapıldığı beş büyük sektör hava, kara ve demiryolu taşımacılığı, petrol ve doğal gaz olarak sayılabilir. Ve hakikaten, daha sonra göreceğimiz gibi, bu serbestleştirmelerin net olarak iyi etkileri olmuştur.

Bu yeni deregülasyonun doğası neydi? En yüksek büyüme "iç güvenlik" adı verilen sektörde gerçekleşmiştir, bu sektörde yasal düzenleme harcamaları 1980'de 2,9 milyar dolardan 2007'de 16,6 milyar dolara beş kattan fazla yükselmiştir (rakamlar 2000 yılı reel dolar kuruna göredir). İkinci en yüksek büyüme finans ve bankacılık düzenlemelerinde gerçekleşmiştir, harcamalar neredeyse üçe katlanarak, 725 milyon dolardan 2,07 milyar dolara yükselmiştir. Birlikte ele alındığında iç güvenlik, finans ve bankacılıktaki düzenlemelerin toplam maliyeti günümüzde federal regülasyon harcamalarının yarısından fazlasını oluşturmaktadır.

Piyasalara Karşı Devlet

Pearlstein'in ikinci cümlesi de hatalıdır. Serbest piyasalar korumayı, hakkaniyeti, ekonomik güvenliği ve çevresel sürdürülebilirliği sağlamada hükümetlerden çok daha başarılı olmuştur. Bu dördünden üçü için, sebep basittir. Pearlstein'in kendisinin de yukarıdaki alıntıda kabul ettiği gibi, ekonomik özgürlükler ekonomik büyümeye yol açar, ve ekonomik büyüme daha fazla koruma, daha fazla ekonomik güvenlik ve çevre kalitesi için daha fazla talebe yol açar. Koruma ve çevre kalitesi ekonomistlerin ifadesiyle "normal mallardır". Reel gelirimiz arttıkça onlardan daha fazlasını isteriz. Yirminci yüzyılda reel gelirimiz arttıkça, biz işçiler/çalışanlar daha fazla güvenlik talep ettik. Ve bunu elde ettik. Ekonomist W. Kip Viscusi'nin *The Concise Encyclopedia of Economics*'te (İktisadın Kısa Ansiklopedisi) yayınlanan "İş Güvenliği" bölümünde belirttiği gibi, ABD'de kişi başına yıllık harcanabilir gelir 1933'teki 1.085 dolardan 1970'te 3.376 dolara yükselmiş (bütün rakamlar 1970 fiyatlarıyla), işten kaynaklanan ölüm oranı her 100 bin işçi için 37 gibi bir seviyeden 18'e düşmüştür. Dikkat edin, bu rakamların hepsi 1970'te başlayan İş Güvenliği ve Sağlığı İdaresinden önceki dönemlere aittir. Bu o kadar da şaşılabilecek bir şey değildir. Çalışanlar olarak belli bir riski almak için ısrarcı olduğumuz sigorta primi ile bizler güvenliğe duyduğumuz talebi ifade ederiz. Reel gelir yükseldikçe, bu ücret primi de yükselir. İşverenler riski azaltarak, yani güvenliği artırarak bu risk priminin bir kısmından kaçınmayı daha hesaplı bulur. Kısacası bir "güvenlik piyasası" vardır ve var olmaktadır.

Çevre sağlığı için de benzer şeyler geçerlidir. Belli bir gelir seviyesini geçince, çevresel kalite kesinliğe yakın bir ölçüde normal bir maldır, yani gelirleri yükseldikçe insanlar daha fazlasını isterler. Fakat talep arzı garanti etmez. Neden etmez? Temel nedenlerden biri çevrenin "orta malı (commons)," yani kimsenin sahip olmadığı ama herkesin kullanabildiği bir kaynak olmasıdır. Garret Hardin'in 1968 tarihli klâsikleşen makalesi, "The Tragedy of the Commons"da (Orta Malların Trajedisi) işaret ettiği gibi, eğer bir kaynak kimsenin mülkü değilse aşırı kullanıma maruz kalacaktır, çünkü hiç kimse aşırı kullanmamak için bir müşevviğe sahip değildir. Bariz çözümlerden birisi, orta malını mümkün olduğu ölçüde özel mülkiyete çevirmektir. Bu nehirler, göller ve araziler için uygulanmış, ancak hava ve okyanuslar için uygulanması zor bir çözümdür. Fakat kesinlikle, özel mülkiyete doğru şu ana kadar ulaştığımız noktadan daha ileriye gidebiliriz, İskoçya'da olduğu gibi. İskoçya, tesadüfî olmayan bir şekilde, bozulmamış nehirlerle sahiptir. Şu ironiye dikkat edin. Pearlstein'in aksine, talep ettiğimiz çevresel kaliteye sahip olamamamızın nedeni aşırı düzenlemelerin özel mülkiyeti engellemesidir.

Ekonomik açıdan güvenliğe gelince, bizler zenginleştikçe daha güvende oluruz. Ve, Pearlstein'ın da kabul ettiği gibi, ekonomik özgürlükler zenginlik yarattıkça kaçınılmaz olarak güvenlik de yaratmaktadır. Fiilen, Amerika'da bugün hiç kimsenin açlıktan ölme kaygısını duymaya ihtiyacı yoktur. Bu kısmen refah devleti sayesinde, ancak büyük ölçüde göreceli olarak serbest piyasanın yarattığı zenginliklerden ötürüdür. Elbette, “ekonomik güvenlik” ile, eğer Pearlstein kişinin gelirinin asla düşmemesi kesinliğini kast ediyor ise, piyasaların bunu gerçekleştirmeyeceği konusunda haklıdır. Ne de hükümetçe yapılan düzenlemeler bunu sağlayabilir. Ekonominin para arzı, yüksek tarifeler, yüksek vergiler, ve ücret oranlarını yüksek tutan regülasyonların hepsi Büyük Buhran'a veya onun uzunluğuna katkıda bulunmuştur.

Özgürlük ve Hakkaniyet

Pearlstein ekonomik özgürlüklerin hakkaniyetle sonuçlanacağına karşı çıkar, fakat bu doğrudur. Hayatta en hakkaniyetli olan şey, insanların ektiğini biçmesidir, iyi kararlar verdiklerinde yarar sağlamak ve kötü kararlar verdiklerinde ecrine katlanmak. Piyasalar her gün bu hakkaniyeti yaratırlar. Pearlstein'ın tezini ironik kılan şey, makalesinin bir köşesinde, “hükümetin piyasaları aşırılıklarından kurtarmak için ve finansal sistemin bir çöküşünü engellemesi için müdahale etmek zorunda kaldığını” yazmasıdır. Eğer gerçekten bunların aşırılıklar olduğuna inanıyorsa ve hakkaniyet istiyorsa, neden gerçekten de hükümeti insanları hatalarından kurtarmaya çağırmaktadır? Hükümetin kurtardığı insanlardan bazıları çok zengin insanlardır ve bu zenginliklerini fazlasıyla hükümetin kurtarma operasyonu sayesinde koruyacaklardır. Bu kurtarma operasyonu için vergi ödeyen insanların pek çoğu orta gelirden insanlar olup, sorumlu bir şekilde davranmışlardır. Pearlstein'ın hakkaniyetten anladığı şey nedir acaba?

Gosselin makalesinde, “insanları daha fazla yasal düzenleme yanlısı olmaya iten” üç faktörü detaylandırır –yüksek benzin fiyatları, konut fiyatlarındaki düşme, ve son on yılın çoğu kısmında menkul kıymet piyasalarının kasvetli performansı. Eğer Gosselin sadece bu faktörlerin insanları daha fazla yasal düzenleme yanlısı olmaya ittiğini söylüyorsa, kısmen haklı olabilir. Ancak o bundan fazlasını söyler. Öyle görünüyor ki, Gosselin bu üç faktörü piyasa yetersizliği olarak görenlerin tarafını tutmaktadır. Benzin fiyatları konusunda, çoğu ekonomistin bu fiyatları “artan küresel talebi global sınırlı arzın karşılayamamasına” bağladığına işaret etmekle beraber, o bu gerekçeyi “fiyat yükselişlerinin dünya genelinde sadece yüzde 1 oranında aratan taleple ayarsız bir seyirde” olduğunu savunarak reddetmektedir. Ancak Gosselin talep ile

tüketimi karıştırmaktadır. Çok az artan şey petrol tüketimidir. Talep tüketimden çok daha fazla artmıştır. Fiyatlar bu yüzden artmaktadır. Ekonomiye giriş derslerinde standart egzersizlerden biri, öğrencilere arzın pek esnek olmadığı ve talebin çok fazla yükseldiği durumda, fiyatların da çok yükseleceğini, ve gerçekte üretilen ve tüketilen miktarın çok az yükseleceğini göstermektir. Dünya petrol piyasasında olan şey budur. Peki, küresel petrol arzı neden bu kadar sınırlıdır? Tümü bütünüyle yasal düzenlemelerden kaynaklanan üç temel faktör vardır. Birinci faktör OPEC'tir, petrol arzını düzenleyen bir hükümetler örgütüdür. Sırası gelmişken, OPEC, Başkan Eisenhower'ın OPEC'i kuran ülkelerden yapılan ithalata karşı ayrımcılık yapan, petrol ithalatını düzenleme girişimlerine bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. İkinci faktör dünyadaki neredeyse bütün petrol üreticisi ülkelerin hükümet tarafından işletilen petrol sanayilerine sahip olmasıdır. Üçüncü faktör ABD hükümetinin petrol arama için deniz sondajına ve Arktik Ulusal Doğal Yaşam Sığınağında petrol çıkarma çabalarına karşı kısıtlamalar getirmesidir. Bu kısıtlamalara karşı olmak veya olmamak bir yana, bunların petrol arzını sınırlandırdığı bir gerçektir, ve bu yüzden, petrol fiyatlarının aksi durumda olabilecek seviyeden daha yüksek olmasına neden olmaktadır.

İlginçtir ki, Gosselin en serbest veya yakınlarda serbestleşmiş ekonomi sektörlerinin çoğundaki büyük fiyat düşüşlerini tartışma dışında bırakmaktadır: bilgisayar (bilgisayar endüstrisinde çok az düzenleme vardır) ve tekstil (tekstilde serbest ticaret yönünde önemli bir değişim olmaktadır).

Fannie, Freddie, ve Konut Çöküşü

Konut fiyatları meselesinde, Gosselin "konut fiyatlarındaki artışın ve son günlerdeki çöküşün ipotek piyasasının neredeyse hiç düzenlenmemiş köşesinden –riskli borçlanmalardan– doğduğunu" iddia eder. Oysa gerçekte bu problemin çoğu yasal düzenleme kaynaklıdır. Jeffrey Hummel ve ben *Investors' Business Daily*'de ("Blame the Feds, Not the Fed, For Subprime Mortgages," 23 Mart 2008) bunun nasıl olduğunu detaylandırdık. Federal hükümet düzenlemeleri üç şekilde buna katkı sağlamıştır. *İlkin, federal hükümet konut fiyatlarındaki şişmeye ahlâkî zarara yol açacak sebepleri desteklemek suretiyle neden olmuştur: İnsanlar risk almaktadırlar çünkü işler yolunda gitmezse başka birilerinin zararın bir kısmını üstleneceğini bilirler. Federal hükümetin yarı özerk ipotek kuruluşlarının üçü de –Fannie Mae, Freddie Mac, ve Ginnie Mae– ipotek alıp satmaktadırlar. 2008'in başlarında var olan ipoteklerin toplam 15 trilyon dolardan biraz daha fazlasının, yaklaşık üçte biri, Fannie Mae, Freddie Mac, Ginnie Mae, Federal Housing and Veterans Administration (Federal Konut ve Sa-*

vaş Gazileri İdaresi) ve ipotekleri *sübvansiyon eden diğer hükümet kuruluşlarının sahipliğindeydi* ya da bu kuruluşlarca menkul kıymetleştirilmişti.

Fannie Mae ve Freddie Mac söz konusu dönemde artık hükümet kuruluşları *değillerdiyse de*, hükümet tarafından desteklenen girişimlerdi. Onların yeniden paketlenmiş kredilerini satın alan pek çok alıcı, bu nedenle, zımnî bir federal hükümet garantisini varsaydılar. Bu varsayım, bugün bildiğimiz gibi, bütünüyle ve ziyadesiyle doğru idi. Bu örtülü garanti borç verenlerin gereğinden az inceleme yapmalarına neden oldu ve bu da konut fiyatlarının yukarı doğru seyrine yardım etti.

Konut fiyatlarındaki yükselişe federal hükümetin sağladığı ikinci katkı Community Reinvestment Act (Kamu Yararına Yeniden Yatırım Yasası) idi. 1977’de kabul edilen ve 1995’te kuvvetlendirilen bu yasa bankaların aksi durumda kaçınacakları yüksek-riskli bölgelerde kredi vermelerini icap ettirir. Yasaya uymakta yetersiz kalan bankalar ceza öderler ve birleşme ve şube sayılarını artırma izni almada daha zorlanırlar. Texas Üniversitesi ekonomistlerinden Stan Liebowitz’in işaret ettiği gibi, bir Fannie Mae Vakfı yayını “izin verilen en esnek kredi açma kıstaslarını” takip eden bir ipotek kredi kuruluşuna hevesle dikkat çekti. Bu kredi kuruluşunun düşük gelirli insanlara verdiği borçlar 2003 yılında 600 milyar dolara ulaşmaktaydı. Adı mı? Birleşik Devletler’in en büyük ipotek kredisi satıcısı ve gevşek kredilendirme pratikleri yüzünden en zor durumda olan bankalardan birisi, Countrywide.

Son olarak, Aralık 2005’te bankacılık düzenleme kuruluşu (Comptroller of the Currency) tarafından yapılan ve pek fark edilmeyen bir düzenleme değişikliği tetiği çekti. Kuruluş, çoğu kart için en azından % 50 ve diğerleri için % 100 kadar artışlara neden olarak, bankaların kredi kartı borçları için asgarî ödeme tutarlarını şart koşmasını zorunlu hale getirdi. En riskli ipoteklere sahip olan pek çok kişi için, kredi kartlarında daha yüksek aylık ödeme yapmak bir sorundu. Bu düzenlemeden önce pek çok insanın önceliği ipotek ödemeleri iken, yeni düzenleme pek çok borçluyu kredi kartı ödemelerini önceliğe almalarına neden oldu. Böylece, *düzenleme kurumunun* regülasyonda görünürde ufak bir değişikliği bazı ipotek borçlularının yükümlülüklerini yerine getirememeleri gibi niyet dışı bir sonuca yol açtı.

Bu, elbette, özel işletmelerin kötü hükümet politikaları neden olmadıkça aptalca hiçbir şey yapmayacakları anlamına gelmez. Kesinlikle, özel sektörde pek çok oyuncu kendi ve başka insanların parasını saçma sapan şekillerde riske atmaktadır. Ancak, bu riskli krediler karmaşası konusunda, regülasyon ve hükümet sübvansiyonlarının kabahatin çoğunu hak ettiklerini söylemek yanlış olmaz.

Regülasyonun Başarısız Olma Nedeni

İlâveten, bahsettiğimiz dört makalede göze çarpan bir eksiklik regülasyonun neden işe yarayacağına veya deregülasyonun nasıl başarısız kalacağına dair bir açıklamadır. Petrol ve konut piyasalarında yasal düzenlemelerin ne kadar kötü işlediğine dair kanıtları hali hazırda sundum. Fakat söylenecek daha çok şey var. Yasal düzenlemelerin genelde kötü işlemelerinin iki temel nedeni var. Biri, regülatörlerin işlerden anlamak için çok az müsevviğe sahip olmasıdır. Gerçekten de, düzenlemeleri başarısızlıkla sonuçlanınca, onlar bu gerçeği daha fazla güç ve daha fazla düzenlemeye bir gerekçe olarak sunarlar. Bu argüman, şaşılacak derecede bir sıklıkla, işe yaramaktadır. İkinci neden, düzenleyici kuruluşlar sıklıkla siyasal olarak güçlü olanlar tarafından ele geçiriliyorlar, ve rekabeti engellemek için kullanılıyorlar. Örneğin, konut finansmanındaki son zamanlardaki düzenlemeler, ipotek araçlarının lisanslandırılmasını gerektiriyor. Bu ipotek aracılığında rekabeti azaltacak, ve mevcut ipotek araçlarının gelirlerini artıracaktır.

Ve deregülasyonun faydalı etkilerine dair güçlü kanıtlarımız var. Örneğin, uçak biletleri, Brookings Enstitüsü ekonomistlerinden Clifford Winston ve Steven Morrison'a göre, yasal düzenlemelerin devamı durumunda olacakları seviyeden % 22 daha ucuzdur. Brookings ekonomistlerinden Robert Crandall ve Mercatus ekonomistlerinden Jerry Ellig 1990'ların son yıllarında hesapladılar ki, düşük fiyatlı uçak biletleri kalite ve ikramdaki azalışlar hesaba katıldığında, yolcuların bir yılda temiz bir 19 milyar dolar tasarruf etmesini sağladı. Diğer bir deyişle, çoğumuz düşük fiyatları yüksek fiyatlara, daha çok yiyeceğe ve daha boş uçaklara tercih ediyoruz. Hoover Enstitüsü ekonomistlerinden Thomas G. Moore'a göre, kara taşımacılığında serbestleştirilmenin başladığı yıldan önceki 1977 ile 1982 arasında, enflasyona göre ayarlanmış karayolu taşımacılığı ücretleri % 25 düştü ve hizmet kalitesi arttı. Ve elbette, Carter ve Reagan'ın başkanlığı döneminde petrol ve benzin fiyatlarının kontrol edilmemesi nedeniyle, dünya petrol fiyatlarındaki artış baskı altına alınmaktansa müşterilere yansıtılarak, 1970'lerdeki zaman öldüren yakıt kuyrukları tekrar ettirilmemiş oldu.

Gosselin'i yorumlarken merhametsiz olduğum muhtemeldir. Belki de onun sesi ekonomik özgürlüklerden keyfi kaçan Amerikalıların ses tonunu yansıtıyordur. Fakat, başka her neyi yaparlarsa yapsınlar, ekonomi yazarlarının gerçeği doğru tespit etmeleri gerekmez mi? Ve öne geçen üç gerçek şudur: (1) biz bir hafif düzenleme dönemine hiç sahip olmadık, (2) deregülasyon başarısız olmadı ve (3) yasal düzenleme her şeyi daha kötü yapar.

Merkez Bankacılığın Gereksizliği*

George A. Selgin

Ekonomist | Georgia Üniversitesi

Çeviren: Ahmet Uzun

liberal düşünce Yıl 18, Sayı 72, Güz 2013, s. 17-24.

Istıraptan Zafere ve Yine Istırap

Arthur Burns'un (1979) "Merkez Bankacılığın İstırabı" (The Anguish of Central Banking) hakkındaki meşhur Per Jacobsson konferansını vermesinden bu yana otuz yıldan fazla zaman geçti. Burns bu konferansta ilân etmişti ki,

sinaî demokrasilere musibet olan sürekli enflasyon, yeni siyasî düşünce akımları enflasyonu sonlandırmak için gerekli olan zorlu ayarlamalara girişilebilen bir politik çevre yaratıncaya kadar bitirilemeyecektir –veya hatta kayda değer ölçüde kontrol altına dahi alınamayacaktır.

Yakın zamanda emekli olmuş bir Fed başkanından gelen bu sözler kayda değer bir beyanattı. Bu sözler, Fed'in en temel vazifesini icra etmekte çok aciz kaldığının ve problemin, Fed'in elindeki maddî araçların yokluğuyla değil, fakat sadece, o anda oyunda olan politik müşevvikler veri iken, yapılması gereken şeyi yapma iradesiyle alâkalı olduğunun bir itirafı anlamına gelmekteydi.

On yıl kadar sonra Paul Volcker (1990) kendi Per Jacobsson konferansının başlığını "Merkez Bankacılığın Zaferi mi?" (The Triumph of Central Banking?) koymak suretiyle, Burns'un kötümserliğine cevap verebilecek gücü hissetti. Volcker merkez bankacılığının "yeniden doğuşundan," (renaissance) –merkez bankalarıyla hükümetler arasında, merkez bankalarına, maliye politikası harcamaları için baskıyla sınırlanmaksızın, para üzerinde bilimsel

* George A. Selgin, "The Futility of Central Banking," *Cato Journal*, Cilt 30, No. 3 (Güz 2010). ss. 465–473 © Copyright, The Cato Institute 2010. *Cato Journal*'ın izniyle yayınlanmıştır. Metnin orijinali için bkz. <http://www.cato.org/sites/cato.org/files/serials/files/cato-journal/2010/11/cj30n3-4.pdf>

kontrol icra etme izni veren– yeni keşfedilmiş bir uyum çağından söz edecek kadar ileri gitmiştir.

Volcker sözünü ettiği zaferin geçici çıkabileceğini anlamıştı. Bu nedenle, konferansının başlığında soru işareti vardı. Volcker şu uyarıyı yapmıştı,

bugün merkez bankalarının nispeten iyi bir şöhrete sahip olmaları şeklindeki bir sonuç, bu kurumların şu anda aslında ileriki yıllarda daha büyük bir fiyat ve finansal istikrarı garanti edecek şekilde kendilerini teçhiz ettiklerinin ikna edici delili ile aynı şey değildir. Bu iddiayı savunmak için, seçilen bir zaman noktasında, büyük çapta bir enflasyonun sistem dışına itilebileceğinin bir kanıtından daha kalıcı bir şeyler gerekecektir. Müstesna bir uzun ekonomik genişleme dönemi de –derin bir resesyonu takip eden bir dönem olarak– bu bakımdan sonuç mahiyetinde değildir.

Dahası, Volcker “Enflasyon üzerinde kısmî bir zaferin bile kesin olmadığını” söylemiştir.

Yazık ki, Volcker’ın uyarısı çok fazla ileri görüşlü çıktı: Parasal yanlış yönetimin bitişine ait raporlar gerçekten vakitsizdi. Şimdi biliyoruz ki, “Merkez Bankacılığın Zaferi” –I. Dünya Savaşı sonrasının enflasyon cümbüşünden 1930’ların Büyük Daralma’sına ve bugünkü subprime yapay büyüme ve ani çöküşüne kadar– neredeyse kesintisiz bir parasal felâketler silsilesini içeren bir savaşta, yegâne başarılı bir seferden başka bir şey değildi. Ve işte bu inkâr edilemez başarı, şu anda her zamankinden daha az güven içindedir.

Belki de, hiçbir merkez bankacı asla “Merkez Bankacılığın Beyhudeliği” (The Futility of Central Banking) üzerine bir Per Jacobsson konferansı verecek kadar gözü pek olmayacaktır. Fakat, bu konu hakkında birileri için konuşma zamanı gelmiştir. Çünkü bugün artık açıktır ki, yakın tarihte olduğu gibi, genel olarak merkez bankaları ve özel olarak da Federal Rezerv, yalnızca finansal ve parasal felâketleri önleme gücünde olmamakla kalmayıp, farkında olmadan bu tür felâketlerin *doğmasına* yardım eden politikaların izlenmesine direnme gücünde de değildir.

Merkez Bankaları Doğaları Gereği Keyfîdir

Birisi şöyle karşılık verebilir: Merkez bankalarının çok sayıda başarısızlığı, *haddi zatında* (*per se*) merkez bankacılığın başarısızlığı değil, fakat doğru türden parasal kurallara bağlı kalmanın engellemiş olabileceği keyfî (*discretionary*) merkez bankacılığın başarısızlıklarıdır. Bu görüş akla yatkın gibi gözüксе de, ben onun hatalı olduğuna inanıyorum. Bir merkez bankasının varlığı sorgusuz sualsiz kabul edildiği ölçüde, parasal kurallarla parasal keyfî yönetim arasında bir tercih olduğu fikri yanlıcıdır. Gerçek daha ziyade merkez bankalarının doğaları itibariyle keyfî kurumlar olduğudur, veya daha tam olarak, merkez bankacılarının keyfî takdir hakkını kullanmaya karşı direne-

meyecekleridir. Evli bir bekâr gibi, kurala bağlı bir merkez bankacı çelişkili bir ifadedir, çünkü hem merkez bankacıların arka planı hem de karşı karşıya oldukları müşevvikler, en dikkatli şekilde düzenlenmiş parasal kuralların bile sahip olduğu sakınılması imkânsız eksikliklerle birleşerek, kaçınılmaz surette bu insanları parasal stokla oynama cazibesine sürükleyecektir.

İşte bu şekildedir ki, klâsik altın standardı, küresel parasal istikrarın benzersiz bir dönemini mümkün hâle getiren bir kurala dayalı parasal düzenleme, uygulanması bir kere merkez bankalarının eline verilince ölüme mahkûm edilmiş oldu. Bu bankaların bizzat varlığı istikrarsızlaştırıcıydı. Ve hatta, istikrarlı kur paritelerini sürdürmeye yönelik uzun süreli taahhütler, merkez bankacıları bu taahhütlerin gereğini yapmak ile kendi sponsorları olan hükümetlerin acil malî taleplerini karşılamak arasında bir tercihle karşılaştıkları zaman, hiçbir işe yaramıyordu.

Bu nokta, son kriz esnasında Fed'in davranışı tarafından etkili bir şekilde resmedilmiştir. 1980'lerdeki enflasyon ateşini söndürme ile dot-com çöküşü¹ arasındaki dönem için, Fed yakın zamanların tecrübesinde daha önce görülmemiş bir genel parasal istikrar dönemine nezaret etmekle övünebilir. Büyük Moderasyon² denilen şey, Volcker'ın merkez bankacıların her şeye rağmen zafer kazanmış oldukları yönündeki, Büyük Moderasyon'un başlangıcından kısa bir süre sonra ulaşılan, deneme niteliğindeki sonucunu fazlasıyla haklılaştırmış gibi gözüküyordu. Fakat, istenmeden de olsa, bu sonuç parasal kuralların taraftarları için bir zaferi de temsil ediyordu. Çünkü bu sonuç John Taylor'un Fed'in politikayı nispeten basit bir parasal kurala büyük ölçüde bağlı kalıyor gibi yönettiğini gösterebildiği bu dönemden gelen bir kanıtı kullanıyordu. Bu kural federal fonlar hedef oranının enflasyon oranı ile çıktının, üretimin kendi sürdürülebilir uzun dönemli değerinden sapışındaki, gözlemlenen değişimlerine tepki olarak sistematik bir tarzda belirlemesini gerektirir. Üstelik, Taylor (2008) çok kısa bir süre önce, şayet Fed aynı "Taylor Kuralı"nı izlemeyi sürdürseydi, 2001-sonrası döneminin konut büyümesi ve bunun sonucunda gelen daralmanın önlenebileceğini göstermiştir.

Elbette, bütün muhtemel parasal kurallardan hiçbiri, merkez bankacılar için, kendi eski keyfî kararlarının kalıbına uymak üzere dönem sonu itiba-

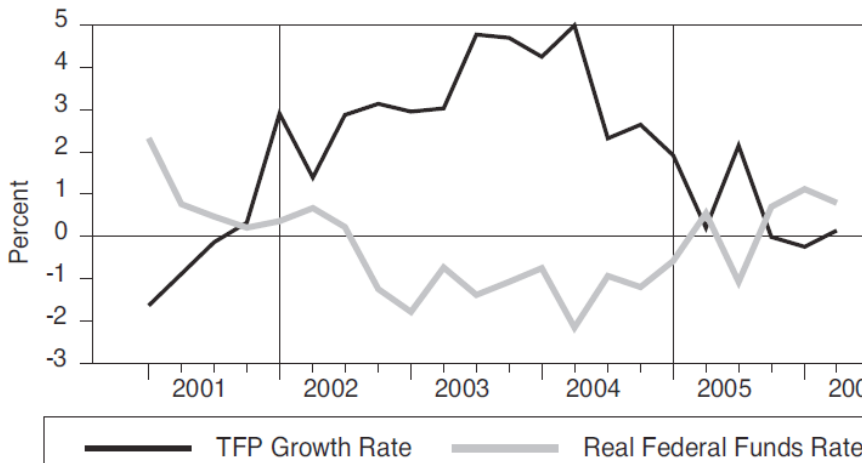
1 Çevirenin notu; (dot-com crash) Aşağı yukarı 1995-2000 arasında meydana gelen spekülâtif patlama esnasında sanayileşmiş ülkelerde borsaların hisse senedi değerlerinde internet sektörü ve ilgili alanlardaki büyümeden kaynaklanan hızlı bir yükseliş olmuştur. Fakat daha sonra bu hızlı yükseliş "dot-com çöküşü" ile son bularak sürdürülemez çıkmış ve bir resesyona neden olmuştur.

2 Editörün notu; (Great Moderation) Bretton Woods sistemi sonrasının pür küresel fiat para sistemi döneminde, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin çoğu tarafından takip edilen kurallara dayalı ve kural benzeri ekonomi politikaları sonucunda oluşan uzun ve sağlıklı büyüme dönemi. Genellikle 1980'lerin ilk yılları ile 2000'lerin ilk yılları arasını kapsadığı kabul edilir.

riyle (*ex post*) türetilen bir kurala bağlı kalmaktan daha kolay değildir, ve bu özellikle de aynı yönetim yerinde duruyorsa böyledir. Üstelik, Taylor'ın kendi bulgularını yayınlamasından kısa bir süre sonra, Fed açıkça kendi değerlendirmelerinde Taylor'un kuralını göz önünde tutmaya başladı. Fakat, Fed dot-com krizi sonrasında bu kuraldan önemli bir geçici ayrılışa karşı durmaktan aciz kaldı. Taylor Kuralı'nın gerektirdiği gibi, çöküşten giderek artan toparlanma işaretlerine karşın, federal fonlar hedefini yükseltmek yerine, FOMC (Federal Open Market Committee – Federal Açık Piyasa Komitesi) bu oranı düşük tutmayı rasyonelleştirecek yollar buldu.

Özellikle, FOMC verimlilikte süregelen artışı federal fonlar oranının yüzde 1'den onun uzun vadeli ortalaması olan (dönemin geçerli enflasyon oranı için) yaklaşık yüzde 3'e yükselmesini daha da geciktiren bir neden olarak ele almıştır. Üstelik onlar bunu, bir verimlilik artış dalgasının genellikle ortalamadan daha yüksek bir "nötr" federal fonlar oranını ima etmesine rağmen yapmışlardır. Bunun yerine, onlar, bu verimlilik artışının fiyatlar üzerinde aşağı doğru baskı yapmak suretiyle, kendilerine enflasyonu ateşlemeksizin normal politikalarından ayrılma imkânı vereceğini düşündüler. Şekil 1 söz konusu dönemler esnasındaki verimlilik artış oranı ile reel federal fonlar oranı arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Şekil 2 ise (toplam faktör verimliliği artış oranı – "nötr" reel federal fonlar oranının kaba fakat işe yarar bir ikamesi- ve fiilî reel federal fonlar oranı arasındaki fark olarak tanımlanan) "verimlilik açığı" ile yeni konut inşaatları arasındaki ilişkiyi göstermektedir.

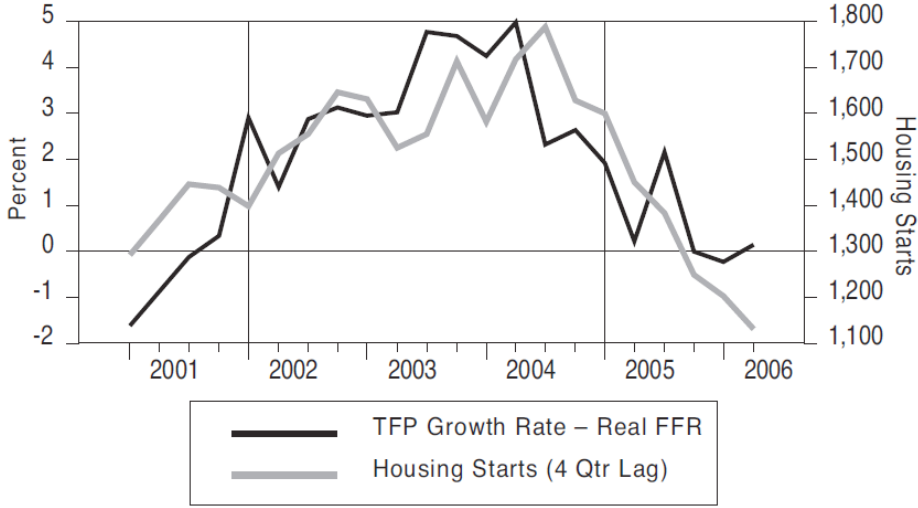
Şekil 1-Verimlilik Artışı ve Para Politikası

Kaynak: Beckworth ve Selgin (2010).

Kıscacası, FOMC verimlilik kazançlarını, bir aşırı hız cezası riskine girmeksizin kredi motorunun hızını artırmaya yönelik bir fırsat olarak gördü. Böyle yapmanın en sonunda ekonominin bazı kısımlarının fazla ısınmasına, ve nihayetinde başarısızlığa uğramasına yol açacağı FOMC'un aklına gelmiş görünmemektedir.

Şekil 2-Verimlilik Açığı ve Yeni Konut İnşaatları

Kaynak: Beckworth ve Selgin (2010).

Hikâyenin esası sadece Fed'in yanlış yapmış olması değildir, fakat (kesinlikle eksik olmasına rağmen) nispeten tecrübeyle sabit bir formülden –böyle yapmayı haklılaştırmak için zeki fakat yanlış yönlendirilmiş bir muhakeme kullanarak– ayrılmak suretiyle de hata yapmış olması, ve Fed'in tüzüğü veri iken, böyle yanlış yönlendirilmiş bir yeni yönelimin kaçınılmazlığıdır. Daha önemlisi, uzman para iktisatçılarından müteşekkil bir FOMC'den, sanki çok sayıda düz memurlardan oluşuyormuş gibi, bu uzmanlığı politika yapmada kolaylıkla bir kenara koymasının beklenemeyecek olması da kaçınılmazdır. Ve aynı şey bugün bütün merkez bankaları için doğrudur. Yalnızca bir politika sorunu olarak, kurallara bağlı kalmadaki bu başarısızlık ne sadece politik baskının bir tezahürü ne de, bazı yazarların öne sürdüğü gibi, daha zarif bir ifadeyle bir “zaman tutarsızlığı” (time inconsistency) sorunudur. Bu faktörler de, muhakkak ki, merkez bankalarının kendi kendilerine empoze ettikleri kurallara bağlı kalma gücünün altını oyar. Fakat, günümüzün asıl sorunu bundan daha sıkıntı vericidir. Bu da, para otoritelerinin tamamen iyi niyetli fakat nihayetinde yanlış yönlendirilmiş kendi akıllarını kullanma arzularından daha fazla bir şeyi içermemektedir.

Parasal ve Finansal Düzenleyici Güçlerin Ayrılması

Bu tecrübenin ardından Fed'in hatalarına işaret etmek nispeten kolay iken, komitenin görev tanımını doğru kabul ettikten sonra, FOMC'nin değerlendirmelerinde kusur bulmak çok zordur. Bu değerlendirmeler, en azından son dalgalanma örneğinde olduğu gibi, Hazinesden gelen baskıya boyun eğmediğini ya da halkı aldatma niyeti güdülmediğini göstermektedir. Komite üyelerinin argümanları, bazen yanlış da olsa, iyi niyetli ve Fed'in resmî görevi doğrultusunda hareket etme arzusuyla uyumlu gözükmektedir.

Belirtmiş olduğum üzere, gerçek sorun FOMC'nin politikayı belirlediği belirli biçim değildir, fakat komitenin doğasından gelen keyfî yapısıdır; Ve tek çıkış yolu, Fed'i, isim olarak değilse bile en azından ruhen bütünüyle ortadan kaldırmak manasına gelecek bir kurumsal değişim yoluyla, keyfî karar almanın toptan bertaraf edilmesidir.

Son yıllarda birkaç ülke ya para kurulları ihdas etmek ya da dolarizasyon suretiyle bunu gerçekleştirmeyi başarmıştır. Fakat bu reformlar, ABD doları dâhil, bağlı oldukları önemli paraların yönetimindeki istenmeyen parasal keyfî takdir probleminde güç belâ hitap eder. Birleşik Amerika'da ihtiyaç duyulan şey, özü itibariyle, FOMC'yi ortodoks para kurullarının dayalı olduğuna benzer bir yasal çerçeveye bağlı bir yönetim düzenlemesiyle değiştirecek bir reformdur. Fakat şu şartla ki, "Parasal Kural Uygulama Organının" *yegâne* amacı baz para arzını basit bir parasal kuralla katı bir uyum içinde yönetmek olacaktır. Bu otoritenin başka güçleri olmamalıdır, aynen başka hiçbir otoritenin parasal tabanı manipüle etme gücünün olmaması gibi; Ve yine bu kurumun çalışanları, para politikası uygulamasında istenilen geçici değişikliklere dair uzman danışmanlığı sunma var sayılan kabiliyeti yerine, parasal yasayı uygulama dürüstlüğü ve istekliliği nedeniyle seçilmiş olan, pilotlardan ziyade polisler olmalıdır. Nihai olarak, finansal düzenleyici politika ve finansal kurtarmalar (bu tür kurtarma operasyonları gerçekleştirildiği ölçüde) ayrı birimlerin sorumluluğunda olmalıdır, ve böylelikle, bu görevler Parasal Kural Uygulama Organının para basma makinesinden gelen en son destek ümidi olmaksızın yönetilmek zorunda olacaktır.

Bir parasal kuralın katı bir şekilde sürdürülmesi için elzem olmanın yanında, baz para yaratma gücünü finansal firma regülasyonu ve desteğinden ayırma önerisi, hâlihazırda finansal sistemin güvenliğinin altını daha da fazla oyma tehlikesi yaratan üstü kapalı/zımnî garantilerin dizginlenmesine de yardımcı olacaktır. Ne yazık ki, bu Beyaz Saray'ın kendi cari finansal reform planında önerdiği şeye tam anlamıyla da zıttır. Fed'i yakın geçmişte para ar-

zını kötü yönettiği için ödüllendirmiş gibi görünen bu plan, Federal Rezerv'in finansal firmaları düzenleme ve kurtarmadaki rolünü önemli ölçüde güçlendirecek, ve böylelikle para arzını yönetmek olan orijinal görevini daha da karmaşık hâle getirecektir.

Piyasa Yardım Edebilir

Taylor Kuralı'na katı bağlılık bile Fed'in para arzını yönetmedeki fiilî *ad hoc* yaklaşımından daha iyi olurdu, ancak buna rağmen çok daha iyi başka parasal kurallar vardır. Bu kimseye sürpriz gelmemelidir, çünkü (belirtildiği gibi) Taylor Kuralı bir ideal olarak değil, fakat Greenspan döneminin büyük bir bölümünde Fed'in fiilî (ve kusurlu) para politikası kararlarına yaklaşan bir kural olarak gelişmiştir.

Alternatif bir parasal kural –nominal GSYİH hedeflemesi– tavsiye edilebilecek bir kuraldır. Bu kural altında para otoritesi, parasal tabanı, istikrarlı bir büyüme oranının hedeflenmesi ya da bu hedefin sürdürülmesiyle, nominal harcamaların büyüme oranındaki değişikliklere karşılık tepki olarak ayarlar. Böylece para stokunun, elde tutulan reel para talebi arttığı zaman daha hızlı, ve bu talep azaldığı zaman daha az hızlı büyümesi sağlanacaktır. Bir nominal GSYİH büyüme hedefi bu nedenle sezgisel olarak çekicidir, çünkü o, enflasyon ve işsizlik oranları gibi değişkenlerin, her zaman parasal noksanlıklar ya da fazlalıkların bir yansıması olmayan hareketlerine karşı herhangi bir parasal tepkiyi gerektirmez.

Toplam harcama akımı istikrarlı kaldığı sürece, finansal sistemi her ne rahatsız ederse etsin, bu genel bir dolar ya da likidite yetersizliği değildir, ve doların arzını herhangi bir şekilde kurcalama muhtemelen kendisine ait problemlere yol açacaktır. Doğal olarak, regüle edici bürokratlar para basma makinesine başvurmanın kendilerine vereceği acil ödünç verme işi için ilâve bir manevra alanına sahip olmayı yeğleyebilirler. Fakat, katı bir nominal GSYİH hedefleme rejimine itiraz etmek için bir neden olması şöyle dursun, bu, düzenleyicileri rejimin uygulanmasından sorumlu olanlara erişimden uzak tutma gereğinin bir delilidir.

İngiltere Merkez Bankası (The Bank of England) sözüm ona bir nominal GSYİH hedefi kullanmaktadır ve bunu, herhangi bir şekilde böyle yapmak zorunda olmamasına rağmen yapmaktadır, ve iktisatçı Scott Sumner bir süredir, nominal GSYİH futures hedeflemesi denilen bir şema önermektedir. Bu şemaya göre, açık piyasadaki spekülâtorler para otoritesine ait kuralın uygulanma ve ifasında kritik bir rol oynamaktadırlar (bkz. Sumner 1989 ve 1995).

Şemanın ayrıntıları burada listelenemeyecek kadar karmaşıktır. Bu şemanın ana erdemi, nominal GSYİH kuralını uygulamayı amaçlayan parasal taban ayarlamalarındaki keyfiyet unsurunu önemli ölçüde azaltması, ve böylelikle, para arzı ayarlama sürecini, bürokratların yargısına bel bağlamaktan büyük ölçüde azade olan, tamamıyla otomatik bir sürece yaklaştırmasıdır.

Böylece, Sumner'ın planı, üzerinde sağlam bir parasal kontrol şeması bina edilmesi gereken genel bir ilkenin gereğini yapar –yani, şema piyasa güçleriyle uyum içinde çalışmalıdır. Merkez bankaları, piyasalar parasal istikrarı başarmak için kendilerine yardım etmede pozitif bir rol oynayamazmış gibi hareket ederek, bu ilkeyi ekseriyetle terk etmişlerdir. Fakat bu tutum ciddi ölçüde hatalıdır. Tarih tamamen rekabetçi piyasa düzenlemelerine dayalı olan istikrarlı parasal sistemlere dair önemli örnekler sunmaktadır; Ve *fiat* para standartlarının mevcudiyeti parasal kontrolün artık bütünüyle piyasa temelli olamayacağı manasına gelse de, bundan piyasa kurumlarının bu sürece yardım edemeyeceği sonucu çıkarılamaz.

Sumner şeması bu tür müesseseleri kullanmak için bir yol önermektedir. Bir diğer öneri, para otoritesinin banka rezervleri arzını düzenleme işine yoğunlaşmasına imkân vermek amacıyla, hükümeti kâğıt para işinden kovmaktır. Ticari bankalar, geçmişte yaptıkları gibi, kendi kâğıt banknotlarını arz etmek için teşvik edilmelidir; Halk da, buna karşılık olarak, elektronik ödeme biçimlerini daha fazla kullanmaya yönelik olarak teşvik edilebilir, ki bunun ilâve çok sayıda avantajı vardır. Kamunun cebinden kâğıt para arz etmek suretiyle, bugünkü düzenleme arkaik bir ödeme aracını sürdürürken, parasal kontrol problemini karmaşık hâle getirmektedir.

Kaynaklar

- Beckworth, D. M., ve Selgin, G. (2010) "Greenspan's Bubble: The Productivity Connection." Yayınlanmamış çalışma makalesi.
- Burns, A. F. (1979) *The Anguish of Central Banking*. The 1979 Per Jacobsson Lecture (30 Eylül). Washington: International Monetary Fund, Per Jacobsson Foundation.
- Sumner, S. (1989) "Using Futures Instrument Prices to Target Nominal Income." *Bulletin of Economic Research* 41 (2): 157–63.
- (1995) "The Impact of Futures Price Targeting on the Precision and Credibility of Monetary Policy." *Journal of Money, Credit and Banking* 27 (1): 89–106.
- Taylor, J. B. (2008). *Getting Off Track: How Government Actions and Interventions Caused, Prolonged, and Worsened the Financial Crisis*. Stanford, Calif.: Hoover Institution Press.
- Volcker, P. A. (1990) *The Triumph of Central Banking?* The 1990 Per Jacobsson Lecture (23 Eylül). Washington: International Monetary Fund, Per Jacobsson Foundation).

Ekonomik İyileşmeye Giden Yol*

John B. Taylor

Ekonomist | Stanford Üniversitesi

Çeviren: Ünsal Çetin

liberal düşünce Yıl 18, Sayı 72, Güz 2013, s. 25-31.

Hayek'in bizlere öğrettiği gibi, hürriyet ve hukukun üstünlüğü refahı ilerletmektedir.

Yavaş büyüme ve yüksek işsizlikle –özellikle uzun vadeli işsizlikle– yükü artırılmış olan Amerikan ekonomisi belirsiz bir gelecekle yüzleşmektedir. Acı verici bir finansal kriz ve durgunluğa katlanmaktayız. Ekonomik iyileşme neredeyse hiç mevcut değildir. Federal borç patlamaktadır ve çocuklarımızı ve torunlarımızı tehdit etmektedir. Benim kanaatimce, bu güç durumun nedeni açıktır: Amerika'nın üstünde kurulduğu ekonomik özgürlük ilkelerinden sapmaktayız.

Geçen yüzyılın ancak bir iki düşünürü ekonomik özgürlüğün önemini Avusturyalı ekonomist Friedrich Hayek'ten daha iyi anlamıştır. Şimdiki vaziyetle yüzleştikçe, Hayek'in eseri özellikle politika kuralları, hukukun üstünlüğü, ve öngörülebilirliğin önemi hakkında bize anlatacak çok şey sunar –Hayek bu konuları klâsik kitabı *The Road to Serfdom* (Kölelik Yolu – 1944) ve daha detaylı olarak *The Constitution of Liberty* (Özgürlüğün Temel Yapısı – 1960) isimli eserlerinde tartışmıştır. Fakat, onun bu alanlardaki eseri iktisat biliminin ötesine, özgürlüğün temel hususları ve hükümetin rolüne doğru taşar. İşte bu yüzden ki, Hayek'i okumak her zamankinden daha önemlidir.

* Bu makale John B. Taylor'ın Manhattan Enstitüsü'nün Hayek Ödülü'nü kazanması üzerine verdiği 2012 Friedrich Hayek Konferansı konuşma metnidir. Bkz. "The Road to Recovery", *City Journal*, Yaz 2012. Metnin orijinali için bkz. http://www.city-journal.org/2012/22_3_friedrich-hayek.html

Hayek'in ısrar edeceği gibi, ekonomik özgürlük ile ne demek istediğimiz hususunda dikkatli olmaya ihtiyacımız vardır. Temel fikir, insanların neyi üreteceğine, neyi satın alacağına, nerede çalışacağına ve başkalarına nasıl yardımcı olacağına karar vermede hür olmalarıdır. Kitabım *First Principles*'ta (İlk İlkeler – 2012) izah ettiğim gibi, Amerikan vizyonu insanların bu tercihleri öngörülebilir ve hukukun üstünlüğüne dayalı olan bir politika çerçevesi dâhilinde yapabileceklerini kabul etmişti. Bu çerçevedir ki, piyasalara duyulan bir güven ve hükümet için biçilen sınırlı bir rolden kuvvetli ekonomik müşevvikler doğar. Tarihsel olarak, Amerika bu ilkelere çoğu ülkenin yaptığından daha fazla bağlı kalmıştır. Bu ulusun refahındaki yükselişin ve çok sayıda insanın bu ülkeye göç etmesinin başlıca nedeni budur.

Fakat, bu ilkeleri sürekli/tutarlı olarak takip etmedik. Büyük Buhran'a yaklaşan günlerde, öngörülebilir bir politika çerçevesinden saparak, Federal Rezerv para arzını keskin şekilde daraltmıştı. Daha sonra, federal hükümet vergi oranlarını ve gümrük tarifelerini yükselterek, ve National Industrial Recovery Act'ı (Ulusal Endüstriyel İyileşme Yasası) kabul ederek Depresyon'u ağırlaştırdı. Bu yasa piyasa ilkelerini ayaklar altına almış ve hükümet üstüne makul sınırların hayli ötesine taşmıştı. 1960'ların ortalarından 1970'lerin sonuna kadar, federal politika ekonomik özgürlüğün ilkelerinden tekrar sapış gösterdi: Bu dönem öngörülemeyen kısa vadeli teşvik paketleri, keyfî "dur-kalk" para politikalarını, ücret ve fiyat kontrollerini –müşevviklere dayalı bir piyasa sisteminin antitezini– gördü. Sonuçlar: Çift haneli işsizlik, ekonomik büyümede şiddetli bir yavaşlama, ve Büyük Enflasyon idi. Bu dönemden çok önce, Hayek haklı bir şekilde bu tür kısa vadeli yaklaşımlardan yakınmıştı: "Kısa vadeli sonuçlar üstüne artan odaklanmayı... yalnızca mühim ve tehlikeli bir entelektüel hata değil, ama ayrıca ekonomistin aslî görevine bir ihanet ve medeniyetimize yönelik vahim bir tehdit olarak görmekten kendimi alamıyorum."

1980'ler ve 1990'larda, Amerika ilk ilkelerine, yakın zamanlara kadar süren bir onarıma geri döndü. Geçici teşvik paketleri yoktu; Daimî vergi reformu uygulandı. "İstikrarlı şekilde ilerle" para politikası "dur-kalk" para politikasının yerini aldı. Fiyat kontrollerinin son kalıntılarını çöpe attık ve uygunsuz regülasyonları azalttık. Federal refah programının aslî kısmı eyaletlere devredildi. Bu seferki sonuçlar: Azalan işsizlik, daha düşük enflasyon, ve nihâi olarak ekonomik büyümenin yeniden bir canlanması idi.

Günümüzde trajik bir şekilde tekrar yolun dışına çıktık. Son çöküşe yaklaşan günlerde, Federal Rezerv, 1980'ler ve 1990'larda hayli iyi iş çıkaran, kurallara dayalı parasal politikadan saparak, faiz oranlarını çok uzun süre

boyunca çok düşük tuttu. Hükümet regülatörleri mevcut kuralları bankalara, ve Fannie Mae ve Freddie Mac dâhil, diğer finansal kurumlara uygulamada başarısızlığa uğradılar. Sonuçlanan kriz, çok geçmeden orijinal görevinin ötesine taşan, Wall Street kurtarma paketlerine yol açtı. Otomobil firmalarının kurtarılması kreditorlerin hakları üstündeki keyfi ihlaller ve ticarî faaliyetlere yapılan müdahaleler ile sonuçlandı. Sonra, 1970'lerin başarısızlığa uğrayan teşvik paketleri, Fed'in niceliksel gevşemesi, 2010 sağlık hizmetleri mevzuatı, ve Dodd-Frank finansal reform yasası ile birlikte doğan yasal düzenleme belirsizlikleri geldi. Bu finansal reform yasası hükümete iflas eden herhangi bir finansal firmayı devralma ve firmanın kreditorlerini kurtarma keyfi yetkisini vermektedir.

Politika belirsizliğindeki artışın bir işareti, geçen 12 yıl boyunca, vergi mevzuatının yıllık olarak sonu gelen uygulama hükümleri sayısının on kat artmış oluşudur. Bir diğeri regülasyon etkinlikleri ile meşgul olan federal çalışanların sayısının, [Transportation Security Administration'daki çalışanları (Nakliyat Güvenliği İdaresi) hariç tutarsak], 2007'den 2012'ye kadar % 25 artmış olmasıdır. Temel ilkelerimizden sapışın en bariz olanı, bu yılın sonunda fiilen bütün vergi mevzuatı değiştiğinde karşılaşıcağımız, kendi başımıza sardığımız malî uçurum belâsıdır. Ve Fed 2014'e kadar yüzde sıfırlık bir faiz oranı politikasını belirleyerek, para piyasasının yerine etkin bir şekilde kendisini oturtmuştur.

Bu sorunlara büyük ölçüde hükümet politikası neden olmaktadır. İşte bu nedenledir ki, politikayı değiştirmek ve temel ekonomik ilkelerimize dayalı bir planı uygulamak suretiyle, refahı yeniden onarabiliriz. Federal harcamaları, GSYİH'nın bir payı olarak, 2007'de olduğu seviyeye düşürmeliyiz. Bu seviye gelir seviyesi tarafsızlığı gösteren ve büyüme yanlısı bir vergi reformu ile birlikte, bütçeyi dengelememize ve borç patlamasını durdurmamıza izin verecektir. 1980'lerde ve 1990'larda iyi iş gören türden, kurallara dayalı bir sistemi kullanarak parasal fazlalıklarımızdan kurtulmalı ve para politikasını normalleştirmeliyiz. Sosyal amaçlı harcamalardaki hızlı genişlemeyi engellemeli, sosyal harcamalar artışını GSYİH artışına yakın seviyede tutmalı, ve bunu, karar verme sorumluluğunu federal hükümete değil ama, insanlara ve eyaletlere veren bir yöntemle yapmalıyız. Ve Dodd-Frank yasasının çoğu kısmını, hükümet kurtarma paketlerine son vermek amacıyla, iflas yasası reformu ve daha basit regülasyonlarla değiştirmeliyiz.

Bu yeni ekonomik stratejiyi uygulamada, politika yapıcılara Hayek tarafından, özellikle onun hukukun üstünlüğü ve politikanın öngörülebilirliği üstüne vurgusu tarafından kılavuzluk edilmelidir. *Kölelik Yolu*'nda yazdığı

gibi; “Özgür bir ülkedeki koşulları, keyfî bir hükümet yönetimi altındaki bir ülkedeki koşullardan, ilkinde Hukukun Üstünlüğü olarak bilinen asil ilkelere riayet edilmesinden başka hiçbir şey daha açıkça farklılaştırılmaz. Bütün teknik hususlar bir yana konulduğunda, bu, hükümetin bütün eylemlerinde daha önceden belirlenen ve duyurulan kurallarla bağlı olması anlamına gelir, –bu kurallardır ki, otoritenin belirli koşullarda cebrî güçlerini nasıl kullanacağını yeterince kesinlikle öngörmeyi, ve bireyin kendi işlerini/ilişkilerini bu bilgiye dayalı olarak planlamasını mümkün kılar.”

Kurallara dayalı politikalar daha istikrarlı ve daha güçlü ekonomik büyümeyi üretirler. İnsanlar kararlarını verirken geleceğe bakarlar. Bilgiyi taşıyan/ileten ve müşevvikleri temin eden fiyatlar geleceği yansıtır. Bu yüzden, iyi kararlar ve ilâveten onları yönlendiren fiyatlar, gelecek politikanın öngörülebilirliğine ve bu nedenle de net politika kurallarına dayalıdır.

Fakat, Hayek vurgulamıştır ki, hükümet politikası için kurallar bundan daha fazlasını yapar. Hukukun üstünlüğü, Hayek’in Özgürlüğün Temel Yapısı kitabının adının öne sürdüğü gibi, hürriyeti korur. Hayek bu fikrin izini asırlarca geriye sürmüştü –önce Aristoteles’e sonra Cicero’ya. Hayek [C] icero hakkında şunu yazmıştı; “Hürriyetin, hukukun belirli vasıflarına, onun genelliğine ve belirli oluşuna, ve otoritenin keyfî yönetimi üstüne koyduğu kısıtlamalara dayalı olduğunu... başka hiçbir yazar daha aşikâr bir şekilde göstermez.” Hayek ayrıca, yasanın amacının “hürriyeti yıkmak ya da kısıtlamak olmadığını, bilâkis onu korumak ve genişletmek olduğunu, ... hukukun olmadığı yerde özgürlüğün de olmadığını” yazan John Locke’u da iktibas etmişti. Nihayet, Hayek, yeni bir ulusun bünyesinde bu fikirleri uygulamaya geçiren, James Madison ve diğer Amerikalı devlet adamlarına işaret etmişti. Bu düşünürler hükümet görevlilerine hürriyetin koruyucuları olarak güven beslemediler; Onlar inandılar ki, hukukun üstünlüğü daha güvenilirdir.

Bu yüzden, kurallar ikili bir amaca sahipti: Ekonomik büyümeyi teşvik etmek ve özgürlüğü korumak. Kuralların bu iki faydasını anlamının en iyi yolu, ücret ve fiyat kontrolleri örneklerinde olduğu gibi, kuralların yokluğu durumunda ne olduğunu incelemektir. Bu tarz kontroller keyfidir: Zirve yönetiminde yer alan insanlar tarafından fiilen her fiyat ve ücrete dair kararların verilmesini gerektirirler; Ekonomik sinyalleri ve müşevvikleri tahrif ederler; Kıtlıklar ve arz fazlalıkları yaratırlar. Bu tesirler fiyat kontrolleri ister bütün ekonomiye veya ister, sağlık hizmetleri gibi, belirli bir sektöre dayatılsın gerçekleşecektir.

Politikacılar ve hükümet görevlileri mütemediyen ekonomik sorunlar hakkında “bir şeyler yapmak” üzere baskı altına alınıyorken, birçok kişi bir kural-

lar sisteminin fiiliyatta nasıl çalışacağını merak etmektedir. Şüpheliler der ki, kurallar bir şey yapmadan durduğumuz anlamına gelir, ve bu, günümüzün yüklü politik iklimi ve saatten saate hatta dakikadan dakikaya ilerleyen haber akımında imkânsızdır. Meslektaşım George Shultz bu sorunu “müdahale etme dürtüsü” olarak adlandırır.

Hayek’in bu meydan okumaya yönelik bir cevabı vardı. *Kölelik Yolu*’nda formel kurallara ait “bu sistemin niteliğine dair kafa karışıklığını” giderme ihtiyacına işaret etti: Kurallara dayalı bir sistemin “karakteristik tutumunun devletin hareketsizliği/ataleti olduğu şeklindeki kanaat.” Kurallara dayalı bir sistemin bir örneğini vererek, not etmişti ki, “ağırlık ve ölçü birimlerini kontrol eden (veya bir başka yoldan hile ve sahtekârlığı engelleyen) bir devlet kesinlikle eylem hâlinindedir.” Buna karşın, hukukun üstünlüğüne itaat etmeyen bir sistem mecburen eylem ile karakterize edilmez: “Örneğin, grev sözcüleri tarafından şiddet kullanımına izin veren devlet hareketsizdir.” Benzer şekilde, para politikası için basit kurallar merkez bankasının, gelişmelere yanıt olarak, faiz oranları veya para arzı kullanımı ile hiçbir eyleme girişmeyeceği anlamına gelmez. Örneğin, merkez bankası bir bankalara hücum durumunda ödünç sunabilir. Fakat, bu eylemler öngörülebilir bir minvalde gerçekleştirilebilir. Bu anlamda, kurallardan sapma bazen eylemsizlik ile sonuçlanır. Örnek olarak, hükümet regülatörlerinin, finansal kurumlar makul olmayan riskleri üstlendiklerinde, eyleme geçmeme şeklindeki bir kararı hem bir eylemsizlik ve hem de hukukun üstünlüğünün bir ihlâlini teşkil eder.

Bazıları iddia eder ki, günümüzün krizine benzer krizler politika yapıcılarını kurallardan ve hukukun üstünlüğünden sapmaya zorlamaktadır. Fakat, bir kriz bunu yapmak için *en kötü* zaman olabilir. Bir krizde, hayatî öneme sahip olan şey, artan öngörülemezlik değil, artan stratejik netlik/belirliliktir. Bu gerçek, günümüz krizinde gerçekleştirilen ilk kurtarmanın, Bear Sterns müdahalesinin ardından aşikâr hâle gelmiştir: Herhangi bir strateji net bir şekilde ifade edilmemiş olduğundan, ancak birkaç kişi bir finansal kurumun yardım istediği sonraki seferde ne beklenebileceğini biliyordu. Kriz ağırlaşmıştı. İnsanlar kurallara dair bilgiye sahip olarak karar vermeye başlar başlamaz, ekonomik iyileşme çok geçmeden ortaya çıkar.

Amerika’yı tekrar rayına oturtmak için, ekonomik özgürlüğün ilkelerine inanan ve bu ilkeleri uygulamaya geçirecek liderleri seçmek zorundayız. İşte bu noktada, Hayek bir uyarıda bulunmuştu. *Kölelik Yolu*’ndaki “Neden En Kötüler Zirveye Çıkar” adlı bir bölümde, seçim veya atama ile göreve gelmiş olsun, lider olma hırsına sahip insanların ekseriyetle müdahaleci olacağını öne sürdü. Çünkü onların eğilimi başarılı olmak için her ne gerekiyorsa onu

yapmaktır. Dahası, keyfî hükümet müdahalelerinden doğrudan fayda sağlayanlar doğal olarak bu tür yöneticileri destekleyecektir. Örneğin, kurtarma paketlerinden faydalanan endüstriler ve şirketler kurtarma paketlerinden yana bir sorunu olmayan görevlileri yeğ tutacaktır. Ve hatta ekonomik politika üstüne akademik araştırma müdahaleciliğe yönelik olarak tarafgir hâle gelecektir. Belki de, Hayek'in uyarısına cevap, ekonomik özgürlüğün ilkelelerine *aşırı şekilde* bağlı görülen insanları seçmek ya da atamaktır. Atandıktan sonra, onları müdahaleye doğru iteleyeni ağır baskıyı tecrübe ettikten sonra, makul bir denge ile sahneye çıkabilirler. 1980'lerde, Ronald Reagan, Şikago Üniversitesi'nin serbest piyasacı iktisat okulundan çok sayıda doktora sahibini liderlik konumlarına atamak suretiyle, bu tedbiri uygulamıştı.

John Maynard Keynes farklı bir görüşü benimsemişti. Hayek'e yazdığı *Kölelik Yolu*'na dair meşhur bir mektupta, Keynes daha müdahaleci liderlerin atanmasından yana tercihini ifade etmişti. Ancak o sadece *hayırhah* müdahaleciler olarak gördüğü kişileri istemişti. "İstedığımız şey hiç planlama olmaması, veya hatta daha az planlama değil, gerçekten neredeyse kesinlikle daha çok planlama istediğimizi söylemeliyim" diye yazmıştı. "Fakat planlama, hem liderler hem de takipçilerinin mümkün olduğunca çoğunun bütünüyle sizin ahlâkî pozisyonunuzu paylaştığı bir cemiyette gerçekleşmelidir." Daha sonraları, Milton Friedman bu mektubu Keynesyenizmin belirleyici karakteristiğini resmetmek için iktibas etmişti: Bu karakteristik, Keynesyenizmin güçlü hükümet mevkiindeki insanlar tarafından gerçekleştirilen keyfî müdahalelere odaklanması idi.

Ekonomik özgürlüğün ilkelerini destekleyen kişiler dahi bazen raydan çıkarlar. Birisi bu tür sapmalara 2008 Güzü'nde ihtiyaç duyulduğunu ileri sürebilir; Belki de, o vakitlerde alınan tedbirler daha ciddî bir paniği engellemiştir. Fakat bu, ilk başta, kendisi kargaşaya yol açan keyfî politikaları benimsemek için bir neden değildir. Böyle bir argüman, bir evi ateşe veren kişinin, daha sonra ateşi söndürdüğü ve bir iki odayı kurtardığı için beraat ettirilmesi gerektiğini söylemek gibi bir şeydir.

Ekonomik özgürlükten günümüzün kopuşu Hayek'in *Kölelik Yolu*'nda bahsettiği özgürlüğe yönelik saldırıdan daha az ciddî midir? Amerikan refahının geleceği –veya hatta küresel refah– tehlike altında dediğimde abartıyor muyum acaba?

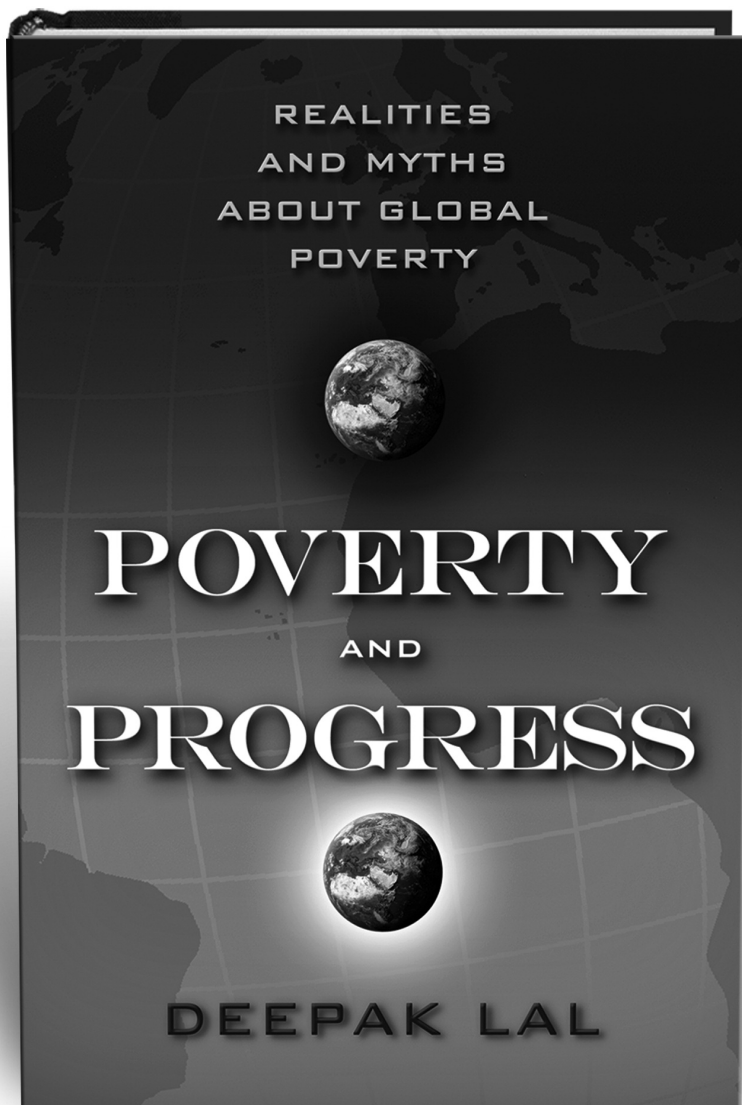
Merkezî planlama onun için uygun terim olmasa da 2010 Sağlık Hizmetleri Yasası'nı göz önüne alınız. Bu yasa federal hükümete her bireyin sağlık sigortası paketinin koşullarını dayatma gücünü vermiştir. Ve bir medikal profesyonelin sunduğu –MRI sayısından CT taramalarının gerekli doğruluğuna

kadar- sağlık hizmetlerinin fiyat, miktar ve kalitesinin belirlemek üzere bir Bağımsız Ödeme Danışmanlığı Kurulu'nu (Independent Payment Advisory Board) ihdas etmiştir. Bu, üretilebilecek olan çiftlik hayvanları, tahıl, ya da çeliğin fiyat, miktar ve niteliğini belirleyen merkezden planlı ekonomilerin yönetiminden çok mu farklıdır? Ya da parasal politikayı düşünün. Birkaç yıl önce, endüstriyel politikayı (belirli firmalara ve endüstrilere keyfî desteği) parasal politika ile (bu desteği finanse etmek için para basımı ile) birleştiren, Fed'in niceliksel gevşeme politikasını tasvir etmek üzere "parasal-endüstriyel politika" (mondustrial policy) terimini icat etmiştim. O zamandan bu yana, Fed 1,25 trilyon dolarlık ipoteğe dayalı menkul kıymeti satın almıştır. Fed, 2011 malî yılında, panik koşulları yatıştıktan çok sonra, yeni yapılan federal borçlanmanın % 77'sini satın almıştır.

Hayek, enflasyonist parasal politikanın, daha fazla keyfî müdahaleye gerekçe sağlamak suretiyle, kısmen yaşlıları ve fakirleri özellikle vurduğu için, ekonomik hürriyetin altını oyduğunu iddia etmişti. Enflasyon sorununun günümüzde -en azından şimdilik-1970'lerde olduğundan daha az şiddetli olmasına rağmen, Fed'in yıllarca süren yüzde sıfırlık faiz oranı politikasının tesiri, Büyük Enflasyon döneminin politikasının tesirine benzemektedir. Bu politika bir ömür boyunca emeklilik için birikim yapan insanların reel gelirlerini önemli ölçüde daraltmaktadır.

Ekonomik özgürlüğün temel ilkelerinden uzaklaşarak, hükümet politikası günümüzün ekonomik uyuşukluğa neden olmuştur. Avrupa'daki dostlarımızdan bazılarının, çoğunlukla bu ilkelere daha da fazla uzaklaşmış olmaları nedeniyle, daha kötü ekonomik mücadeleler ile yüzleşiyor olması bizim için bir teselli olmamalıdır. İyi haber şudur ki, hükümet politikasındaki bir değişim sorunları yatıştıracak ve ekonomik refahı onarmaya yardımcı olacaktır. Benzer koşullar esnasında yazılmış olan Hayek'in eserini anlamak, bu çetin görevi üstlenirken bizlere muazzam ölçüde yardımcı olacaktır.

NEW BOOK FROM THE **CATO** INSTITUTE

“A fascinating analysis and an uplifting prognosis for how people can lift themselves out of poverty.”

—MATT RIDLEY
Author of *The Rational Optimist*

“In this insightful book, Lal takes on both the myths about development and the policy mistakes of the past half century.”

—ANNE KRUEGER
Former First Deputy Managing Director
of the International Monetary Fund

In his new book, *Poverty and Progress: Realities and Myths about Global Poverty*, renowned development economist Deepak Lal draws on 50 years of experience around the globe to rectify misguided notions about economic progress. Unique among books that have emerged in recent years on world poverty, *Poverty and Progress* directly confronts intellectual fads of the West and dismantles a wide range of myths that have obscured an astounding achievement: the unprecedented spread of economic progress around the world that is eliminating the scourge of mass poverty.

HARDBACK \$24.95 • PAPERBACK \$11.95 • EBOOK \$9.99

BUY YOUR COPY AT BOOKSTORES NATIONWIDE, CALL 800-767-1241, OR
VISIT CATO.ORG/STORE

Teori ve Politika Formülasyonunda Doğal ve Nötr Fâiz Oranları*

Roger W. Garrison

Ekonomist | Auburn Üniversitesi

Çeviren: Ünsal Çetin

liberal düşünce Yıl 18, Sayı 72, Güz 2013, s. 33-45.

Fâiz Keynes'in *General Theory of Employment, Interest, and Money* (İstihdam, Fâiz ve Paranın Genel Teorisi – 1936) kitabında olduğu gibi, Keynes öncesi çok sayıda eserde de isim veren bir role sahiptir. Eugen Böhm-Bawerk'in *Capital and Interest*'i (Sermaye ve Fâiz – 1889), Knut Wicksell'in *Interest and Prices*'i (Fâiz ve Fiyatlar – 1898), ve Gustav Cassel'in *The Nature and Necessity of Interest*'i (Fâizin Doğası ve Gerekliliği – 1903) hemen akla gelen eserlerdir. F. A. Hayek'in *Prices, Interest and Investment*'indeki (Fiyatlar, Fâiz ve Yatırım – 1939) makaleler, Keynes'in kitabından önce ve sonra yayınlanan, fâiz oranlarının üretim planlarının tüketim tercihleri ile koordine edilmesinde oynadığı kritik role odaklanır. *Genel Teori* klâsik (ve Avusturyacı) düşünceden fâizin esere isim verici rolünün haricinde önemli bir kopuşunu temsil eder. Daha doğrusu, bu kopuş Keynesyen teoride piyasaca belirlenen fâiz oranı tarafından oynanan rolün dengesizleştirici olmasından kaynaklanır.

Günümüzün politika tartışmalarında, fâiz oranı yalnızca yakından takip edilen federal fonlar oranının Federal Rezerv'in ayakta kalan yegâne politika hedefi olması nedeniyle merkezî sahneyi işgâl eder. (Bir çeyrek yüzyıl önce, Fed para arzını hedefleme yeteneğini –veya hatta, belirgin bir şekilde önem arz eden bir parasal büyüklüğü teşhis yeteneğini de kaybetmiştir.) Tam da piyasa dışı bir kurum niteliğinde olduğundan, Federal Rezerv'in piyasaya karşı

* Roger W. Garrison, "Natural and Neutral Rates of Interest in Theory and Policy Formulation", *The Quarterly Journal of Austrian Economics*, Cilt 9, no 4, Kış 2006, ss. 57–68. Metnin orijinali için bkz. <http://mises.org/daily/2513>

çıkan bir gücü sarf etmesi beklenir. Varsayıma göre, aksi halde dalgalanma doğuracak olan piyasa güçlerine karşı hareket etmelidir. Keynesyen görüş ile uyumlu olarak, piyasa fâiz oranları tasarruf ve yatırım kararlarını koordine etmede başarısızlığa uğrar. Bu başarısızlık tasarruf kararlarının yalnızca gelirlere dayalı kılınması ve yatırım kararlarının ise Keynes'in "hayvanî güdüler"ince hüküm altına alınmasına izin verilmesi ile gerçekleşir. Daha kötüsü, fâizin yüksek oranları likiditeye yönelik fetişvarî tutumlardan ve bunun sonucundaki harcama noksanlığından kaynaklanır.

Bankalar arası ödünçler için gecelik oran olan federal fonlar oranı, fâiz oranlarını geneli itibarıyla kontrol etmek üzere, azaltılabilir veya yükseltilebilir. Federal Rezerv federal fonlar oranını harcamaları teşvik etmek ve ekonomiyi resesyona batmaktan korumak amacıyla düşürür; Federal fonlar oranını harcamaları bastırmak ve fiyat ve ücretlerin yukarıya doğru tırmanışını engellemek amacıyla yükseltir. Keynesyen görüş ve merkez bankası politikası için ima edilen rolü verdi aldığımızda, sözüm ona "merkez bankacılık sanatı" "doğru" federal fonlar oranını seçmektir. Bu oran hem işsizliği hem de enflasyonu engelleyen orandır.

Teori ve politika geliştikçe, "doğal oran" ve "nötr oran" terimleri, eş anlamlı gibi görünseler de, Keynesyen öncesi ve Keynesyen sonrası düşünce arasında bir farklılığı sunmaktadır. Her ne kadar, "doğal" ve "nötr" bazen neredeyse birbirinin yerine kullanılıyor ise de, fiiliyatta önemli kavramsal bir farklılık vardır: Doğal fâiz oranı piyasada borçlanma ve borç verme etkinliğinin bir sonucu olarak doğan ve ekonominin kaynaklarının zamanlar arasındaki tahsisatını yöneten bir orandır. Nötr fâiz oranı akılcıl şekilde seçilen parasal politika tarafından piyasaya dayatılan ve zaman üstündeki her bir noktada ekonomik etkinliğin genel seviyesini yönetmek üzere planlanan bir orandır. Bu farklılık ve onun imalarının bir keşfi, Federal Rezerv politika üretiminin şimdiki durumu ve bir merkez bankasının piyasa ekonomisi için yarattığı zorlukları anlama yolunda uzun bir mesafe kat edebilir.

Doğal Fâiz Oranı

İsveçli ekonomist Knut Wicksell tarafından bu şekilde adlandırılan doğal fâiz oranı ekonomik etkinliğin temelinde yatan reel faktörleri yansıtan orandır. Bütünüyle özel sektörden oluşan bir ekonomiye işaret etmek üzere makroekonomik terimlerle ifade edecek olursak, kaynakların tahsisini şimdiki tüketim ile geleceğe dönük yatırım arasında yönlendiren oran bu orandır. Tasarruf ve yatırımı dengede tutmak suretiyle, doğal oran ekonomiyi sürdürülebilir bir büyüme patikası üstünde yönlendirir. Yani, doğal oran tarafından yönlendirilen, tüketilmeyen cari üretim (reel tasarruf) ekonominin üretici ka-

pasitesini halkın tüketimi erteleme istekliliği ile tutarlı olacak şekilde güçlendirmek için kullanılır.

Avusturyacı ekonomistlerin elinde, doğal oran piyasa katılımcılarının zaman tercihlerini yansıtan ve kaynakları zaman boyutu üzerinde belirlenmiş üretim aşamaları arasında tahsis eden oran hâline gelir. Bir aşamanın çıktısı, ekonominin üretim sürecinin bu mantıkî ve geneli itibarıyla tasvir edici sunumunda, bir sonraki aşama için girdi olarak iş görür. Ekonominin sermaye yapısının zamansal boyutu Avusturyacı teoride anahtar bir makroekonomik değişkendir. Zaman tercihi basitçe halkın zaman üzerindeki tercih edilen tüketim kalıplarına işaret eden özet bir terimdir. Zaman tercihlerindeki bir düşüş artan bir geleceğe dönük olma anlamına gelir. İnsanlar gönüllü olarak, gelecekteki tüketim seviyesini artırmak amacıyla, şu an daha çok tasarruf etmektedir. Onların artan tasarrufları doğal fâiz oranını düşürür ve nihaî ve son üretim aşamalarındaki kaynakları serbest bırakır. Bununla aynı anda, doğrudan azalan borçlanma maliyetlerine dönüşen daha düşük doğal oran, ilk aşama üretim etkinliklerini daha kârlı kılar. Kaynakların geç üretim aşamalarından ilk üretim aşamalarına doğru yeniden tahsisi ile, tüketimin tercih edilen zamansal kalıbı ekonominin üretim yapısının yer açıcı bir intibakına dönüştürülür.

Doğal orandaki hareketler, kaynakların erişilebilirliği veya teknolojiye değişimler gerçekleştiği zaman da ekonominin performansı için önem arz eder. Teknolojik bir ilerlemenin zaman tüketici bir üretim sürecini eskisinden çok daha verimli bir hâle getirdiğini varsayınız. Gelecek tüketim –hatta artan gelecek tüketim– artık şimdiki tüketimden daha az bir fedakârlıkla temin edilebilir. İnsanların pazaryerindeki tercihleri teknolojik kazancın ne kadarının şimdiki tüketim (daha az tasarruf) ve ne kadarının gelecek tüketim üzerinden gerçekleştirileceğini belirleyecektir. (Gelecek tüketim tercihlerinde, yeni teknolojinin mevcudiyeti azalan tasarrufların tesirini telâfi etmekten daha fazlasını yapar.) Bu geçiş dönemi esnasında doğal orandaki bir yükseliş, Hayek'e borçlu olduğumuz bir terimle (1933, ss. 94 ve 179), Avusturyacı ekonomistler tarafından bir "fâiz oranı freni" olarak resmedilir. Fâiz oranı freni yeni teknolojinin tatbik edildiği ve yeni teknolojinin, bu suretle, bu tatbik dönemi esnasında dahi artan şimdiki tüketime izin verdiği oranı/hızı bulmaya yardımcı olur. Envanterler üretimin son aşamalarında azalışa geçer ve bazı kaynaklar daha az zaman tüketen projelere doğru yeniden yönlendirilir.

Özet ifadelerle, doğal oran dengeleştirici bir oran olarak görülür. Bu oran şimdiki ve gelecek tüketici taleplerinin karşılanmasına yönelik kaynakların mevcudiyeti hakkında gerçeği söyleyen orandır. Bunu üretim planlarının tüketimin tercih edilen kalıpları ile uyumlu olmasına müsaade ederek yapar.

Tanım gereği, doğal olmayan veya yapay bir fâiz oranı piyasa dışı bir tesiri yansıtan ve zamanlar arası tüketim tercihleri ile zamanlar arası yatırım planları arasında bir kopukluk yaratan orandır. Şayet Federal Rezerv düşük bir federal fonlar oranını hedefliyorsa bir süreliğine hüküm sürebilecek olan, yapay surette düşük tutulan bir fâiz oranı, iş dünyasına halkın fiilî tasarruf etme istekliliğince gerekçelendirilenden daha uzun planlama ufukları olarak yansıyacaktır. Üretim ve tüketim faaliyetleri arasındaki politika kaynaklı bu uygunsuzluk refah illüzyonu yaratır, fakat ekonomi genelinde bir çöküş şeklini alacak olan kaçınılmaz bir piyasa düzeltmesi için sahneyi hazırlar. Bu Avusturyacı iktisadî dalgalanma teorisinin esasıdır. Bu uyumsuzluk ve sonuçlanan hızlı büyüme–sert çöküş ardıllığı, “büyümeyi teşvik etmek” ve “büyümeye yer açmak” olarak tanımlanabilecek, iki farklı ama bağlantılı politika hedefinin bir sonucu olarak gerçekleştirilebilir.

Büyümeyi Teşvik Etmek

Federal Rezerv, temel piyasa koşullarında bir değişikliğin olmadığı koşullarda, (düşük bir federal fonlar oranını hedefleyerek) fâiz oranlarını aşağıya çekebilir. Değişmeyen teknoloji, kaynak erişilebilirliği ve tüketim tercihlerine karşın, ticarî firmalar yine de ucuz krediden faydalanmaya yönlendirilir. Bilhassa ekonominin fâize duyarlı sektörlerinde, üretim faaliyetleri daha kârlı görünür. Ekonomi düşük fâiz oranları tarafından sürdürülemez bir büyüme patikasına yönlendirilir. Ucuz kredi politikası, nihai olarak ekonomiye zararlı olsa da, politik bakımdan caziptir. Görünüşte güçlü bir ekonomi, yeniden seçilmek isteyen görev başındakiler için, daima cazibeli bir arka fon yaratır. Eğer zamanlama doğruysa, görünüşteki ekonomik güç piyasanın kendisi tarafından gerçek bir zayıflık olarak açığa çıkarılmadan önce, oylar hasat edilebilir.

Politik nedenlerle büyümenin teşvik edilişi fenomeni “politik iktisadî dalgalanmalar” üstüne bütün bir literatürü doğurmuştur. Vurgu ister (Avusturyacı ekonomistlerin ifade edeceği gibi) kaynakların zamanlar arası yanlış tahsisine, ister (anaakım makroekonomistlerin ifade edeceği gibi) enflasyon ve işsizliğin art arda gelen nöbetleri üstüne yapılsın, politik iktisadî dalgalanma teorisi fâizin tahrif edilmemiş temel oranını makroekonomik sıhhat ile tutarlı, ve politikanın bulaştırdığı fâiz oranını (ve para arzı büyüme oranlarını) ise büyüme ve çöküş şeklindeki bir makroekonomik rahatsızlığın sorumlusu olarak kabul eder. Hemen hemen seçim dönemlerine denk düşen iktisadî dalgalanmalar geçen yarım yüzyılın politik manzarasının tamamlayıcı bir parçası olmaktadır. *Constitution of Liberty* (Özgürlüğün Anayasası – 1960) isimli eserinde, F. A. Hayek Avusturyacı makroiktisat ile günümüzde Kamu Tercih

teorisi diye adlandırılan şeyin bir terkiğini büyüme ve çöküşün bu eko-politik dinamiklerini izah etmek için önermiştir.

Büyümeye Yer Açmak

Teknolojik ilerleme dönemlerinde, Federal Rezerv ekonomik büyüme yer açar, bunu teknolojideki iyileşmeler gerçekleşmeden önce her ne fâiz oranı hüküm sürüyorsa bu orandan serbestçe ödünç arz ederek yapar. Böylece, fâiz oranları, büyüme teşvik etme durumundaki gibi, aslında düşürülmüş değildir. Daha doğrusu, fâiz oranlarının yalnızca yükselmesine izin verilmiştir –Federal Rezerv’in yer açmasının yokluğunda gerçekleşebileceği gibi. Fiiliyatta, yer açma politikası Hayek’in fâiz oranı frenini tesirsiz kılar. Verili zamanlar arası tercih ile, insanlar teknolojik ilerlemeye eşlik eden kazançların sadece bir kısmını artan *gelecek* tüketim şeklinde kullanmayı tercih eder. Bu kazançların en azından bir kısmını artan şimdiki tüketim şeklinde kullanmayı tercih edeceklerdir. Ve gelişen teknoloji veri iken, bütün zaman boyutuna yayılan kazançlar mümkündür. İnsanlar şimdi daha az tasarruf eder ve yine de daha çok gelecek tüketimin keyfini çıkarır. Yeni teknolojinin tatbik edildiği dönem boyunca, müteşebbisler yatırımda kullanılabilir fonlar için rekabet ettikleri için, doğal oran yükselecektir. İşte bu şekilde, geçici olarak yüksek doğal oran ekonominin yeni teknolojiye intibak sağlamasına izin verir. Bu doğal oran halkın zamanlar arası tercihleri ile tutarlı olan bir seviyedir.

Yer açma politikası bu piyasa sürecini bozar. Fâiz oranı frenini tesirsiz kılar, ve kaynakları teknolojik ilerlemeden kaynaklı bütün kazançların münhasıran *gelecek* tüketim şeklinde realize edilmesine neden olacak bir yönde, şayet piyasa güçleri yoluna çıkmazsa, tahsis eder. Fakat tüketilebilir çıktının ima edilen zamanlar arası kalıbı halkın zamanlar arası tüketim tercihleri ile çatışmaktadır. Bu, geçiş dönemi esnasında tüketici mallarına harcanan gelirlerin Federal Rezerv’in gayretlerini karışıklık içine iteceği anlamına gelir. Bunu, onun yer açma politikasının aşırı yer açmayı gerçekleştirdiğini açığa çıkararak yapar.

Her ne kadar, teknoloji kaynaklı büyüme yer açmak için kimi politik teşvikler olabilir ise de, bu politika uzun süre önce gözden düşmüş gerçek harcamalar (real-bills) doktrini ile daha doğrudan bağlantılıdır. Federal Rezerv’in kuruluş dökümanları sağlam kredilendirmeyi kendi kendisini geri ödeyen ödünçlerle özdeşleştirir. Bu sağlam ödünçler üretimi, dağıtımı, ve perakende faaliyetlerini finanse eder, ve bunun sonucunda, bu ödünçlerin geri ödeneşi için gelirleri üretir. Kendi kendisini geri ödeyen ödünçler tüketici kredileri ile, veya daha önemlisi, spekülâtif amaçlar için verilen krediler ile karışıklık oluşturur. 20. Yüzyıl’ın ilk dönemlerinde geniş kabul gören gerçek harcama-

lar doktrini bu kredilerin verildiği fâiz oranı hakkında herhangi bir kılavuzluğu içermez. Söylendiği üzere, yer açıcı, kendi kendini geri ödeyen krediler tipik olarak yer açma için algılanan ihtiyaçtan, yani teknolojik ilerlemeden önce geçerli olan fâiz oranı üzerinden açılır. Fakat zaten gösterilmiş olduğu gibi, bu oran gereğinden daha düşüktür. Bu oran, insanların teknolojik ilerlemeden kaynaklı bütün kazancı gelecek tüketim şeklinde kullanma tercihinde bulunduğu, aşırı bir koşulda tam olarak ve ancak doğrudur. Geleneksel fiyat teorisinde bir “köşe çözümü” (corner solution) olarak adlandırılan bu koşul belirgin bir şekilde imkânsızdır. Elbette, şimdiki tüketimde bir artışı yansıtan, daha yüksek bir fâiz oranında, kendi kendisini geri ödeyen krediler (ve bu bağlamda, diğer krediler) için talebe piyasanın kendisi tarafından yer açılacaktır. Federal Rezerv’in yalnızca fâiz oranının yeni piyasa dengeleyici seviyesine yükselişine izin vermesi gerekir.

Avusturyacı iktisadî dalgalanmalar teorisinin tarihsel bakımdan en önemli uygulamaları “büyüme teşvik etmekten” daha çok “büyümeye yer açmak” vakalarıdır. 20. Yüzyıl’ın ikinci on yılı bir teknolojik ilerleme dönemi idi. Bu dönem otomobillerin kitlesel üretimi, ve elektriğin yaygın kullanıma geçmesi ile birlikte, ev eşyaları ve işlenmiş gıdanın kapsamlı pazarlanışını ihtiva etmiştir. 20. Yüzyıl’ın son on yılı ise benzer şekilde teknolojik ilerleme ile hüküm altına alınmıştı –bu sefer internet ve dijital devrimin diğer veçhelerini ihtiva eden bir ekonomi. Bu iki dönemin her biri esnasındaki politika tarafından bulaştırılan fâiz oranları tarihsel standartlara göre mecburen düşük değildi, fakat büyüme teşvik politikasının yokluğunda ortaya çıkacak olan orana kıyasla düşüktü. Avusturyacı teori bu iki dönemde de politika kaynaklı yapay bir büyümenin hakikî, teknoloji kaynaklı bir büyümenin üstünden silindir gibi geçtiğini öne sürer. Ancak, fâiz oranının yükselmesine izin verilmediğinden, yani fâiz oranı freni gerçek harcamalar doktrinine bağlılık ile engellendiği için, ekonomi sürdürülemeyecek olan bir büyüme patikasına yönlendirildi. Bu yüzden, bu büyüme dönemleri kaçınılmaz bir şekilde sert çöküşler tarafından takip edildi.

Büyüme teşvik ile büyüme teşvik arasında yakın ve aşikâr bir akrabalık vardır. Her iki senaryoda da, Federal Rezerv tarafından savunulan fâiz oranı ile doğal fâiz oranı arasında bir yol ayrımı vardır. Bir vakıda, politika tarafından piyasaya bulaştırılan oran doğal oranın altına itilir; Diğerinde ise, doğal oran politika tarafından bulaştırılan oranın üstüne yükselir. Bu iki senaryo ayrıca âşina olduğumuz üretim imkânları eğrisinin yardımı ile de bir diğerinden ayrıştırılabilir. Bu eğri, ekonominin kaynakları ve teknoloji durumu verili iken, tüketim ve yatırımın farklı kombinasyonlarını temsil eder. Piyasa güçleri ekonomiyi üretim imkânları eğrisi üzerinde halkın zamanlar

arası tercihleri ile tutarlı olan bir noktada tutar. Bu muhakeme ekonominin Keynesyen öncesi –ve özellikle de Avusturyacı– tasavvurunu yansıtır. Piyasaca belirlenen fâiz oranı şimdiki tüketim ile gelecek tüketim arasındaki bir dengeyi tutturur. Büyümeyi teşvik etme politikası ekonomiyi tercih edilen yatırım/tasarruf değiş tokuşundan uzaklaştıran, ve daha az tüketim ile daha çok yatırımı gerektiren bir noktaya doğru sürükleyen kötü talihli bir teşebbüstür. Büyümeye yer açma politikası da benzer bir şekilde kötü talihlidir, ama teknolojik ilerleme üretim imkânları eğrisini yukarıya doğru ittiği zaman böyledir. Doğal fâiz oranında geçici bir artışı gerektiren normal piyasa güçleri ekonomiyi yukarıya doğru kayan eğrinin üstünde bir noktaya taşır. Bu nokta daha çok tüketimi ve daha çok yatırımı temsil eder. Değişmemiş kalan bir fâiz oranında büyümeye yer açma politikası ekonomiyi yukarıya doğru kayan eğri üstünde yatırım eksenine paralel bir noktaya taşıma amaçlı kötü talihli bir teşebbüstür. Bu nokta ekonominin teknolojideki ilerlemeye intibakı esnasında artan tüketime müsaade etmeyen bir noktadır.

Kısacası, doğal fâiz oranı yapay büyüme ve şiddetli çöküşlerden kaçınan orandır. Verili kaynaklar ve teknoloji ile, ekonomiyi sürdürülebilir bir büyüme patikasında tutan orandır. Artan kaynaklar veya ilerleyen teknoloji ile, yeni büyüme patikasına intibakı yöneten orandır.

Nötr Fâiz Oranı

Avusturyacı teorinin bakış açısından, fâiz oranı politikasının modern tartışmalarına dair dikkate değer olan şey, zamanlar arası tercihler ve bu tercihler sonucu oluşan tüketim ve yatırım arası değiş tokuştan herhangi bir bahsin topyekûn yokluğudur. Fakat, zamanlar arası kaynak tahsisine dair ilgi eksikliği anaakım makroiktisadın geçen birkaç on yıl boyunca gelişimi ile tutarlıdır. Keynes tüketim ve yatırım harcaması arasında öncelikli bir ayrım yaptı. Bu ayrımı, büyük ölçüde psikolojik güçler (“hayvanî duygular”) tarafından yönlendirilen yatırımın büyüklüğünün temel itibarıyla istikrarsız olmasına karşın, tüketim büyüklüğünün gelirin istikrarlı bir fonksiyonu olduğunu iddia ederek yaptı. Bu tüketim–yatırım ayrımı ve bu ayrımın gerekçesi Keynesyen devrim için merkezi önemdeydi. Monetarist karşıdevrim yatırım kararlarını renklendirebilecek psikolojik faktörlerin önemini güçlü bir şekilde küçümsedi, ve fiilen tüketim–yatırım değiş tokuşunun kendisine gözünü tamamen kapattı. Bu iki büyüklük özet olarak “çıktı” diye ifade edilen ve mübadele denkleminde Q ile temsil edilen kapsayıcı bir büyüklükte birleştirildi. Bu asırlık denklem, $MV=PQ$ zaman boyutunda heterojen olan bir Q için yer bırakmaz. Bunun yerine, dikkati toplam harcamadaki (PQ) değişimlere ve bu değişimlerin fiyat sevi-

yesi değişimleri (ΔP) ve reel üretim (ΔQ) seviyesindeki değişimler arasındaki bölümlenişine yönlendirir. Bu bağlamda (ve diğer pek çok bağlamda), temsili bir karar biriminin tek mallı bir ekonomide faaliyette bulunduğu, daha yakın tarihli yeni klâsik modeller monetarizme güçlü bir aile benzerliği taşır.

Reel üretime yönelik odaklanma bu üretimin tüketim malları ve yatırım malları arasındaki ayrımını karanlık bölgede bırakır. Daha da derin bir şekilde, karanlıkta bırakılan şey, üretimin zamanlar arasında belirlenmiş olan bir yapısının Avusturyacı inşasıdır. Doğal fâiz oranının kendisine dayalı olarak doğduğu temelin bizzat kendisi, modern yüksek seviyede toplamlara dayalı makroekonomik teori kurulumunda bütünüyle nâmevcuttur.

P ve Q'ya dayalı olarak teori kurulumundan enflasyon ve işsizliğe dayalı teori kurulumuna (ve politika formülasyonuna) geçiş yalnızca kısa bir adımdır. Anlamalı değerlendirme noktasını "sıfır enflasyon" ve "tam istihdam" olarak kabul etmek, ekonomideki aşağı yönlü ve yukarı yönlü talep baskıları arasındaki kritik bir ayrımı öne sürer. Toplam talep aşırı güçlü olduğunda, gösterge PQ'ya karşı yükseltici baskı fiyat ve ücretlerin yükselmesine neden olur, çıktı seviyesi tam istihdamın arz yönlü kısıtı tarafından sınırlanmıştır. Toplam talep aşırı zayıf ise, gösterge PQ'dan aşağı yönlü çekiş üretim ve istihdam seviyelerinin düşmesine neden olur, fiyatlar ve ücretler aşağı yönlü harekete "yapışkan" olduğu hâlde. (P ve Q'daki hareketlerin bu kalıbı Keynesyen teori kurulumunun karakteristiği olan sözüm ona L şeklindeki toplam arz eğrisini vurgulayan şeydir.)

Eğer toplam yükselme ve azalma katı bir "şu ya da bu" önermesi ise, bu tür teori inşasının politika implikasyonları net olacaktır: Şayet Q, anormal seviyedeki bir yüksek işsizlik oranınca kanıtlandığı gibi, azalmakta ise, şu hâlde toplam harcama (MV) (federal fonlar oranı düşürülmek suretiyle) güçlendirilmelidir. Eğer P yükseliyorsa, şu hâlde (federal fonlar oranı yükseltmek suretiyle) toplam harcama zayıflatılmalıdır. Fiilen, elbette ki, işsizlik ve enflasyon iki sorunu Federal Rezerv'in politika yapım komitesinin dikkati için bir diğeriyle rekabet eder. Federal Açık Piyasa Komitesi (FOMC) düşen fâiz oranları ile yükselen fâiz oranları arasında bir dengeyi tutturmak zorundadır. Eğer bir sorunun diğerinden daha ciddi veya daha baskın olduğu değerlendirilir ise, Komite federal fonlar hedef oranını düşürebilir veya yükseltebilir. Zamanla, FOMC'un enflasyona ve işsizliğe karşı savaş gayretleri federal fonlar oranındaki değişimlerin bir ardılığını doğurur.

Greenspan'ın ilk yılları (1987–1993) süresince federal fonlar oranının fiilen izlediği yol Stanford Üniversitesi'nden John B. Taylor (1993) tarafından takdim edilen basit bir denklem ile tasvir edilmiştir.

$$r = p+0,5q+0,5(p-2)+2$$

r hedeflenen federal fonlar oranıdır, p önceki yıla ait enflasyon oranıdır, ve q fiilî üretimin tam istihdam üretiminden sapış yüzdesidir. Taylor'un kendisi denklemini üretimin (q) yerine geliri (y) kullanarak yazar, fakat y 'yi reel GSYİH tabirince tanımlar. Fiilen, y q 'nun bir ölçümüdür. Bu basit denklem daha da basit şekilde şöyle yazılabilir:

$$r = 1,5p+0,5q+1$$

fakat orijinal ifade daha çok sezgisel cazibeye sahiptir. Denklem Federal Rezerv'in zımnî hedefinin "tam istihdam" ve "% 2 enflasyon" olduğunu ileri sürer. Eğer $q=0$ ise (yani, tam istihdamdan sapış yoksa) ve $p=% 2$ ise, şu hâlde r 'nin % 4'e eşit olacağına dikkat ediniz. Bu ise, hedeflenen federal fonlar oranının (% 2 olan) enflasyon oranının yüzde 2 puan daha üstünde olmasıdır. 0,5'lik iki katsayı işsizlik ve enflasyon sorunlarına genel itibariyle eşit önem verir. Elbette, belirli durumlarda, bu sorunlardan birisi diğerinden daha şiddetli olabilir $-p$ ve q 'nun fiilî değerlerince işaret edilebileceği gibi. Böylece, hedeflenen federal fonlar oranı, yüksek ve negatif bir q 'nun varlığında düşüktür; Yüksek bir p 'nin varlığında ise yüksektir.

Federal Rezerv'in (işsizlik ve enflasyona karşı) iyicil savaş açması için gerekli keyfî takdir Milton Friedman tarafından savunulan bir Parasal Kural'ın benimsenmesi ile tezat oluşturur. Bu kurala göre, Federal Rezerv para arzını ekonominin % 2-3'lük uzun vadeli büyüme oranına yaklaşan yavaş ve istikrarlı bir oranda yıl boyunca artırılmalıdır. Friedman'ın muhakermesine göre, Parasal Kural'dan sapışların iyilik yapmaktan çok zarar vermesi daha muhtemeldir. Fakat Federal Rezerv politikasının modern tartışması öne sürer ki, uygun federal fonlar oranı her bir FOMC toplantısında işsizlikle savaş ve enflasyonla savaş arasındaki doğru dengeyi tutturana bir orandır. Şayet, başarılı bir savaştan sonra, Federal Rezerv'in hedefleri fiilen gerçekleştirilmiş ise, şu hâlde (örnek hesaplamamızdaki % 4'lük) nötr oran ekonomiyi ne enflasyon ne de işsizlikle tehdit eden bir orandır.

Wicksell tarafından tanımlanan ve Avusturyacı ekonomistlerce benimsenen doğal oran gibi, nötr oran da tüketim ve yatırım kombinasyonlarını resmeden bir üretim olanakları eğrisinin yardımı ile tasvir edilebilir. Nötr oran örneğinde, öncelikli kaygı, eğri boyunca hareketler veya bir eğriden diğerine doğru ayarlamalar hakkında değildir. Daha ziyade, kaygı verili bir eğri üstünde fiilen kalmaktır. İlgili Q 'ya yöneliktir, onun tüketilebilir çıktı ile yatırım arasındaki bölümlenişine değil. Ekonomi, eğrinin altındaki bir sahada dinlenmek üzere, durgunluk veya buhrana doğru kayabilir. Ya da kendisini,

(nominal) harcamadaki hareketler ile, enflasyonist bir döngüye yönlendirebilir. Bu tarz iç ve dışa doğru salınım eğilimli bir ekonomi hemen hemen eğriye ortogonal olan hareketler sergiler. Federal Rezerv politikasının amacı eğriden uzağa herhangi bir ters hareketi engellemek ve sonra, nötr bir federal fonlar oranını sürdürerek, bu tür herhangi bir hareketi kısıt altına almaktır.

Federal fonlar oranını enflasyon ve işsizlikle bağlantılandıran denklem çabuk bir şekilde Taylor Kuralı diye bilinir hâle geldi. Ancak bu Friedman'ın Parasal Kural'ı ile aynı anlamdaki bir kural mıdır gerçekten? Daha genel olarak, Taylor Kuralı tasvir edici, ön görücü, veya tavsiye edici olmalı mıdır? Bu soruya kısa cevap –ve çok sayıda politika tartışmasının zımnen altını çizen cevap: Her üçü de geçerlidir. Orijinal 1993 Taylor makalesi bu görüş için temeli sunar. Taylor'a göre (1993, s. 197; vurgu bana aittir), onun “hipotetik ama temsili politika kuralı... geçen dönemin Fed politikasını şaşırtıcı bir şekilde doğru surette *tasvir eder*” (vurgu eklenmiştir). Taylor fiilî federal fonlar oranını (1993'te bitmek üzere) 6 yıl boyunca takip eder ve zaman profilini grafik üzerinde Taylor Kuralı ile karşılaştırır. İki profil arasındaki farklılık şaşırtıcı şekilde çok azdır. Yakın uyum öne sürer ki, enflasyon ve işsizlik hakkındaki-lerin ötesindeki değerlendirmeler ufak bir öneme sahiptir. Taylor fiilî FOMC politikasının Taylor Kuralı politikasından yegâne önemli sapışından bahseder. Bu sapış borsanın çöktüğü ve Federal Rezerv'in federal fonlar oranını yüksek likidite talebini karşılamak üzere düşürdüğü 1987 dönemidir.

Böylece, çöküşler ve müteakip yüksek likidite talepleri bir yana koyulduğunda, Taylor Kuralı Federal Rezerv politikasını tahmin etmek için işe yarar bir temel gibi görünür. Fakat Kural, Friedman'ın Parasal Kuralı'nın niyetlendiği gibi, aynı zamanda tavsiye edici kılınabilir mi? İşte bu noktada, filozofları yüzyıllar boyunca zorlayan bir sorunu, Humecu var olan–olması gereken arası farkı kapatacak bir köprüye ihtiyaç duyarız. Fakat Taylor görevden kaçmaz. İlgili pasaj bütünü itibariyle iktibas edilmeyi hak eder. Kural'da iyileştirmelere yol açan bir öğrenme eğrisinin olacağını kabul ettikten sonra, tasvirin nasıl olup da tavsiyeye dönüşebileceğini öne sürer.

Şayet politika kuralı geçen yıllardaki fiilî Federal Rezerv davranışını tasvire çok yaklaşırsa, ve FOMC üyeleri bu performansın iyi olduğuna ve gelecekte farklı bir koşullar seti altında dahi tekrarlanması gerektiğine inanırlarsa, şu hâlde bir politika kuralı gelecek tartışmalar için bir kılavuzluk sağlayabilir. Bu, FOMC üyeleri değiştiği zaman bilhassa önemli olabilir. Böyle bir politika kuralı gelecek FOMC'lar için bir kılavuz hâline gelebilir (Taylor 1993, ss. 208–09).

Bu mantıkla, orijinal Taylor Kuralı Federal Rezerv politikasının bir “dene-yerek öğrenme” yaklaşımı için bir başlangıç noktası olur. Ve söylendiği gibi, 1987'deki gibi, ara sıra gerçekleşen çöküşler Kural'ın kendisinin önemli kusurları olabileceğinin kanıtı olmaktansa anormal sapışlar olarak değerlendirilir.

Friedman ve Taylor'a Bakış

Monetarizmin zirve günlerinde bile federal fonlar oranı bir hayli hareketliydi. Ancak oran bu yıllarda, yaklaşık olarak 1979–1982 arasında, banka rezervlerinin hacmine yönelik dikkat ile, ve rezervler ile nakit para hacminin bir adım ötesine, en temel parasal büyüklük M1'e bakarak değişiyordu. Asıl hedef, tipik surette M1'de % 5–9 arası bir yıllık değişim olarak, para artış oranı idi. 1970'lerin son yıllarının çift haneli enflasyonu üzerine, federal fonlar oranı, M1'i hedef büyüme yolunda tutma gayretiyle, % 10 ile yaklaşık % 20 arasında değişim gösterdi. Bu gayret yine de kahramanca olmaktan uzaktı. Federal Rezerv hiçbir zaman fiilen Friedman'ın Parasal Kuralı'nı benimsemiş ve bu kurala itaat etmedi. Bunun yerine, periyodik surette, bir oranlar aralığı olarak yeni bir para büyüme hedefi duyurdu, ve sonra sürekli bir şekilde bu aralığı üst sınırını aşmak suretiyle ıskaladı.

Federal Rezerv'in para büyüme oranını tutturma başarısızlığı ve, para ve getirili varlıklar arasındaki farklılığı bulanıklaştıran regülasyon çevresindeki önemli değişikliklerle birlikte, monetarist deney sona erdi. Net olarak tanımlanmış bir para arzı olmadığından, para arzı büyüme hedeflemesi fâiz oranı hedeflemesi lehine terk edildi. Fakat Parasal Kural'a bir karşılık olarak hizmet gören, hilesiz (*bona fide*) bir Faiz Oranı Kuralı yoktu. Politika toplantılarındaki tartışmalar güncel işsizlik istatistikleri ve muhtelif fiyat endeksleri ile bilgilendiriliyordu. Ancak, politika değişiklikleri gelecekte hüküm sürmesi beklenen piyasa koşullarına dayalı olarak yapılmak zorundaydı. Uygulamada, FOMC veri ve kurallardan ziyade, endişe ve korkularla meşgul oluyordu.

Gayet iyi bilinir ki, eğer FOMC aşırı düşük olan bir federal fonlar hedefi seçerse, enflasyon hakkında kaygılar var olacaktır; Ve eğer aşırı yüksek olan bir hedef seçerse, işsizlik hakkında kaygılar var olacaktır. Amaç, bu durumda, endişeleri bir dengeleme gayesi olacaktır. Federal Rezerv eşit kaygılı federal fonlar oranını bulmak zorundadır. Nötr oranın ifade ede geldiği şey işte budur.

Lâkin şimdi kimin endişeleri önem arz edecektir? Finansal piyasalardan yayılan endişeler mi? Finansal piyasalardaki işlemciler fâiz oranlarının aşırı düşük veya aşırı yüksek olmasından endişe duyabilirler –fakat esas olarak Federal Rezerv'in gelecek eylemleri hakkında implikasyonlardan ötürü Fed oranları yükseltecek midir? Ya da daha düşük mü belirleyecektir? Nötr federal fonlar oranı, bu durumda, finansal piyasaların federal fonlar oranının şu ya da bu yönde değişmesinden ötürü net bir endişeye sahip olmamasına neden olan orandır. Fakat, eğer Federal Rezerv politikasının temelini oluşturan dengeleyici eylem *bu* ise, şu hâlde, hem Fed ve hem de finansal piya-

salar bir aynalar evinde yaşamaktadır, ödünç piyasasının her bir tarafındaki eylemler diğer taraftaki eylemlere dair beklentilerce yönlendirilir. Federal Rezerv'in politika yapımı ve finansal dünyanın Fed'i takip edişi, Keynes'in güzellik yarışmasının dinamiklerine benzer. Bu güzellik yarışmasında amaç kazanan yarışmacıyı başkalarının muhtemelen gerçek güzellik olarak göreceği şeye dayalı olarak seçmektir. Modern zamanların nötr oranı ancak bu anlamda gerçekten nötr orandır: Bu oran fikirlere dair fikirler olarak açığa çıkar ve, aksi hâlde olacağı şekilde, ekonomik gerçekliğe bağlı değildir.

Taylor Kuralı, Federal Rezerv nötraliteye doğru ilerlemeye çalıştıkça, federal fonlar oranının zamansal kalıbını hakkıyla tasvir edebilir. Fakat geçmişin bu tasvirini gelecek için tavsiye olarak kabul etmek merkez bankacılığı sanatını bir bilime dönüştürmez. Görünüşte nötr olan bir oranın devamlı olarak böyle kalacağına inanmak teori ve tecrübeden ziyade inanca dayalı olmaktır.

Avusturyacı Bir Perspektif

Nötr oranı doğal oranla uyumlu bir çizgiye çekmeye neden olan bilinen herhangi bir piyasa mekanizması var mıdır? Yani, enflasyon ve işsizliğe dair yarım yamalak endişelerin sürdürülebilir büyüme ile tutarlı olan fâiz oranlarına bir şekilde dönüşebileceğine inanmak için bir neden var mıdır? Veya nötr oranın (eşit kaygı oranının), (sürdürülebilir büyüme ile tutarlı olan) doğal oranın altında kalması hayli olası mıdır? Federal Rezerv, özellikle Greenspan dönemi esnasında, sürdürülebilir büyüme hakkında sıklıkla kaygı dile getirmiş olsa da, bu sonucu garanti eden veya hatta piyasaları bu doğrultuda dürten bir fâiz oranı kuralı yoktu. Taylor Kuralı enflasyon ve işsizlik değiş tokuşuna göre biçilip dikilmiştir. Sadece P ve Q ile ilgilenir, Q'nun (çıktının) C (tüketim) ve I (yatırım) arasındaki ayırım ile ilgilenmez.

Kanıt şunu gösterir ki, nötr oranın doğal oran olması muhtemel değildir, ve bu yüzden, eşit kaygı oranı kendisi üstünde kaygılanılması gereken bir şeydir. Finansal piyasalar ne bir oran tırmanışı ne de bir oran indirimi beklemediğinde bile, ekonomi sürdürülemez bir oranla büyüyor olabilir. Gürbüz büyüme ile finansal balonlar arasında ayırım yapmanın yerinde bir yolu yoktur. Bob Woodward (2000, s. 217) bu hususu 1990'ların büyümesi ile bağlantılı olarak öne sürer. "Siz tam da onun içindeyken, bir balonun içinde olduğumuzu belirlemenin hiçbir mantıklı yolu yoktur. Balon ancak patladıktan sonra algılanmıştır." Taylor Kuralı'na inanca dayalı "karanlıkta ısıklık çalan" karakterine bağlılığı veren şey, nötr ve doğal oran arasındaki bu yol ayırımıdır.

Son olarak, büyümeyi teşvik etmek ile büyümeye yer açmak arasında yapılan başlangıçtaki ayırım, Taylor Kuralı'nın anlamlılığına daha ileri şüpheler düşürür. Federal Rezerv kurulduğundan bu yana, en dikkate değer genişlemelerin ikisi büyümeye yer açma ve bu yüzden çok az veya sıfır enflasyon dönemleriydi. Hem 1920'lerde hem de 1990'larda, teknolojik gelişmeler ve bunun ima ettiği verimlilik artışı, aksi durumda Federal Rezerv'in fâiz oranı ve bu yüzden para arzı politikalarının bir sonucu olarak gerçekleşecek olan genel fiyat enflasyonunu büyük ölçüde dengeledi. Taylor'un p 'si kontrol altında tutulmuştu, ve q 'su bekleyen bir sorun işareti vermemişti. Bir eşit endişe oranı şeklindeki fâiz oranı nötrallitesi kolayca sürdürüldü –hem de yukarı veya aşağı yönlü harekete dair çok az kaygı ile ya da hiç kaygı duyulmaksızın. Fakat, unsurlarına ayrılmış Q 'su ile Avusturyacı teori gösterir ki, (çürük reel harcamalar doktrinince dikte edildiği şekliyle büyümeye yer açışın) işte bu koşullarında, fâiz oranları doğal oran ile çatışma hâindedir. Üretim sürecinin aşırı geleceğe dönük oryantasyonu sürdürülebilir büyüme ile tutarsızdır.

Avusturyacı teori bir nötr oran olarak, Taylor Kuralı yerine tavsiye edilecek bir doğal oran niyetine, herhangi bir Hayek Kuralı'nı önermez. Daha doğrusu, Avusturyacı teori bankacılık işinin merkezileştirilmesinin piyasayı doğal oranı bulma yeteneğinden mahrum bıraktığını öne sürer.

Kaynaklar

- Böhm-Bawerk, Eugen von. 1889. *Capital and Interest*, Cilt 2. Böhm-Bawerk. *Capital and Interest*, 3 Cilt. [1884, 1889, ve 1909] 1959. South Holland, Ill.: Libertarian Press.
- Cassel, Gustav. 1903. *The Nature and Necessity of Interest*. Londra: Macmillan.
- Hayek, Friedrich A. [1939] 1975. *Profits, Interest, and Investment*. Clifton, N.J.: Augustus M. Kelley.
- . [1933] 1975. *Monetary Theory and the Trade Cycle*. New York: Augustus M. Kelley.
- . 1960. *The Constitution of Liberty*. Chicago: University of Chicago Press.
- Keynes, John Maynard. 1936. *The General Theory of Employment, Interest, and Money*. New York: Harcourt, Brace.
- Taylor, John B. 1993. "Discretion versus Policy Rules in Practice." Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy 39: 195–214.
- Wicksell, Knut. [1898] 1962. *Interest and Prices: A Study of the Causes Regulating the Value of Money*. Çev. R. Kahn, New York: Augustus M. Kelley.
- Woodward, Bob. 2000. *Maestro: Greenspan's Fed and the American Boom*. New York: Simon and Schuster.

FROM THE CATO INSTITUTE

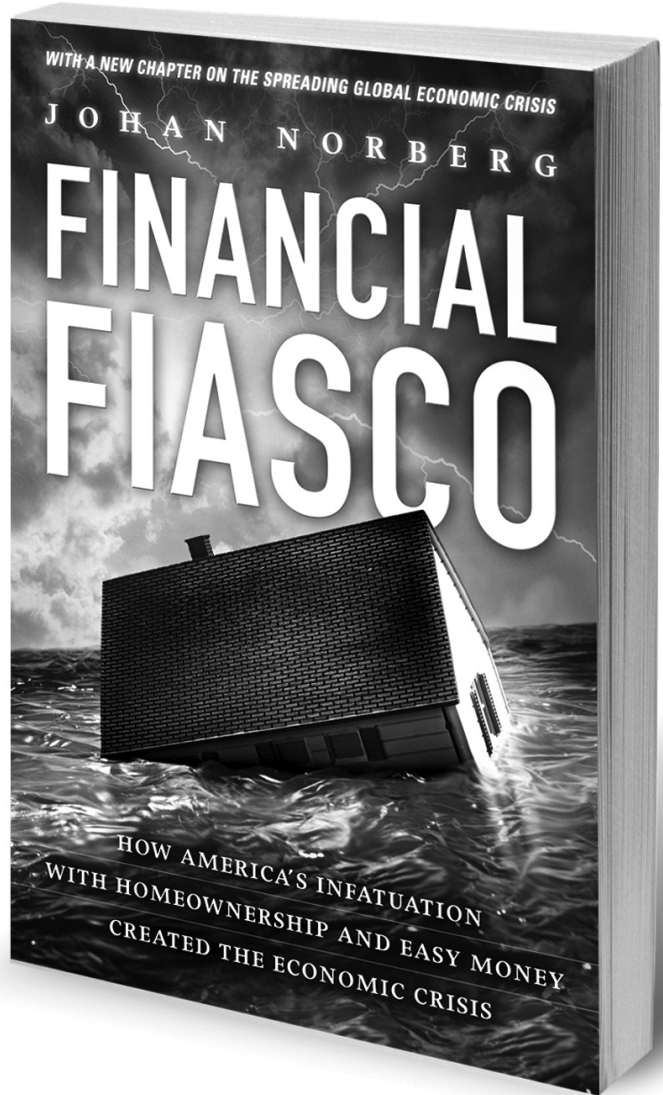
NOW IN PAPERBACK • NEWLY EXPANDED

“Essential reading for everyone who cares about our economic future.”

—JEFFREY A. MIRON
Harvard University

“Johan Norberg exposes the abiding hypocrisies of policy that generated this crisis. A masterwork in miniature.”

—AMITY SHLAES
Author of *The Forgotten Man: A New History of the Great Depression and Coolidge*

How was it possible that in a world where thousands of people regulated financial markets the whole system crashed down? And should we now give more power to central banks, government agencies, politicians, and regulators? Now expanded, with an additional chapter on the spreading global economic crisis, *Financial Fiasco* guides readers through a world of irresponsible behavior by consumers, decisionmakers in companies, government agencies, and political institutions.

PAPERBACK: \$9.95 • EBOOK: \$6.99

BUY YOUR COPY AT BOOKSTORES NATIONWIDE, CALL 800-767-1241, OR
VISIT CATO.ORG/STORE

Mises'in Öğretisi Olarak Avusturya İktisat Okulu: Hâkim İktisadın Avusturya Okuluna Bakışı ve Bu Bakışa Verilen Yanıtlar*

Serkan Kiremit

Ekonomist |

liberal düşünce Yıl 18, Sayı 72, Güz 2013, s. 47-63.

"Nihayet, Thomas Kuhn'un gösterdiği üzere, bir paradigma ne kadar hatalı olursa olsun, yerine rakip bir teori konuncaya kadar bir kenara atılmayacaktır. Yahut, halk arasında dendiği gibi, "Hiçbir şey olmadan bir şeyi döremezsiniz" ve günümüz iktisat eleştirmenlerinden pek çoğunun önerebileceği tek şey, "hiçbir şey"dir. Oysa Ludwig von Mises işte "o şey"i gözler önüne sermekte; Fiziksel bilimleri taklit etmeye değil, tam da insan doğası ve bireysel tercihe dayalı bir iktisat ortaya koymaktadır. Modern iktisadın üzerimize çökerttiği, teori ve kamu politikasında var olan gerçek kriz durumuna doğru bir alternatif paradigma olarak hizmet görmeye takdire şayan derecede donanımlı sistematik ve entegre bir iktisat önermektedir." (Rothbard, 2008: 39).

Bilinçli Marjinal

Ludwig von Mises, ABD'ye gelene kadar iktisadı büyük bir çatı altında toplayabileceğini sanmıştı. Onun için bir ekol yoktu, sadece doğru ve yanlış iktisat vardı. Bu kanı aslında hala geçerlidir. Fakat bir farkla, bu ancak kendi ekolünü kurarak mı gerçekleşecektir yoksa hâkim iktisada entegre olarak mı gerçekleşecektir? Bütün mesele budur. Cevap iktisadın politik olmasıyla ilgilidir. Bu ancak kendini konumlandığı yerden ötekini anlamlandırma ve kendini gerçekleştirme meselesi olarak politik bir iktisattır. İktisat devlet var oldukça siyasî olmaktan kaçamaz, bundan dolayıdır ki, Avusturya İktisat Okulu "*devletin ekonomiye müdahalesini sonlandırmak için politika sahibi bir iktisadî ekoldür.*" Böylece, Avusturya Okulu bir taraf, yapıcı ve yaratıcı bir politik iktisat yoludur.

Bugün ne yazık ki ekollerin kendini gerçekleştirme için, yani devlet tarafından her sektörde boy göstermesi için, devletin onları onaylamasını beklemeliyiz. İktisat bugünlerde -ne yazık ki- karma ekonomik sistemde iş gö-

rür durumdadır. Bu şu demektir; Neo-Klâsik ekonomi, Keynezyen ekonomi, Marksist ekonomi ve Monetarist ekonomi değişik zamanlar arasında bazen veya daima bu onaydan geçmiş ve hâkim ekonomi olarak çeşitli ulus devletlerin bayrağı olarak ortaya çıkmıştır. SSCB’de hâkim ekonomi Marksist ekonomiydi. Pinochet’in Şili’sinde Monetarist ekonomi, 1936–1973 arasında Batı Avrupa’da Keynezyen ekonomi, 1776–1914’e kadar Büyük Britanya’da Neo-Klâsik iktisat zirvedeydi.

Ama konumuz olan Avusturya İktisat Ekolü ne üniversite kampüslerinde, ne sınıflarda, ne de parlamentoda etkin bir güce hiçbir zaman sahip olmadı. Bu durum Avusturya iktisadının hep marjinal kalmasını sağladı. İşin ilginç yanı Avusturya İktisat Ekolü devletin ekonomiye müdahale etmesine karşı olarak zaten merkez dışıdır. Ekonomide devletin egemenliğine karşı olarak “hâkim iktisat” olması imkânsızdır. Buna ek olarak, Avusturya İktisat Okulu resmî olarak “marjinal değer teorisi” üzerine kurulmuştur. Kısaca Avusturya İktisadı bilinçli bir marjinaldir.

Marjinallikten çekinilecek bir şey yoktur. Marjinallik berduşlukla, ayyaşlıkla, serserilikle ve hukuk-dışılıkla karıştırılır. Bu doğru değildir, fakat marjinallik tam tersine büyük bir risk alan girişimcidir. David Ricardo iktisadına göre “marjinallik” merkezden uzaklıkla ölçülür. Çünkü şehrin borsasına en uçtaki tarlanın ürünleri en yüksek maliyetle taşınır. Ve böylece borsaya en fazla maliyetle gelen tarlanın ürünleri piyasa fiyatını belirler. Kasabanın veya şehrin göbeğinde her zaman evler, dükkânlar, pazarlar ve alış-veriş merkezleri bulunur. Neticede uçta yani “marj”da olmak pazarın değerini belirler. Avusturya Okulu her daim uçta olarak iktisadın piyasasını ve kalitesini belirler.

Oysa Avusturya İktisat Ekolüne göre piyasadaki ürünlerin fiyatının tüketicilerin o mala verdikleri değerinde gizli olması gerekmiyor muydu? Bu kesinlikle doğrudur, ama eksik bir bilgidir. Piyasada ve düşüncede uçta olmak bazen arz-talep yasasını aşan bir şeydir. Mises bu istisnai durumu şöyle anlatıyordu:

Bu muazzam insanların faaliyetleri, emeğin praksyolojik kavramı altında tam olarak sınıflandırılmaz... Çünkü etrafında bulunan insanlar, en iyi ihtimalle, konuya ilgisizdirler; Daha çok da alay ederek, dudak bükerek, ve yargılayarak bakarlar...

Yaratıcı mucidin başarıları, düşünceleri ve teorileri, şiirleri, resimleri ve edebiyatı, *çalışmanın* ürünü anlamında, praksyolojik olarak sınıflandırılmazlar... Düşünürler, şairler, ve sanatçılar bazen diğer işlerin başarılmasına uygun olamazlar. Şartlar bazen duyulmamış şeyleri öne çıkarabilecek insanı kötü sona iter; Açlıktan ölmekten veya hayatını sürdürülebilmesi için tüm gücünü kullanmaktan başka kendisine bir alternatif bırakmayabilirler. Fakat, eğer dâhi amaçlarına ulaşmayı başarır, kendisinden başka hiç kimse “maliyetleri” yüklenmez...

Üstelik diğer insanların çalışmasını yaratıcıların çalışmasının yerine ikame etmek mümkün değildir. Eğer Dante ve Beethoven var olmamış olsalardı, diğer insanlara görev vererek *İlâhi Komedy* veya *Dokuzuncu Senfoni*’yi üretme pozisyonunda olamazlardı. Ne toplum ne de tek tek

bireyler dâhiyi ve çalışmasını daha da ileri götürebilir. Bu konuda "talebin" en yüksek olduğu yoğunluk ve devletin en üst amiri etkisizdir. Dâhi emirle iş yapmaz. Yaratıcıya ve yarattığına neden olan sosyal ve doğal şartları geliştiremez. İnsan ırkının soyaçekim yoluyla ıslahına çalışan bilim ile dâhileri yükseltmek, okullarla onları eğitmek, veya onların faaliyetlerini organize etmek mümkün değildir. Ancak, elbette ki bir toplum öncülere ve yeni çığır açanlara yolu tıkayacak şekilde organize edebilir.

Dâhinin yaratıcı başarısı praksiyoloji için nihaî veridir. Bu insan kaderinin bedava bir hediyesi olarak tarihte yerini almalıdır. İktisadın kullandığı manada bir üretimin sonucu kesinlikle değildir (Mises, 2008: 135, 136).

Avusturya İktisat Okulu kısaca bilinçli bir marjinaldir. Hem iktisattaki anlamıyla marjinalizmin kurucusudur, hem de sıra dışı anlamıyla bu böyledir. Marjinalizmin önüne sadece ve sadece organize bir faaliyet olarak devlet ve müdahaleci siyaset set çekebilir. Ama çok şükür ki, iktisadın evrensel yasaları uzun dönemde buna kesinlikle izin vermez. "... iktisadın öğretilerini ve ikazlarını göz ardı ederlerse, iktisadı feshedemezler; Toplumu ve insan ırkını yok edeceklerdir" (Mises, 2008: 831). O ya var olacaktır ya da her şeyle beraber ona kibir gösteren kuvvetle beraber uçuruma yuvarlanacaktır. Nasıl bir kişi yerçekimi yasasına, barajdan taşan suya, ve kan dolaşımına her daim bir kuvvetle duramaz ise iktisadın "kendinde doğru" evrensel kanunlarına da hiç kimse sürekli bir biçimde karşı duramaz. Bu iş olacak mı, olmayacak mı meselesi değildir. Bu iş olmuş ve bitmiş bir konudur. Avusturya İktisadı diğer bütün ekollere göre bunu kavramış tek okuldur. İktisat ilmine vâkıf olarak, Avusturya İktisat Okulu, modern iktisadın anladığı manada devletin üretimi değildir. Tam tersine iktisadın bizzat anladığı gibi iktisadın evrensel kanunıyla her daim hemfikirdir. İnsan tercihlerine ve doğasına dayalı bir yöntemin savunucusudur.

İktisadın Evrensel Kanunları Nereden Geliyor?

İlginç olanı, iktisat tarihine bakıldığında iktisat disiplinine katkı neredeyse çok azdır. Bilinenin tersine fen bilimlerine katkı ise çok fazladır. Bugün teknolojik gelişmeler ve sermayenin katkısı fen bilimlerindeki büyük atağın nedenidir. Uzay dinlenmekte, büyük teleskoplarla kara delikler görülmekte, mikroskoplarla küçük yaratıklar incelenmekte, eski çağlara ait kemiklerle evrim teorisi doğrulanmakta, dinozorların çağı ortaya dökülmektedir. Artan deneylerle ve bilgisayar katkısıyla, hesaplanamaz ve anlaşılabilir denilen uzayın yaşı ortaya çıkmıştır. Bütün modeller yerli yerine oturmuştur. Fen bilimlerinde gelişmeler ve buluşlar bir an bile hız kesmemektedir.

Oysaki sosyal bilimler, madde bilimlerinden öte sınırsız bir hayal dünyasının sonsuzluğunda gelişmeye daha açık olmalıydı. Öyle değil mi? Cevap

iktisat için ne yazık ki hayırdır. Metodolojisi sosyal bir bilim olan iktisada yeni buluşlar getiren insan sayısı o kadar azdır ki, ekonomi bilimi konusunda deha sahibi kişiler genelde farklı çağlarda yaşamışlardır. Neredeyse bu kişiler arasında bir bağlantı kurmak mümkün değildir. David Hume'un "Para Teorisi", David Ricardo'nun "Karşılaştırmalı Üstünlükler Kuramı", Carl Menger'in "Marjinal Değer Teorisi", ve Thomas Gresham'ın "kötü paranın iyi parayı kovması yasası" gibi birçok yaratıcı ilke ne acıdır ki asla birbirlerinin üzerine bina edilmemiştir. Bu da iktisada, belirli bir fikrin takip edilmesinden çok, farklı zamanların farklı doğrularını yansıttığı görüntüsünü vermiştir. İktisat böylece, asla fen bilimlerindeki gibi "her şeyi açıklayan bir teori" peşine düşmemiştir.

Bugüne kadar iktisat, birikimsel ilerleyen bir teorik alt yapıdan öteye sızıp yıp birden yere düşen zigzag grafiklere benzer. Bunun üç kötü nedeni vardır. Birincisi iktisat biliminin geleceğe doğru sürekli ilerleyen tarihsel ve kurumsal bir bilgi bilimi olduğu düşüncesidir. İkincisi iktisadın fen bilimlerindeki gibi deneylere, matematiğe, sabit eşitliklere, formüllere, istatistikî bilgiye ve, bilgisayar gibi yüksek hesaplayıcılarla kolayca insanın tercihlerinin önceden bilinebileceği gerçeği üzerine oturmuş pozitif bir bilim olduğu fikridir. Ve en sonunda da, iktisadın artan refaktan sağlayacağı oranda gelişme kaydedip sonrasında da sosyal bilimler için elverişsiz olup, ortadan kaybolacağı varsayımıdır. Aslında iktisat bunların hiçbiri değildir. Ne tarihsel maddecidir, ne pozitif bir bilimdir, ve de mutlak sonu bulunan simya gibi bir bilimdir.

İktisat basitçe insanın olduğu yerde bulunur. İnsan yoksa mübadele yoktur. Mübadele yoksa iktisat da yoktur. İktisat bu açıdan tarihin içinde, insan eylemlerinde ve mübadelelerinde gizlidir. İktisadi bulunur kılan, tarihsel ve maddî koşullar değil sadece insan eylemidir. İktisat evrensel ilkelere sahiptir. O kanunlarını sanayi devrimi ile kazanmamıştır. O kanunlar hep insan ile olagelmıştır. Çünkü iktisat kendi içinde doğru, gerçek ve herkeste bulunan bir öze sahiptir. Bu öz varoluşsal bir mantıksal çıkarımdan elde edilmiştir. Bu asla deneyime, matematiğe, deneye, bilgisayara veya sadece sermayeye gerek duymaz. O sadece her insanda var olan bir kategoridir. Bu, insan eylemi kategorisidir.

Unutulmamalıdır ki, insan varoluşunun özü olarak "eylem kategorisi" kendi başına mükemmel bir iyimserlik vaat etmez. Bunun için "eylem kategorisine" illaki iktisat duvarı gereklidir. İnsan eylemleri bilinemezlik, romantizm, ilkelcilik, kendiliğinden doğan düzen, tarihsel materyalizm, kurumsalcılık, empirizm, şüphecilik, ve pozitivizmden öte bir şey olmayıp, aslında onları da kendi içinde barındıran bir şeydir. Çünkü "eylem kategorisi" başarıya götüren ilkelerin yanında, toplumsal felâkete taşıyan ilkeleri de beraberinde taşımıştır. İnsan eylemleri açısından terör de bir eylemdir, yangın çıkarmak da, ama

sevgiliye verilen bir gül de eylemdir, dilenciye yapılan yardım da. Kısacası “insan eylemleri” ahlâkî konuda suskundur. Çünkü insan eylemleri amaçları bakımından çeşitli ve değişkendir. Sonuçta iktisat, insan eylemlerinin tercihlerine karışmaz, sadece bu eylemlerin belli hadleri olduğunu hatırlatır. İktisat bilimi bu açıdan “insan eylemlerinin” kısa dönem çıkarlarından öte uzun dönem çıkarlarının hesabıyla uğraşır. Uzun dönem ise insan çıkarlarının çatışmacı doğasını bir uzlaşma alanına döndüren barışçıl işbirliğine dayalı sistemi ortaya çıkarır. Bunun adı özel mülkiyet altında işbölümü sistemidir.

David Hume'un “Para Teorisi”, David Ricardo'nun “Karşılaştırmalı Üstünlükler Kuramı”, Carl Menger'in “Marjinal Değer Teorisi”, ve Thomas Gresham'in “Kötü paranın iyi parayı kovması yasası”, insan eylemleri kategorisi içinde var olan bir iktisat kanununun birkaç iktisatçı tarafından keşfidir yalnızca. Yani o kanun aslında oradadır. Sadece mucit beklemektedir. İktisatçı bu açıdan genel eylem kategorisi sınırları içinde hareket eden birisidir. Asla bir iktisatçı bir iktisadî ilkeyi hiç-yoktan var edemez. O sadece genel eylem kategorisi içerisinde bulunmaktadır. Ve iktisatçı da bu kategori içinde iktisadî ilkeleri betimleyen birisidir. Sadece, iktisatçılar arasındaki bu ekol farkları bu eylem kategorisi içerisindeki kanunları nasıl ifade ettikleri ile bağlantılıdır. Yoksa iktisadî ilkeyi yoktan var eden kişi mucizeyi gerçekleştirmiş bir kişidir ki, kanunların dışına çıkarak aslında genel eylem kategorisini parçalamıştır. Yani insan tercihlerine gerek duymadan hayalinde bir iktisat kanunu keşfetmiştir. Bu asla mümkün değildir. Mümkünse bile bu iktisat değildir. Kâhinlik, tarihsel ebelik, ve spekülâtörlüktür. Ve bu durum iktisada hiçbir şey anlatmaz. İktisat böyle ilgisiz metafizik konularla zaman kaybetmez.

Öyleyse iktisat ilkeleri nereden geliyor? Genel eylem kategorisinden. Hiç kuşkusuz bunu kavramış iktisatçı sayısı az değildir, yalnızca onlar aynı zamanda mucizelere de inanırlar. Mucize derken, “genel eylem kategorisi” dışında, iktisatçının masa başında hayalinden kurduğu kanunlardan bahsediyoruz. İktisadî düşüncede mucize aslında var olamayacak olandır. Çünkü iktisadî düşüncede “genel eylem kategorisi” dışında düşünülebilecek bir şey yoktur.

Mesela Post-Modern felsefeye eğilimli olan dünya genel eylem kategorisini birer “büyük anlatı” olarak görüyor. Ve bunun bir “tarihî, kurumsal ve kültüre dayalı” bir anlatım tarzı olduğunu, zamanla bu kanunların sürekli coğrafi ve medeniyetler çevresinde değişeceğini söylüyorlar. İktisat yasaları kültürel veriler çerçevesinde uluslarla uyumlu oldukları sürece birer paradigmadır, derler.

Oysa iktisat, ne güzel ki, ne ruhsuz fizik yasaları gibi “enerji korunumundan” gelmiştir ne de duygu dolu “on emir yasası” gibi Tanrı'dan gelmiştir. O

insan eylemlerinin genel kategorisine dayalıdır. O herkeste bulunan insanî bir varoluş özüdür. Ve “kendinde doğru” olarak mantıksal çıkarımdan doğmuştur.

Yaşamın, doğruluğun, ve gerçeğin muhakeme alanına ait olmadığını söylemek 21. yüzyılın modasıdır. Lakin esaslı bir iktisatçıyı moda, yeni bilim söylemleri ve teknolojik gelişmeler etkilemez. Çünkü iktisat “apriori” bilim olduğundan onu dışsal ya da içsel hiçbir şey etkileyemez. O ya doğrudur, yahut külliyen yanlıştır. Hayat ve gerçek sadece insan eylemleri için kullanılan alan ve veridir. Muhakeme ise hayat ve gerçeğin anlaşılması için bir mantık aracıdır. Böylece muhakeme yoluyla iktisat,

insan eylemi kategorisinin sarsılmaz temelinden hareketle, mantıktan giderek muhakeme yoluyla adım adım ilerlemektedir. Varsayımları ve koşulları kesin olarak tanımlayarak, kavramlar sistemi inşa eder ve mantıken doğruluğundan şüphe edilmez muhakeme tarafından ima edilen tüm çıkarsamaları elde eder. Elde edilen sonuçlara dair yalnızca iki davranış mümkündür: Ya sonuçları ortaya çıkaran zincirdeki mantıksal hataları ortaya koymak, ya da doğruluklarını ve geçerliliklerini kabullenmektir (Mises, 2008: 67).

Neticede iktisatçı zamanla, insan eylemleri kategorisine dayanarak orada olan, ama asla kimsenin –şimdilik– gözüne çarpmamış birçok ilkeyi ve kanunu o bilinmez dünyadan çekip çıkarabilir. Ve hatta bu kanunları katalaktik (mübadeleler bilimi) biçimde iktisat biliminde parlatabilir. Bu birçok kere oldu. Ve yine olması muhtemeldir. Yeter ki, o yaratıcı deha organize edilmiş bir şekilde kıyılmasın, önü tıkanmasın, görmezlikten gelinmesin ve sansürsüz bir hayatta tebliğini gerçekleştirebilsin. O vakit o keşfedici-girişimci herhangi bir zamanda ve toprakta boy atabilir. Bir sakıncası yoktur.

Bugün iktisadın evrensel yasaları dediğimiz ne varsa modern anlamda “avusturyalıdır”. Yanlış çıkmış ne kadar iktisat teori varsa “Avusturyalı” değildir. Karl Marx’ın “Emek-Değer” yasası, Lasalle’nin “Ücretin Tunç Yasası”, Keynes’in “Çarpan Etkisi”, Samuelson’un “Maliye Politikaları”, Alman Tarihçi İktisat Okulu’nun “Para Düşkünü” yasası, Oskar Lange’nin “Merkezi Kumanda Ekonomisi” yasası, Fisher’in “Paranın Miktar Teorisi” yasası, Veblen’in “Aylak Sınıf Teorisi” gibi daha birçok yasa iktisadın “apriori” ilkesine mutlak anlamda karşıydı. İktisadın tartışma kabul etmez evrensel doğruluğunda yok olup gitmek mecburiyetindeydiler ve öyle de oldular.

Avusturya İktisat Okulu: İktisatçının İşinin İnkârı mı?

İktisadın konusu fen bilimlerinden farklıdır. Bugün modern bilimin iktisadın başına bela ettiği şey de budur. Mucizeye inanmak dediğimiz şey, yani “genel eylem kategorisinden” ayrılan ama “genel modele” uygulanabilen matematiksel ve tarihsel mantık dediğimiz şey de budur. Çünkü matematiksel man-

tıktaki gibi sayıların ruhsuz, bilinçsiz ve amaçsız olmasından farklı olarak her bir insanın eylemi amaçlı, bilinçli ve anlamlıdır.

Modern İktisatçılar “insan eylemleri kategorisinden” kendilerini sıyrarak kendilerine ait romantik bir dünyada masa başı iktisadını yarattılar. İktisatçılar böyle bir anda hayatın basit kurallarını “genel yasalar” üzerinden anlamaya başlayınca aşırı pozitivizm yanlıları iktisadın rengini değiştirmeye kalktılar. İktisadın evrensel yasaları “insan eylemleri kategorisi” açısından sosyal bilimdir. Buna mukabil birçok iktisatçı “evrensel yasaları” fizikî anlamda düşünerek onlara “genel yasa” dedi. “Marjinal değer teorisini” siyasî, felsefî, psikolojik ya da tarihî olarak değil de, matematiksel mantıkla açıklamaya çalışınca iktisadın içini grafikler, istatistikî bilgiler ve deneyler ele geçirmeye başladı. Böylece William Stanley Jevons, Marshall, Fisher, Pareto, Edgeworth, Samuelson, ve Milton Friedman gibi belli başlı iktisatçılar ekonominin metodolojisini değiştirmiş oldular.

Fizik, biyoloji ve kimya bölümleri insanî değerden bağımsız olduğundan, buradaki laboratuvar ortamında sayısız deney yapmak mümkündür. İnsan eylemlerinin değişik bakış açıları ve davranışları bu deneysel ortamlarda neredeyse hiç olmadığından, fen bilimleri için deneyin kesinliğine müracaat edilebilir. Yer çekimi kanunu, sürtünme kuvveti, oksijenin kaç atomdan meydana geldiği, DNA'nın yapısı bir bilim adamı tarafından deneylerle tekrar ve tekrar kanıtlanabilir. Lakin iktisatta deney gelip geçicidir. Ve yararlı değildir. Sadece anlık bir bilgidir. Deneyciye sadece çok kısa zamanda bir bilgi sunar ve sonra ortadan kaybolur. Çünkü fen bilimlerinde suyun kaldırma kuvveti dünyanın her yerinde her vakitte her insan tarafından aynı şekilde hissedilir. Oysa, iktisatta para miktarındaki herhangi bir artışa karşılık dünyanın herhangi bir yerindeki herhangi bir kişi aynı davranışlarda bulunmayabilir. Biri parayı tasarruf eder, diğeri kumara yatırır, diğeri o para artışına karşılık duyarsız kalmıştır, bir diğeri tüketmeye hazırdır. Kısaca insan eylemlerinin olduğu bir ortamda laboratuvar ortamı sadece ve sadece olması mümkün olmayı ölçer. Bu da iktisatta vakit ve nakit kaybıdır.

Laboratuarda bilim adamı demir ile pamuğun bütün atomlarını lime lime hâle getirebilir. Hangisinin özgül ağırlığının daha fazla olduğunu saptayabilir. Ama bir iktisatçı deney ile bir kilo demir mi pahalı yoksa bir kilo pamuk mu sorusunu cevaplayamaz. Hatta tarihî kayıtlara bile başvurursa, sadece o günlerde hangisinin insanlar için değerli olduğunu anlayabilir. O kadar. Ama asla bugüne bu bilgiyi taşıyamaz. Çünkü iktisatta tekrarlanan olaylar süreklilik arz etmez, iktisat ölçümle, istatistikle, ve matematikle kesin sonuçlara ulaşamaz. Çin'de demire ihtiyaç çok olduğunda illa ki Türkiye'de de pamu-

ğa ihtiyaç olmayacağı anlamına gelmez. Ya da pamuğun fiyatındaki yüzde 10'luk artış, arzının az olması anlamına gelmeyebilir. Bu talebindeki aşırı artışa denk düşmüş de olabilir. Fakat bir iktisatçı olayların ne zaman, nerede ve nasıl olacağıyla ilgilenmesi yerine iktisadın basit ve anlaşılır ilkelerini anlama ikliminde kalmalıdır. Çünkü pamuktaki bu fiyat artışı bir gümrük vergisi artışının sonunda da meydana gelebilir. Yalnız iktisatçı bir şeyde kesin olmalıdır. İktisatta bireyler farklı zamanlarda farklı yerlerde farklı şekilde tercih ettiklerinden iktisadın sürekli tekrar eden sabit bir sayısı ve değeri yoktur. İktisadın bir formülü ($M.V=P.Q$) ya da bir Pi sayısı da yoktur. İktisatta ölçüm o anlaktır. Gelip geçicidir. Uçucudur. Sadece tarihte kalan bir veridir. Geleceğe sabitler aktaramaz. İktisat bu açıdan gericedir diyen pozitivistlere kulak tıkmalıdır. Çünkü iktisat fen bilimlerine de metafizik bilimlere de benzemez. O bulunan en yeni ve en kapsamlı bilimdir.

İktisat insan eylemleri bilimiyle “belirsizlik” ilkesini bugün modern fizikten önce keşfetmiştir. Kuantum kuramı fizikteki deneyciyi aktif katılımcı ilan ederken, ekonomideki bu “belirsizlik” süreci ekonomisti ideolojik yargılarını ve ön değerlerini yok sayan pozitif iktisat ekolüne karşı güçlü kılmıştır. Çünkü iktisatçı sıradan bir insandır, değerden bağımsız süper ego değildir. İnsanın etik yarguları, metafizik hisleri, alışkanlıkları, eğitimi, çevresi, önyargıları ve ideolojik hassasiyetleri her zaman iktisadî bir analizi etkileyecektir. O yüzden, iktisatta deney yapmak fen bilimleri gibi deneyi çok ufak sapmalarla etkilemeyecek, daha fazlası neredeyse tamamen bozacaktır. Çünkü deneyin analizi neredeyse araştırmacının değerlerine kaydıracaktır.

Oysa fizikteki ideolojik yaklaşım dünyanın güneşe uzaklığını etkilemez. Ama iktisat öyle değildir. Zira bu konuda aşırıya kaçmak da anlamsızdır. Marx'ın ifade ettiği gibi, özel mülkiyeti savunmak bir burjuva iktisatçısının işi değildir. Bu mülkiyet kurumunu yok sayarsak aslında iktisadı yok saymaya varacağımızı da bilmeliyiz.

Kısaca iktisattan özel mülkiyeti kaldırırsak, insanların birçoğunun evlerinin, arabalarının ve ev hayvanlarının ellerinden gitmesine şahit olurduk, ne kadar insanın perişan hale düşeceğini fark etmez miydik? Hayır, bu durumun sadece laboratuvar ortamında gerçekleşeceğini söylersek, ben de size “o zaman kimse de ‘mülk’ yoksa nasıl mübadele yapacaklar” diye sormaz mıyım? Sonuç şudur ki, mübadele bilimi olan iktisat için illa ki bir mülk ve mülkiyet kurumu olmalıdır. Ve iktisat biliminin bu konuda cevabı net ve mantıklıdır. Bu mülkiyet özel mi yoksa kamusal mı olmalıdır sorusu hala sorulmaktadır. Zamanımızın meselesi budur. Ama bu mesele iktisatta her zamanki gibi deneysel ve gözlemsel nedenlerle değil, ne yazık ki tarihsel bir tecrübe ile de

sonuçlanmamıştır. Çünkü Mises 1920 gibi erken bir dönemde, sadece “apriori” bilgi ile, sosyalizmin piyasa ekonomisini lağvederek asla rasyonel hesap yapamayacağını, bu durumun da sosyalizmden önce var olan kapitalist ekonominin biriktirdiği “ihtiyaç akçeleri” sosyalizmi ne kadar zaman sürüklerse oraya kadar gideceğini söylemişti. Mises haklıydı. SSCB, “Rus çarından kalan ihtiyaç akçelerini” ancak 1990'lara kadar sürükleyebilmişti.

Sosyalizmin tarihi, mübadele bilimi olan iktisadın, eğer insanların bireysel mülkleri yoksa asla merkezî otorite aracılığıyla fiyatları hesaplayamayacağını göstermiştir. Bu durum aslında (matematiği ve istatistiği reddeden) iktisatçılara şunu tekrardan hatırlatmıştır: Masa başı iktisatçıların, fiyatları deney ortamında oluşturabilmeleri imkânsızdır. Çünkü insan eylemleri bilimi bizlere şunu anlatır; Bireysel özgür tercihler olmadan asla, gölge fiyatlar ile gerçek dünyada oluşabilecek fiyatlar arasında en ufak bir bağlantı kurulamaz. Çünkü her bir bireyin tercihi saf olarak kendisine aittir, bir başkası tarafından ve özel olarak masa başı iktisatçıları tarafından bilinemez. Bilenilmesi imkânlı olsa bile o tercih değil, uzaktan kumandalı bir bireydir, ki zaten sorun böyle bir bireyin saf tercih mantığını kullanmasını gerektirecek herhangi bir teşvike sebep olmaz. Mesele şu ki, deney yaparken gözlemci, yani masa başı iktisatçısı, iktisadî olayları laboratuvar ortamında yaratırken mübadele ilişkilerinde bireyin saf tercih mantığına bizzat kendisi müdahil olarak, öncelikle otoriter olur, ikincisi olayları yorumlarken keyfidir, ve üçüncüsü bireylerin sübjektif değerlendirmelerini göz ardı ederek ticaretin doğasına karşı gelmiştir.

Sonuç olarak iktisat, deneyciliğin, matematiğin ve istatistiğin ışığında rasyonel bir bilim olma yolunda yara almış ama bu durum, iktisatta “olması mümkün olmayan şeylerin” merkezinde aslında “ne olması gerektiğinin” cevabını bulmuş bir bilim olma yolunda önemli adımlar atmasını sağlamıştır. İktisat insanın, insan eylemlerine dayalı çok çeşitli maddî ve manevî malları tercih etmeye istekli, ama zamanın kıt oluşuyla alâkalı olarak, insan kardeşleriyle işbirliğine girip ürettiği metalleri mübadelede bulunmasına dair bir bilimdir.

Bu bilim insanı merkeze alan bir bilimdir. İnsan düşünen, değerleri olan, tercihlerde bulunan, geçmişî öğrenen ve geleceğe spekülâtif bakan bir varlıktır. İktisat mübadele bilimi ise -ki öyledir- o vakit iktisat sayılar dünyasının hissedemeyen rakamlarını ya da deney farelerinin tercih edemeyen doğasını taklit etmeyi bırakıp, sadece ve sadece dünyadaki bütün insanların ortak ana noktasına odaklanmalıdır. Bu da insan eylemlerinin dünyasıdır. Dünyadaki bütün iktisatçılar! Artık bu dünyanın kapısını açma vakti gelmiştir. Bu kapıdan buyurmaz mısınız?

Girişimcilik, İş Dñnyası ve İktisat

İktisatçılar, aynı fizik, kimya ve biyoloji gibi, kendilerine pozitif bilim süsü vererek, (Nobel veya John Bates Clark gibi) kendilerine yüksek değerli ve mevkili ödüller koyarak, kendi meslekî onurlarını yükseğe çıkardılar. İş dñnyasının tekrar gözüne girmeye başladılar. Bunların içine, 19. Yüzyıl'ın başından itibaren iş dñnyasının en büyük girişimcisi olan Devlet de dâhildi. Keynesyen iktisat, bu süreci hızlandırarak ekonomi biliminin esas uğraş konusu olan “mikroekonomi/Catalactics/piyasa teorisi/ veya mübadele bilimi” yerine, devletin müthiş hoşuna gidecek olan “makroekonomiyi/müdahaleci ekonomi bilimini” yürürlüğe koydular. İktisatçılar artık kamu kurumlarında aşırı istihdama kavuşmuşlardı. İş hayatında aşırı devletleşmenin olduğu bir dönemde, özel şirketler yerine devlet dairelerinde iş imkânı yakalayan iktisatçılar, devletin istatistikî kurumlarında, merkez bankasında, veya maliye ile hazine bakanlığında iş bulan iktisatçılar artık grafiklere ve matematiksel mantığa giderek ihtiyaç duyar oldular.

Keynesyen dönemin en büyük artışı iktisatçılar için saygın bir istihdam sağlamış olması idi. Lakin hiçbir ağaç sonsuza kadar büyüyemezdi. Ve iktisatçıların iş bulma imkânının da bir sonu vardı. Ekonomi gene “marjinal değer teorisini” çalıştırmıştı. Keynesyen ekonomi bir anda gözden düşer olmuştu. 1980'lerden sonra, tüketiciler, yani evrensel oy hakkına sahip vatandaşlar yaş, sınıf, akıl ve para tanımadan merkezî ekonominin refahı dağıtmadığını, tam tersine genişleyen özgürlük ortamının yani serbest piyasa ekonomisinin bizlere refah getirdiğini düşünür oldular. Artık iktisatçıların devlet kapısında ekme aramaları zorlaşmıştı. Bizler, yani bu ara dönemin iktisat öğrencileri ise eğitimi “müdahaleci ekonomi bilimi” üzerine okurken, yaşam “serbest piyasa” üzerine akmaya başlamıştı. Borsalar, bankalar, kredi kartları, tüketici davranışları, finansal konular, satış teknikleri, reklam ve pazarlama gibi konular “makroekonominin” değil, ama aslında “insan eylemleri bilimi olan iktisadın” konusuydu.

İşler gene arapsaçına dönmüştü. İş dñnyası “insan eylemleri bilimi” olan iktisadı bilenlere ihtiyaç duyarken, karşılarında sadece “devlet” yani “maliye politikaları” için iktisat öğrenmişlerle karşı karşıya idiler. Bugün olan durum budur.

Fakat iş dñnyası hala iktisatçılardan yanlış bir şeyi istemekte ısrar etmektedirler: Geleceğin bilgisini, fiyatın ne olduğunu ve kârlı pazarların nerelerde bulunduğunun tahmin edilebilir olmasını... İş dñnyasının, daha çok da kapitalistlerin ve işverenlerin çözemedikleri sıkıntılı konu budur. Ne güzel ki, iktisat kanunları

bazen teorik olarak pratik yaşamdan daha öndedir. İktisat böylece teorisini daha önce kurmuş pratiğini aşan bir bilim olmak üzere aslında çok ilgi çekicidir. İşadamları ne yazık ki genel ve basit iktisat kanunlarına hâkim olmadıklarından, iktisatçıdan bir girişimci ve kâhin olmasını istemektedir. Oysa iktisatçı asla bir girişimci ve kâhin değildir. O olsa olsa en fazla iktisadın basit ve genel kanunlarını iyi bilen ve bunu sıradan insana anlatabilecek yetenekteki kişidir. Bir iktisatçı asla bir malın fiyatını tamı tamına bilemez. Girişimcilik yetisine sahip olmadığından herhangi bir malın piyasada satıp satmayacağı bilgisinden bihaberdir. İktisatçı için gelecek bilinebilir bir şey değildir. Bilinir olan geleceğin bilinemez olmasıdır. Girişimcinin buradaki tek farkı çoğunluktan bir adım önde olmasıdır. O doğru öngörüsünü diğerlerinin aklına hiç gelemeyecek bir fikri piyasada tüketicilere kabul ettirme kabiliyetine sahip olan kişidir. Girişimci aynı zamanda atak ve cesurdur. Kapitalistin bir girişimciye ihtiyacı vardır. Girişimcinin de sermaye sahibine.

İktisatçının burada söyleyeceği şey açıktır: Gelecek belirsizdir, fiyatlar bilinemez, ve girişimcilik piyasadaki satın alınacak bir meta değildir. Girişimcilik sadece sermaye ile ortak olunacak bir şeydir. Girişimci asla iktisadın uzmanlarından tavsiye alacak kadar öngörüsüz değildir. Girişimciye kâr getiren şey, geleceğin tüketici ihtiyaçlarını herkesten önce görmesi ve bu malı piyasaya ilk sürmüş olmasıdır. Zira girişimci tek bir şeyden korkar: Tüketicinin bu mala ilgisizliğinden. Eğer tüketici bu malı talep etmez ise vay o girişimcinin hâline, o müflisten (iflas etmiş kişiden) bir başkası değildir artık.

İktisat tarihi aslında başarılı işler değil, başarısız işler üzerine kuruludur. O birçok girişimcinin başarısızlığını normal karşılayan, işadamlarının kaybettikleri sermayelerin piyasada diğer kişilerin eline geçtiği ve devlet adamlarının iktisat yasalarını görmezden geldikleri başarısız politikaların üzerine kurulan buhranların tarihidir. İşte bir iktisatçıya en çok burada güvenebiliriz. O karşılıksız para basılmasının sonucunda aşırı kullanılan kredinin mutlaka krize yol açacağını bilir. Bunu bilmesinin tek bir nedeni vardır. İktisadın basit evrensel ilkelerini parçalayıp geçme isteğine karşın, bunun asla olamayacağı gerçeği. Bu durumun adı iş çevrimi teorisidir. Fakat bu buhranın ne zaman patlak vereceğini ise bir iktisatçı asla bilemez. O krizin olacağını bilir, zamanını ve ne kadar süreceğini değil. Zamanı ancak diğer şartlar belirler yani tüketici davranışlarının vereceği tepkiler ve politik beklentiler. Yoksa bir iktisatçı borsadan alacağı bir tüyo ile zengin olamaz. O borsanın içine sızmış biri bile olsa, onun kâğıtları kaybetmeye yakındır. Bugün olmasa da bu iş yarın olacaktır.

Asıl olan iktisatçının haddini bilmesidir. İktisatçı teori ile pratiğin iç içe geçtiği kişidir. O bir yandan işadamlarının diğer yandan devlet politikalarının iktisadın genel yasalarına göre davranmaları gerektiğini söyleyen kişidir. O bu yasalar etrafında hem bugünkü nesiller için hem de gelecek nesiller için iktisadın bilgisini diğer iktisat cahillerine aktarmak zorundadır. Zira sermaye asla havadan yağmur gibi yağmaz. O doğal bir kaynak değildir. Doğru iktisat yasalarınca ortaya çıkar, gelişir ve bollaşır. Sermaye kötü gün ihtiyaç akçeleri için tasarruf edilmeye mahkûmdur. Asla refah devletlerince çarçur edildiği gibi sürekli dağıtılacak bir mal değildir. O sürekli girişimcilere ihtiyaç duyar. Girişimci serbest piyasada iş gören özgür düşünceli ve risk alan kişidir. O serbestlik, özel mülkiyet ve toplumsal güvenlik ister. Böylece girişimci öngörülerini ile sermayeyi sürekli olarak daha verimli ve etkin kullanılan noktalara taşır. Böylece bu çark döner durur. Sermaye, artan nüfus artışına karşılık vererek, toplumdaki kötü şeyleri, kıtlığı, açlığı ve işsizliği geride bırakır.

Mises'in uyarıcı ama etkili sözleri ile konuyu aydınlatırsak:

... Şartların bugünkü hâliyle, her zeki insan için iktisattan daha önemli bir şey yoktur. Kendi kaderi ve torunlarının risk altındadır.

İktisat düşüncesinin yapısına çok az kişi önemli fikirler kazandırabilir. Ancak, tüm akıllı başında insanlar kendilerini iktisadın öğretilerine âşına kılmak üzere davet edilir. Çağımızda bu başlıca yurttaşlık görevidir.

Hoşlansak da hoşlanmasak da, iktisat küçük bir uzmanlar ve bilginler grubunun erişebileceği bir bilgi dalı olarak kalmaz. İktisat toplumun temel meseleleriyle ilgilenir; herkesi ilgilendirir ve herkese aittir. Her vatandaşın temel ve uygun çalışma konusudur.

...İktisat bilgisi yapısı insan uygarlığı yapısındaki esas unsurdur; Son iki asrın modern sanayileşmesinin ve tüm ahlaki, entelektüel, teknolojik, ve tedavi edici başarılarının üzerine inşa edildiği zemindir. Bu bilginin kendisine sunduğu zengin hazineyi uygun kullanıp kullanılmayacağı, veya kullanılmadan öylece bırakıp bırakmayacağı insanlara kalmıştır. Ancak, eğer ondan en iyi şekilde yararlanmazlar ve iktisadın öğretilerini ve ikazlarını göz ardı ederlerse, iktisadi feshe-demezler; Toplumu ve insan ırkını yok edeceklerdir (Mises, 2008: 825 ve 831).

Anaakım İktisatçılar Neden Avusturya Okulunu Görmezden Geliyor

Modern iktisatçılar, Avusturya İktisat ekolünü gereksiz laf kalabalıkları yapan ve zaten herkes tarafından bilinen gerçekleri abartarak onların bilimsel değerini olduğundan fazla gösteren, aykırı bir ekol olarak kabul ederler. Yağmur yağdığında insanlar evde mi kalacaktır yoksa dışarı mı çıkacaktır sorusuna insanın yapacağı tercih zaten diğer insanlar tarafından bilinebilir. Bu iki tercih dışında zaten bir tercih yoktur. Bu durumu "Avusturya iktisadının çok önemli bir bilimsel değer gibi göstermesi sadece ve sadece laf kalabalığıdır" derler.

Modern iktisatçılar, Avusturya iktisadının bu gibi gereksiz yinelemeler ile metafizik çukura saplandığını söylemektedirler. Mark Blaug “Mises'in iktisat bilimleri üzerine yazıları o derece absürd ve kendisine hastır ki, birilerinin ciddiye almış olması şaşkınlık vericidir” demiştir. (Blaug, 1992: 93). Mises bu tür eleştirilere o kadar alışıktır ki gelecekte karşısına çıkacak muhtemel eleştirilere yanıt verme isteği içerisinde: “Öğretilerimin başlangıçta reddedileceğinin farkındaydım. Çağdaşlarımın pozitif önyargılarını çok iyi biliyordum. Egemen olan panfizikalizm (iktisadı fizik bilimi olarak görme anlayışı) iktisadın temel problemleri konusunda kördür. Biyoloji problemlerini bile dünya görüşü açısından “parazit” olarak algılıyor. Bu fanatiklere göre, bunun dışındaki her şey anlamsız, metafizik ve hayalî sorunlarla vakit geçirmektir” (İmre, 2006: 76).

Ünlü ultra-ampirist iktisat yöntemcisi Terence Hutchison, Misesyen apriori düşünce için “...sadece kelimeler var etrafta, kelime kovanları var. İktisat metafiziğe dönüşmüş ve olması gereken alan kaybolmuştur” diyerek Misesyen düşünceyi çapraşık bir biçimde metafizik olarak adlandırıyordu. Aslında sorun tam da buydu. İktisat basitçe fizik ve fizik-dışı değildir. Rasyonel ya da irrasyonel durum hiç değildir. İktisat sosyal bilim midir yoksa fen bilimi midir? Mesele budur. Sosyal bilim fizik-dışıdır ama metafizik bir bilim değildir. Sosyal bilim içinde insan ve insan davranışları olan bilimdir. Fen bilimi ya da fizik içinde nesne ve nesnelere inceleyen bir bilimdir. Buradaki ayrım çok önemlidir. Ne yazık ki birçok modern iktisatçı Misesyen iktisadı anlamak için kafa yormamıştır.

Apriori bilgi türü gerçeğin doğru ile aynı anda olması durumudur. Aslında birçok durumda gerçek ile doğru ayrılabilir. Hutchison için “doğru” iktisadın deneylebilir bir bilim olmasıdır. Karl Marx için iktisadın tarihsel maddecilik olarak anlaşılmasıdır. Onun iktisattan anladığı şey makro biçimde tarihsel olarak gideceği istikameti bilmektir. Bu Marx için “doğrudur.” Zira iktisat bir sosyal bilim olarak ne deneylebilir ne de tarihsel veriler ışığında speküle edilebilir. O ancak gerçek ile doğrunun tartışılmaz birlikteliğinde artık evrenselleşebilir bir bilimdir. Bundandır ki, sosyal bilimlerde keşifler salyangoz adımındaki gibi yavaştır.

İktisadın neden apriori bir bilgi türü olduğu ise gene muhakemenin sınırlarında gizlidir. Çünkü insanın elinde iki tür çıkış yolu vardır. Birincisi mekaniksel nedensellik yani emir-komuta ile yönetilen tercihtir. Bu yağmurlu havada zorla bizi evde tutan zorunlu nedenselliktir. Buna komuta ekonomisi, askeri toplum ve vesayetçi yönetim diyebiliriz. İkincisi ise amaçsalıcı davranıştır, ki bu Avusturya İktisadının tuttuğu yoldur. İnsan zekâsına ulaşmış

üçüncü bir yol yoktur. Mekaniksel nedensellik ne yazık ki bugün modern iktisadî deneye, matematiğe, istatistikî bilgiye, tarihselciliğe ve aşırı psikolojiye sürüklemiştir. İnsan davranışlarını ve tercihlerini uzmanların gözlemlerinde sanki daha yüksekmış gibi gözüken sözde verilere dayandırarak, insanın köleleşmesini sağlamıştır. Apriori bilgidен türemiş amaçsal davranış ise insan eylemini sadece iktisadın evrensel kanunlarıyla denetler. Onu serbest bırakarak onu etkinleştirir ve sürdürülebilir kılar.

Şimdi yukarıdaki örneği daha iyi açabilir ve Misesyen öğretiyi derinlemesine düşünmemişlere bir kez daha hatırlatabiliriz. “Yağmurlu havada insan ya evde oturacaktır ya da dışarı çıkacaktır” diye bir tercih yoktur. Yağmurlu havada insanın tercihini neden ve niçin kullandığı değil, ne ile kullandığı önem arz eder. Bunu kendi istediği için mi yapmıştır yoksa onu zor kullanarak mı tercih etmiştir. Mesele budur. Bunu iktisattaki anlatımıyla şöyle açıklayabiliriz: “*Halk tasarrufu kendi isteğiyle mi yatırıma yönlendirmiştir. Yoksa devlet eliyle mi tasarrufa zorlanarak yatırım gerçekleşmiştir. İşte meselenin özü Avusturya İktisat Okulu için budur.*” Asla iki tercih aynı değildir. Mises totolojiye düşülmüş değildir. Mises yeni bir şey söylemektedir. Gönüllü tercih ile cebri tercih arasındaki büyük farka dikkat çekmektedir.

Esas totoloji Milton Friedman’ın izlediği iktisadî yoldur. Friedman, özgürlüğün iktisadî refah ile birebir ilgili olduğunun apriori bilgi ile değil iktisadî endekslerle de anlaşılabilirliğini ifade etmiş, ve hatta Misesyen retoriğin gücünden ötesindeki “hiçbir niteliksel, sözlü tanımlama, bu grafiğin anlatım gücüyle karşılaştırılmaz” (Skousen, 2004: 131) demiştir. Fen bilimlerin büyümesine kapılan Chicago ekolü aynı zamanda sosyalistlerin eline büyük bir güç vermiştir. Çünkü asgarî ücret ve sendikalar işsizliğin nedeni iken ve bu iktisatta apriori bilgi olarak tartışılmaz bir gerçek iken bugün sosyalistler grafikler, deneyler ve matematiksel olarak kendilerine uygun gördükleri verilerle asgarî ücretin işsizliği azalttığını keşfetmişlerdir. Ne büyük buluş ama!

Neticede Mises’in inatla izlediği metodolojik yol, diğer güçleri ona ortak etmekten uzaktır. Çünkü iktisat “insan eylemleri bilimi” olarak zaten evrensel iktisat yasalarının anlaşılabilir. Bu doğrulara ek olarak matematiksel mantık ve iktisatta deney gereksizdir. Ockham’ın usturası denilen şey de budur. Bir olayı, fenomeni açıklamak için kullanılacak olan iki açıklamadan daha basit olanı yani daha az varsayımda bulunanı tercih edilmelidir. Söz gelimi, Hume’un herkesin parasının bir gecede 10 kat artmasının uzun dönemde enflasyon hariç bize hiçbir fayda getirmeyeceği yönündeki teorisini, tutup yeni varsayımlar üzerinden anlatmak hem gereksizdir hem de zaman kayıdır. Bu

açıdan Milton Friedman sadece sükseli bir yol seçmemiştir. Fikrî rakiplerine de sanki yeni bir yol varmış gibi davranmış ve onları cesaretlendirmiştir.

Modern iktisatçıların kafasını karıştıran bir ilke de şudur: Eğer bir şey popüler olmamışsa o şey değersizdir. Hayır, popülerlik gelip geçici hevesler ile doludur. Klâsiklere bir şey anlatmaz. Oysa ki, başlarken Avusturyacı iktisadın popülerlikten bilhassa kaçtığını, klâsik olmak gibi derdi olduğunu anlatmıştık. Bu duruma bilinçli marjinalite adını vermiştik. Van Gogh yaşadığı süre boyunca sadece tek bir resmini satabilmiştir. Bu onun popüler olmadığını, ama bugünkü anlamda bir klâsik olduğunu bizlere anlatır. Mesele aslında klâsik olma ya da popüler olmak meselesi değildir. Konu bizzat uzun dönem ve kısa dönem meselesidir. Bazı ekol kurucuları, Milton Friedman gibi kısa dönem popülerliğini seçer. Birileri, Mises ve Rothbard gibileri ise, uzun dönem göz önüne alarak daima entelektüel macerada genç kalmak isterler. Bütün iş hayat tercihiyle alakalıdır.

Avusturya Okulu: Hiç Bir Şey Yapmayan Değil, Çok Şey Yapmanın Yoludur

Modern iktisatçılar kriz zamanları hariç aykırı iktisat ekollerinin adını anmazlar. Bunun nedeni modern iktisatçıların krizi yönetememeleridir. Çünkü krizi yönetmek diye bir şey yoktur. Ekonomi zaten yönetilebilen, ayar verilebilen veya müdahale edilebilen bir şey değildir. Ekonomi bilindiği üzere insan tercihlerinin, zamanın kısıtlı oluşuyla birlikte, kıt kaynaklar karşısındaki sürekli mübadeleye girişmek suretiyle oluşturdukları "en etkin olma" bilimidir.

Böylece, hâkim iktisatçılar tarafından Avusturya ekolüne bir hafta yapılandırıldı. Avusturya İktisat Okulu sanki sadece kriz zamanlarında beslenen vampirlere benzetiliyordu. Kriz bitince tekrar unutulacak bir ekol gibi görülüyordu. Vampirin karnını doyurduktan sonra mağarasına çekilmesi gibi, Avusturya ekolüne bağlı iktisatçı da suya sabuna dokunmayan makalelerine geri dönecekti. Çünkü Avusturya İktisat Okulunu hiçbir şey yapmayan bir politik-iktisat ekolünün ardılı sanıyorlardı.

Hayır! Bu çarpıtmadan başka bir şey değildir. Çünkü Avusturya İktisat Ekolü sıkı bir "bırakınız yapınlar" bir politik yolu benimser. Onun amaçsal davranışı herhangi bir politik davranıştan ayrı değildir. Diğerlerinden tek farkı "insan doğası ve tercihi" konularında iktisat biliminin evrensel yasalarıyla uyumlu olmasıdır. 1929 Büyük Buhranı'nda veya yakın zaman 2008 Mortgage krizinde hep aynı yolu izlemiştir. O kenara çekilip her şeyin düzeleceğini sanan bir nihilist değildir. Veyahut geçmişi devamlı iyimser anarak geçiren, gelecekten

hiç bir beklentisi olmayan karamsar bir muhafazakâr hiç değildir. O ekonomiye müdahale etmez, zira müdahale edebilecek şeyleri tasfiye eder. Çünkü hükümetin zarar veren elini üzerimizden çekmesini sağlayan bir araçlar seti sunar;

- 1-) Hükümetin ekonomiye müdahale edici politik önlemlerinin tasfiyesi,
- 2-) Paranın yalnız başına sosyal yararı arttırıcı bir özelliği olmadığından, merkez bankalarının para basmasının önlenmesi,
- 3-) Merkez bankasını zamanla lağvedilmesi ve altın standardına geçilmesi ya da serbest bankacılıkla enflasyonist politikanın sürekli önlenmesi,
- 4-) Asgarî ücretin, sendikaların ve sosyal güvenlik ağının zorunlu uygulamalarının sonlandırılması, ama işçilerin herhangi bir derneğe veya emekli sandığı gibi gönüllü sosyal işbirliklerine üye olmasının kapılarının sonuna kadar açılması,
- 5-) Vergileri sürekli azaltarak tasarrufun insan tercihlerine bırakılması,
- 6-) Teşvik uygulamasının bırakılmasıyla politik mağdurların durumunun düzeltilmesi, yani “vergiyle geçineler” ile “vergi verenlerin” arasındaki sömürünün tarihin sayfalarında bırakılması,
- 7-) Girişimciliğin önünü tıkayan her engelin, siyasî ve hukukî eşitliği bozmadan ortadan kaldırılması,
- 8-) Kamusal alanların sürekli azaltılması ile özel mülkiyetin hızla artırılması, ve iktisadî egemenliğin siyasilerden tüketicilere geçmesinin sağlanması,
- 9-) Faiz politikasını faiz oranlarını doğal seviyelerine çekecek olan serbest bankacılığa veya altın standardına bırakılması, böylece yatırım-tasarruf oranında iktisadî büyümenin ülkenin vatandaşlarına bırakılması,
- 10-) İthalat ve ihracatın sürekli biçimde serbest bırakılması,
- 11-) Son olarak tam teşekküllü serbest piyasa ekonomisine geçilmesi.

Kısacası Avusturya İktisat Okulu sıkı politik kararlarıyla kenardan fırtınayı, salgınları ve krizleri izleyen aciz biri değildir. O fırtınayı, salgını ve krizleri oluşturan eli lağvetmenin peşindedir. O benden sonra tuhaf diyen değil, elini taşın altına sokan sorumluluk sahibi bir ekoldür. Avusturya İktisat Okulu Nuh’un gemisine alınması için sürekli dua eden bir iktisatçı değildir. O yağmurlu havada fırtınayı dindirmek için fırtınaya karşı koşandır. O böylece delice, dahice ve marjinal bir işe kalkışmıştır. Hükümet ya da devleti arkasına almadan entelektüel bir şeyler yapmanın maliyeti elbette ağırdır, ama onun vereceği huzur insanlığa karşı sorumluluk taşıyan bir kalp ve tartışılmaz bir saf aşktır.

Konuyu daha iyi anlamak için Christopher Hitchens'in ölmeden önce sarf ettiği sözlerle bitirirsek:

Fakat bildiğim şey, hala hayattayken etmek istediğim tek sohbet... Bana göre kesinlik sunan, tam bir emniyet sunan, boyun eğmeyen sarsılmaz bir inanç sunan teklif kabul etmeye değmeyecek bir tekliftir. Hayatımı risk alarak yaşamak istiyorum. Her zaman, yeterince... Bilmiyorum yeterince anlamadım, yeterince bilemem ve gelecek bilgi ve bilgeliğin potansiyel büyük hasadının kıyısında köşesinde iştahla çalışıyorum. Başka türlü olmazdı. Ve size çocukken, kendilerinin inandığı gibi inanmadığınız sürece sizin ölü olduğunuzu söyleyenlere bir bakmalısınız. Çocuklara söylenecek ne berbat bir söz! Ve sadece mutlak bir otoriteyi kabul ederek yaşayabilmek... Bunu bir hediye olarak düşünmeyin. Zehirli bir kadeh olarak düşünün. Ne kadar cezp etse de bir kenara itin! Kendinizi düşünerek risk alın! Bu şekilde kat kat mutluluk, hakikat, güzellik ve bilgelik size gelecektir.

Referanslar

- Gülçin İmre, *Avusturya Okulu içinde Ludwig von Mises ve İktisadi Düşünceye Katkısı*, yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, 2006, <http://mises.org/etexts/imre.pdf>.
- Mark Blaug, *The Methodology of Economics*, Cambridge University Press, Cambridge, 1992.
- Murray N. Rothbard, "Ekonomik Krizler, İş Çevrimleri, Mises ve Çağımızın Paradigması", Çeviren: Mustafa Acar, *Liberal Düşünce*, Sayı: 51-52, Yaz-Sonbahar 2008.
- Mark Skousen, "Viyana ve Chicago: İki İktisat Okulun Hikâyesi", Çeviren: Zeynep Kopuzlu, Piyasa, Sayı: 11, Yaz 2004.
- Ludwig von Mises, *İnsan Eylemi: İktisat Üzerine Bir İnceleme*, Çeviren: İsmail Aktar, Editör: Mustafa Acar, Liberte Yayınevi, Ankara, 2008.

Mises'in Sosyalizm'inin Önemi*

Peter J. Boettke

Ekonomist | George Mason Üniversitesi

Çeviren: Ünsal Çetin

liberal düşünce Yıl 18, Sayı 72, Güz 2013, s. 65-75.

Ludwig von Mises'in 20. Yüzyıl'ın en büyük iktisatçılarından birisi olduğu gerçeğinden asla şüphe edilmemelidir. Mises, sağda ve solda anlatıla gelen muhtelif mitolojilere karşın, asla bilimsel veya popüler bir unutulmuş altında çalışmadı. I. Dünya Savaşı öncesinde, *The Theory of Money and Credit* (Para ve Kredi Teorisi - 1912) ile birlikte, Mises kendisini Almanca konuşan iktisat dünyasındaki genç nesil arasında, ve esasen daha geniş olarak Kıta Avrupası'nda öncü bir iktisat teorisyeni olarak kabul ettirmişti, ve 1920'lerin ve 1930'ların savaş arası yılları esnasında, Mises'in bir teorisyen ve metodolojist olarak ünü uluslar arası seviyede yayılmıştı. İngiltere'de (Lionel Robbins gibi) ve Birleşik Devletler'de (Frank Knight gibi) öncü iktisat düşünürleri, Mises'in iktisat bilimine katkılarını yakından incelemeye ve onun fikirleri ile eleştirel surette meşgul olmaya başladılar. Bu zaman süresince, F. A. Hayek, Fritz Machlup, Oskar Morgenstern, Gottfried Haberler, Felix Kaufman, ve Alfred Schutz gibi öğrencilerinin başarıları Almanca konuşan bilim camiasından Avrupa'nın bütününe ve nihayetinde uluslar arası bilimsel camiaya yayıldıkça, Mises'in genç iktisatçıların dikkat çeken bir öğreticisi ve akıl hocası olarak ünü arttı. Gerçekten de, Henry Simons'un bir keresinde ifade ettiği gibi, "şayet öğrencilerinin katkısına göre değerlendirilirse, Mises 20.

* Peter J. Boettke, "The Significance of Mises's Socialism," 30 Eylül 2012. Bu makale, Mises'in *Sosyalizm* isimli kitabının Laissez Faire Books tarafından hazırlanan eBook yayını için önsöz olarak kaleme alınmıştır. Metnin orijinali için bkz. <http://lfb.org/today/the-significance-of-mises-socialism/>. Kitabın Türkçe baskısı için bkz. *Sosyalizm: İktisadi ve Sosyolojik Bir Tahlil*, Liberte Yayınları, Çev: Yusuf Şahin. Ankara.

Yüzyıl'ın ilk yarısının en büyük iktisat hocası olarak değerlendirilmelidir.¹

Okuyucuya Mises'in bir iktisadî düşünür olarak konumunu hatırlatmak önemlidir, çünkü bu kitap *Socialism: An Economic and Sociological Analysis* (Sosyalizm: Bir İktisadî ve Sosyolojik Tahlil) bu ünü tesis etmede başlıca bir rolü oynadı. Paul Samuelson, İktisadî Bilimler Nobel Ödülü diğer Nobel ödüllerıyla aynı zamanda tesis edilmiş olsaydı, Mises'in ilk Nobel ödüllü iktisatçılarından birisi olabileceği yönünde spekülasyon yapmıştır.² Böyle bir önem kabulünün yaşamı süresince ondan kaçmış olmasına rağmen, Mises 1969'da American Economic Association'un (Amerikan İktisat Topluluğu) Mütemayiz Üyesi olarak adlandırıldı, ve ayrıca kendi anavatanının bilimsel başarı için en yüksek onur nişanını almıştı. Fakat, Mises'in mühim bir iktisatçı olarak konumu ayrıca, Albert Hirschman'ın *The Passions and the Interests*'i veya John Kenneth Galbraith'ın *The Affluent Society*'si gibi muhtelif meşhur ve ikonik eserlerde, laissez-faire pozisyonun en belirgin 20. Yüzyıl temsilcisi olarak anılmış olması gerçeği tarafından da kanıtlanmıştır.³

Samuelson'un spekülasyonu Mises'in değer teorisi, sermaye teorisi, ve parasal teoriye dair teknik iktisada katkılarına dayalıdır. Hirschman ve Galbraith gibilerinden gelen önem kabulleri Mises'in sosyal felsefeye katkılarında ötürüdür. *Sosyalizm* kitabı hakkında en büyüleyici olan şey, Mises'in düşünce yapısının bu her iki veçhesinin de tam ve göz alıcı bir sergilenişidir. Hayek'in işaret ettiği gibi, bu kitap bütün bir iktisatçılar neslinin fikirlerini değiştirmiştir.⁴ Basitçe ifade edersek, *Sosyalizm* iktisat ve politik ekonomi alanlarında şimdiye kadar kaleme alınmış olan en cesur ve parlak kitaptır.

Kitabın ilk olarak 1932'de İngilizcesinin yayınlanmasına karşın, Henry Hazlitt 9 Ocak 1938'de *New York Times*'de nihayet bir eleştiri yayınlamıştı. Ve bu eleştirisinde Hazlitt ifade eder ki, "Açık fikirli hiçbir okuyucu yazarın muhakemesinin tamlığı, mantığının gücü, düşüncesinin kudreti ve bütünlü-

1 Bkz. Henry Simons'ın *Annals of American Academy of Political and Social Science* (Kasım 1944) içindeki *Omnipotent Government* eleştirisinde, s. 192'de: "Modern Avusturya Okulu'nun babası Profesör Mises, şayet insan onu çok sayıda mütemayiz öğrencileri ve takipçisinin katkıları ile değerlendirecek olursa, iktisat biliminin yaşayan en büyük hocasıdır."

2 Bkz. Samuelson, "Bertil Ohlin (1899-1979)," *Scandinavian Journal of Economics*, 83 (3), 1981, ss. 355-371.

3 Bkz. e.g., Hirschman, *The Passions and the Interests*, (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1977):s. 128, ve Galbraith, *The Affluent Society*, (New York, NY: Signet Classics, 1976 [1958]): ss. xiv, 132. Aşikâr olmalıdır ki, bir düşünürün eleştiri konusu olması göz ardı edilmesine yeğ tutulur, eleştiriler sebepsiz ve hatalı olsa bile, tıpkı Galbraith'in Mises'i andığı örneklerde olduğu gibi. Galbraith ayrıca *Human Action*'ın, 1949'da yayınlandığı zaman, *New York Times* için bir eleştirisini yazmıştır: bkz. "In Defense of Laissez-Faire," *New York Times Book Review* (30 Ekim 1949), ve Mises'in bir teorisyen ve bir hoca olarak konumu ile analizinin kapsamlılığını kabul etmesine rağmen, Galbraith Yale Üniversitesi Yayınları'nı o zamanın ekonomik analizi ve kamu politikasının genel gayreti ile böylesine uyumsuz olan bir kitabı yayınlamış olduğu için azarlamaktan kendisini alamaz.

4 Bkz. Hayek, "Foreword" to *Socialism: An Economic and Sociological Analysis* (Indianapolis, IN: Liberty Fund, 1981): xix.

ğünce tesir altına alınmakta başarısızlığa uğrayamaz.” Hazlitt [M]ises'in sosyalist felsefenin literatürde mevcut en yıkıcı tahlilini sunduğunu öne sürerek devam eder. Hazlitt vurgular ki, *Sosyalizm* kitabı, teknik iktisada dayalı olmasına karşın, daha geniş bir literatürle başa çıkar ve, kitabın sayfaları boyunca, kapitalizme karşı ve sosyalizmden yana sıralanmakta olan bütün argümanlara değinir. Ve Hazlitt'in kanaatine, Mises “bunu öylesine bir güç, zekâ, ve bütünlük içinde yapar ki, bu kitap sosyalizmin şimdye kadar kaleme alınmış en tahrip edici tahlili olarak payelendirilmelidir.” Hazlitt açıklar ki, *Sosyalizm* kitabı “bizim çağımızın bir klâsiğidir.”

Bu yargıya ulaşılması için iki neden vardır –tarihsel bağlam ve analitik zekâ. Erken 20. Yüzyıl'ın entelektüel zeithgeist'i sosyalizm fikri için devrimci bir hararet sergiliyordu. Mises'in bu kitabın tam da ilk cümlelerinde ifade ettiği gibi,

Sosyalizm çağımızın şiar ve parolasıdır. Sosyalist fikir modern ruhu hüküm altına almaktadır. Kitleler onu onaylar. O herkesin fikir ve hislerini dile getirir; Damgasını bizim zamanımıza vurmuştur.⁵

Bir sosyal felsefe olarak, sosyalizm insan psikolojisine derin surette gömülü olan bir rüya–emelinin (dream–aspiration) içine işlemeye muktediri. Sosyalizm dünyayı sosyal hastalıklardan kurtarmayı ve bir barış ve ahenk dönemine yol açmayı vaat etti. Verilen söz “Yeryüzü Cenneti”nin kolektif irademizin sınırları dâhilinde olduğu idi. İnsanın insan tarafından sömürülüşü sona erdirilecekti, ve insanlık tarihinde ilk defadır ki, âdil bir sosyal dünya işte bu yeryüzündeki ölümlülerin ellerinde olacaktı. Dindar ve seküler düşünürler benzer şekilde, yabancılaşmanın aşılması ve, sınıf savaşı ortadan kalktıkça, hakikî sosyal ahengin gerçekleştirilmesi suretiyle, sömürüye son vermenin sosyalist vizyonunca entelektüel bakımdan ayartılmışlardı.

Anıları, *Notes and Recollections*'da (Notlar ve Hatıralar) Mises kendi tahliline nasıl vardığını ve, sosyalizm ve daha genel olarak sosyal işbirliği sistemlerine dair soruşturmasında, argümanının dar anlamdaki bilimsel niteliğini neden vurguladığını tartışır.

Sosyal işbirliğine dair yayınlarımda, sosyalist ve her tür ve eğilimden müdahalecilerle karşı tartışmada, hayli zaman ve gayret harcadım... İtiraz edildi ki, organizasyon sorununun psikolojik veçhelerini göz önüne almakta başarısızlığa uğramıştım. İnsan bir ruha sahiptir, ve bu ruhun kapitalist bir sistemde huzursuz olduğu söylenir; Ve toplum için daha tatmin edici bir emek ve istihdam yapısı karşılığında, yaşam standartlarındaki azalmadan muzdarip olmak için gönüllülük de vardır.

Fakat, Mises ısrar eder ki,

5 Mises, *Socialism: An Economic and Sociological Analysis*, s. 15.

Öncelikle, bu argümanın –gelin onu “kalbî [veya duygusal] argüman” olarak adlandıralım –“aklî [veya entelektüel] argüman” olarak adlandırabileceğimiz, sosyalist ve müdahalecilerce hâlen yükseltelen, orijinal argümanla aykırı düşüp düşmediğini belirlemek önemlidir. İkinci sosyalist argüman kendi programlarını kapitalizmin üretici yeteneklerin tam gelişimini azalttığı iddiasıyla meşrulaştırmaya gayret eder; Üretim potansiyelinden daha azdır. Sosyalist üretim yöntemlerinin üretimi ölçülemeyecek derecede artırması ve, bu suretle de, herkes için bol tedarik adına gerekli koşulları yaratması beklenir.

Mises bu tartışmayı aklın insan ilişkilerinde oynadığı rolü tekrar vurgulayarak sonuçlandırır:

Kalbî argümanı tartmak için, sosyalist bir üretim sisteminin benimsenmesinin hâsıl edeceği, ekonomik refahtaki bir azalmanın kapsamını soruşturmak elbette ki önemlidir... [Sosyalistler iddia eder ki] iktisat bilimi... tartışmayı çözmek için güçsüz kalır.

Fakat,

Bu sorunla, kalbî argümanın kullanımını itibarsızlaştıran bir minvalde ilgilendim... Duygusal argümanların anti-kapitalist politikaların rağbetliliğini açıkladığını asla inkâr etmedim. Ancak, uygunsuz teklifler ve önlemler bu tarz psikolojik saçmalıklarla uygun hâle getirilemez.⁶

Mises'in sosyal işbirliğine dair sistem analizi araçlar-amaçlar analizinin katı bir bilimsel yaklaşımına dayalıdır. Kolektivistlerce peşine düşülen amaçlarla şiddetli bir şekilde anlaşmazlık içinde olabilir ise de, Mises bir ekonomist olarak çabalarını bu doğrultuya odaklamadı. O değer bağımsız iktisat bilimi idealine derin bir surette bağlı idi. Bilimsel analizin bu vizyonunda, ekonomistlerin görevi seçilen araçların verili amaçların elde edilmişindeki tesirliliğinin eleştirel bir tahliline yoğunlaşmalarıdır. Sosyalist önerilere gelince, bu şu anlama geldi ki, iktisadî soruşturma, üretim araçlarının kolektif mülkiyetinin (seçilen araçların) peşine düşülen amaçların gerçekleştirilmesinde (vaat edilen sosyal ahengi mümkün kılacak olan bir üretim rasyonalizasyonu ve bunu takip eden üretici kapasite patlamasında) tesirli olup olmayacağına dairdi. Tam da yukarıda işaret ettiğim gibi, Mises “kalbî argüman” ile doğrudan meşgul olmadı, fakat onun yerine “kalbin” cazibesini hafifletmek amacıyla, “aklî argümana” hitap etmeye çalıştı.

Dünyadaki bütün rüya-emelleri, Mises'in bilimsel surette çözümlediği, sosyalist organizasyonun temel sorununu perdeleyemez. Hazlitt eleştirisinde tam da bunun üzerine basmıştı:

Mises'in kanaatince, sosyalizmin gerçekleştirilmesinin önündeki en büyük zorluk, kısaca, entelektüeldir. Bu engel bir iyi niyet, veya, kişisel ödül olmaksızın, enerjik surette işbirliği yapma gönüllülüğüne dair bir mesele değildir. “Melekler bile, şayet kendilerine sadece insan aklı bahşedilmiş olsalardı, sosyalist bir toplumu oluşturamazlar.”⁷

6 Mises, *Notes and Recollections*, (South Holland, IL: Libertarian Press, 1978, [1940]): ss. 115-116.

7 Hazlitt'in *New York Times*'teki Sosyalizm eleştirisi (9 Ocak 1938).

Sosyalizm, ekonomik hesaplamanın bir özel mülkiyet piyasa ekonomisi altında mümkün kıldığı, emeğin entelektüel işbölümünü feda etmek zorundadır.⁸ Kapitalizm, başka bir ifadeyle, ekonomik hesaplama sorununu çözme ve, mübadele ve üretim faaliyetinin karmaşık koordinasyonunu başarmaya muktedirdir.

Mises'in sunduğu argüman dobra dobradır. Üretim araçlarında özel mülkiyet olmaksızın, üretim araçları için bir piyasa olmayacaktır. Üretim araçları için bir piyasa olmaksızın, (mübadele oranlarını, veya insanların yapmak istedikleri nispî değiş tokuşları yansıtan) piyasada belirlenen parasal fiyatlar olmayacaktır. Ve, farklı malların ve hizmetlerin nispî kıtlıklarını yansıtan, parasal fiyatlar olmaksızın, ekonomik karar vericiler için rasyonel iktisadî hesaplama ile meşgul olmanın bir yolu olmayacaktır. Rasyonel iktisadî hesaplama, özel mülkiyet haklarının ve rekabetçi piyasa süreci dâhilinde su yüzüne çıkan parasal fiyatların olmadığı bir dünyada imkânsızdır. Tanım gereği, sosyalizm piyasa ekonomisinin temelini, yani üretim araçlarındaki özel mülkiyeti ortadan kaldırır; Sistem, ekonomik hesaplamanın piyasa sürecinde oynadığı role hizmet eden, başka bir mekanizma bulmak zorundadır. Rasyonel ekonomik hesaplama ile meşgul olma yeteneği olmaksızın, iktisadî karar vericiler karanlıkta sendeleyip sağa sola çarpar. Mises'in ifade ettiği gibi, iktisadî hesaplama olmaksızın, "uzun ve dolambaçlı süreçlere sahip bütün üretim, karanlıkta atılan bir sürü adıma dönüşecektir."⁹

Bu itirazın böylesine kesin oluşunun nedeni vardır. Bu neden okuyucunun bir piyasa ekonomisi içinde yaşadıkları şeyi ne kadar da çok baştan verili olarak kabul ettiklerini aşikâr şekilde göz önüne almasını gerektirir. Bir piyasa ekonomisinde, emeğin işbölümü altındaki sosyal işbirliği için gerekli temel ekseri kısmı bizim günlük/olağan ekonomik mevcudiyetimizin arka planının basitçe bir parçasıdır. Ancak, popüler safsataları imha etmenin yanında, ekonomistin başlıca görevlerinden bir başkası da, günlük vasatın gizemini öğrencilere ve vatandaşlara açmaktır.¹⁰

John Maynard Keynes meşhur bir şekilde öne sürmüştür ki, kapitalist ekonomi dâhilinde, iktisadî karar vericiler "zaman ve eksik bilginin karanlık

8 Mises'in *Liberalism*'de ifade ettiği gibi, (Irvington-on-Hudson, NY: Foundation for Economic Education, 1985, [1927]): s. 75, "İktisat biliminin bir sosyalist toplumun olasılığına karşı yükselttiği kesin itiraz budur. Sosyalist toplum, piyasa fiyatlarının oluşumundaki üreticiler ve tüketiciler olarak, bütün girişimciler, toprak sahipleri, ve işçilerin birliğini ihtiva eden, emeğin entelektüel iş bölümünden vazgeçmek zorundadır. Fakat bu olmaksızın, yani rasyonalite olmaksızın, iktisadî hesaplama yapma olasılığı düşünülebilir değildir."

9 Mises, *Socialism*, s. 101.

10 İktisatçının bir öğretici olarak ikili görevi benim yakın tarihli kitabımın başlıca mesajlarından birisidir. Bkz. *Living Economics: Yesterday, Today and Tomorrow* (Oakland, CA: Universidad Francisco Marroquin Press and The Independent Institute, 2012).

güçlerinin” ağına yakalanmıştır.¹¹ Keynes’e göre, bizim gelecek ekonomik girişimlerimizin spekülâtif niteliği, tasarruflar ve yatırımlar arasındaki bağlantı koptuğu zaman, önemli koordinasyon sorunlarına eğilim gösterir ve ekonomik istikrarsızlık kitlesel işsizlikle sonuçlanabilir. Mises’in *Sosyalizm*’inin konusu olan, kapitalizmin sosyalist tenkidinden farklı olarak, Keynes’in kapitalizmin makroekonomik istikrarsızlığı tenkidi, Mises’in *Human Action* (İnsan Eylemi) gibi eserlerde icabına baktığı müdahaleci eleştirinin bir uyarılamasıdır. Fakat, kritik ve önemli farklılıklarını bir kenara koyduğumuzda, Mises aslında Keynes’in teşhis ettiği vaziyeti inkâr etmez. Bir kapitalist ekonomideki iktisadî karar vericiler üretim hususunda daima belirsiz bir dünyada ve modern bir parasal ekonominin karmaşıklıkları içinde eylemde bulunmak zorundadır. Emeğin iş bölümü çatısı altındaki sosyal işbirliğinden doğan büyük kazançları gerçekleştirebilmek, sosyal sitemin binlerce, belki de milyonlarca bireyin dağınık faaliyetlerini koordine etme yeteneğine dayalıdır. Fakat bu, tamı tamına Mises’in ekonomik hesaplama üstüne böylesine çok vurgu yapmasının nedenidir.

Özel mülkiyet piyasa ekonomisi kararlara kılavuzluk eden fiyatları üretir, ve kâr ve zarar muhasebesi kaynakların ve zamanın alternatif fırsatlar arasındaki dağılımı ve yeniden dağılımı için gerekli geri bildirim sağlar. Parasal hesaplama bize ekonomik değişim denizi üstünde kılavuzluk etmede asla mükemmel değildir, fakat o bizi kimi zaman dalgalı olan sularda yol bulmaya muktedir kılar.

Parasal hesaplama, ekonomik olasılıkların şaşkınlığa düşüren izdihamının ortasında bir kılavuz sağlar. O bizim, doğrudan sadece tüketici mallarına –veya en iyi ihtimalle an alt sıra üretim mallarına– uygulanan değer biçmeleri daha üst sıraya ait bütün mallara yönelik olarak genişletmemizi mümkün kılar.

Kısacası, ekonomik hesaplama ile meşgul olma yeteneği bizim, zaman ve eksik bilginin o karanlık sisini aralamamıza, ve ekonomik faaliyeti beşerî surette mümkün olduğu kadarıyla rasyonel bir minvalde organize etmemize izin verir. Rasyonel olarak hesaplamanın bu yeteneği olmadığına, rasyonel iktisadî organizasyon muhtemel değildir.

Ekonomik hesaplama piyasadaki bir bütün olarak karar vericileri, teknolojik olarak gerçekleştirilebilir projelerin çok sayıdaki dizisini ayıklamaya, ve yalnızca iktisadî olan projeleri seçmeye muktedir kılan şeydir.¹² İktisadî

11 Bkz. onun uzun vadeli beklentileri tartıştığı yerde, *The General Theory of Employment, Interest and Money*, (New York, NY: Harcourt Brace, 1936): bölüm 12.

12 Mises’in ifade ettiği gibi,

Fakat ekonomik yönetimin asıl işi, araçların amaçlara yönelik intibakı (adaptation) ancak böylesi bir kararın verildiği zaman başlar, [yani, alternatif üretim yöntemleri de dâhil, alternatifler arasında seçim yapımı]. Ve sadece iktisadî hesaplama bu intibakı mümkün kılar. Böyle bir destek olmaksızın, alternatif materyaller ve süreçlerin şaşırtıcı kaosu

problem belirli üretim makinalarının teknik imkân ve etkinliğini tespit etme sorunu değildir. Daha doğrusu, iktisadî problem, ekonomi içindeki bireylerin planlarını zaman boyutu üzerinde koordine etme sorunudur, ve bunu, bazılarının üretim planlarının başkalarının tüketim talepleri ile örtüştüğü ve mübadeleden karşılıklı kazançların tüketilmeye doğru eğilim gösterdiği bir şekilde yapmaktır.

Mises yazar ki, “Hesaplama olmaksızın,”

İktisadî faaliyet imkânsızdır. Sosyalizm altında iktisadî hesaplama imkânsız olduğundan, sosyalizm altında, dünyayı algıladığımız şekliyle, bir ekonomik etkinlik var olamaz. Ufak ve önemsiz işlerde rasyonel eylem yine de daim kalabilir. Fakat, ekseriyetiyle, rasyonel üretimden bahsetmek artık mümkün değildir. Rasyonalite kıstaslarının yokluğunda, üretim bilinçli surette iktisadî olamaz.¹³

Modern olanına ilâveten klâsik politik iktisatçılar da “iyi bir toplumu” teşkil eden koşullara dair sorulara hitap eder. Fakat, onlar ısrar ederler ki, sosyal sistemlerin felsefî değerlendirmelerine dair analize dâhil edilmesi zorunlu olan teknik iktisadî ilkeler vardır.

İktisat biliminin eleştirmenleri iktisatçıların her şeyin fiyatını bildiklerini, fakat hiçbir şeyin değerini bilmediklerini söyler. Belki de, hiçbir şey, yalnızca iktisat bilen bir iktisatçı kadar, politika bilimlerinde entelektüel bakımdan böylesine tehlikeli değildir. Eklemeliyim ki, hiç mi hiç iktisat bilmeyen bir ahlak filozofu istisna olmak üzere.

Mises aslî bir bağlamda hayli temel bir soru soruyordu: “Bakın dostlarım, yeni bir dünyaya yol gösteren, rasyonel surette planlı bir ekonomi amaçlı bu planlar çok güzel ve falan filan işte, fakat lütfen bana tam olarak açıklar mısınız, işçilerin beslenebilmeleri için, akşam yemeği masalarına tavuklar nasıl olup da hazır bir şekilde servis edilecektir?”

Başka bir ifadeyle, bu ekonomik sistem, makul şekilde etkin bir usulde malları ve hizmetleri sunmak amacıyla, en temel seviyede nasıl çalışacaktır? Üretim “rasyonalizasyonu” kargaşa tarafından neden olunan yaygın israf ile hüküm sürebilecek bir proje muhtemelen değildir. Fakat bu, tamı tamına Mises'in sosyalist fikre kendisi ile meydan okuduğu şeydir. Onların seçtikleri araçların (üretim araçlarındaki kolektif mülkiyetin) sonuçları, onların ifade ettikleri amaçları (üretim rasyonalizasyonu ve sosyal ilişkilerin uyumunu) gerçekleştirmeye muktedir olamayacakları anlamına gelir. Tam da araçlar, peşine düşülen amaçlar bakımından tutarsız/uygunsuz olduğu için.

altında, insan akli tam bir ne yapacağını bilememe durumunda olurdu. Farklı süreçler ve farklı üretim merkezleri arasında her ne zaman karar vermek zorunda kalırsak, bütünüyle denizde yüzüyor oluruz. (Sosyalizm, s. 102).

13 Mises, *Socialism*, s. 103.

Sosyalizmin rüya-emeli ekonomik gerçekliğin kayasına çarpıp darma dağın olur. Hiç kimse sosyalizmin sonuçlanmak zorunda olduğu nihaî hayal kırıklığını Mises'ten daha aşikâr surette ifade edememiştir, çünkü, ironik surette, hiç kimse Mises kadar güçlü bir şekilde, bu emelleri sempatik surette ifade edip, iktisadî eleştirinin implikasyonlarını kanıtlamamıştır.

Mises'in "kalbî argümanlar" ile "aklî argümanlar" arasında kullandığı ayrımı hatırlamak daima önemlidir ve, şayet beşerî bilimlerde ilerleme kaydetmek istiyorsak, "kalbimizi", "aklın" rasyonel analizi ile yatıştırmayı daima öğrenmek zorundayız. *Sosyalizm* kitabı, büyük iktisatçının yaptığı şeyi yaparak, en iyi başarısıyla usta bir ekonomik teorisyen ve eleştirel düşünür olmuştur.

Bunu akılda tutarak, okuyucular kendilerini *Sosyalizm* ile birlikte hayranlık uyandıran bir entelektüel maceraya hazırlamalıdır. Mises'in tenkidi kapsamlıdır, ve yalnızca Marksizmin sert biçimlendirilmiş sosyalizmi ile Sovyet tarzı merkezî planlamaya hitap etmez; Mises ayrıca, Hirstiyan sosyalizmine ilâveten, sendikalizm ve kooperatiflere de hitap eder. Temel seviyede, sosyalizmin savunulmakta olan her türüne hitap edilir ve onların kendi terimlerine dayalı olarak eksiklikleri açığa serilir. Ve, Mises kendi "imkânsızlık" tezini çürütmeye yönelik muhtelif girişimleri daha etraflıca *Human Action*'da yeniden ele alacak olsa da, sosyalizm iktisadının en önemli fikirlerinin bir kaçını *Sosyalizm* kitabının içinde önceden tahmin eder ve onlara karşılık verir.¹⁴ Bu süreçte, Mises yalnızca tekel, istikrarsızlık, ve eşitsizliğe dair eleştirel fikirlerle başa çıkmakla kalmaz, ama ayrıca iktisadî teori kurulumunda denge'nin uygun rolü, iktisadî analizde matematiğin rolü, ve, sosyalist planlamanın yüzleşmek zorunda olduğu koordinasyon sorununu çözmek üzere, yarım (quasi) veya yapay piyasaları kullanma çabalarının uygunluğu ile de ilgilenir.

Sosyalizmi tahrip edici bu tenkide gömülü olan şey, özel mülkiyet serbest piyasa ekonomisinin incelikli ve göz alıcı bir savunusudur. Mises'in piyasa ekonomisini kavrayışı, sosyalist ve müdahaleci fikriyatın başından sonuna yapıla gelen kapitalist sistem eleştirisi gayretlerini teşhis edişi üzerinden geliştirilmiştir. Sosyalizmin başaramadığı şeyi, kapitalizm her gün başarır.

Üretim araçlarındaki özel mülkiyeti yıkan bir sistemin, iktisadî hesaplama ile meşgul olma iktidarsızlığından ötürü, işe yaramaz çıkacağı'nın nedenlerinin implikasyonlarını başından sonua kadar inceleyerek, Mises

¹⁴ Mises'in konuya dair yazılarını dikkatle inceledikten sonra, ciddi öğrenci 9 ciltlik bir referans eserinde içerilen sosyalist hesaplama tartışmasının dökümanter tarihini özenle okumak isteyebilir. Bu eser, Marx'tan başlayarak, sosyalizm altında ekonomik hesaplama sorununu yapay zeka yoluyla çözmeye şeklindeki günümüz gayretlerine kadar her şeyi, ve bu gayretleri çürütücü olan, Mises ve Hayek tarafından etkilenecek olan iktisatçılarca yazılmış argümanları tekrar yayınlar. Bkz. Boettke, ed., *Socialism and the Market: The Socialist Calculation Debate Revisited*, 9 Cilt, (New York, NY: Routledge, 2000).

vurgulamaya muktedir ki, mülkiyet, fiyatlar, ve kar ve zarar bir kapitalist sistem içindeki iktisadî faaliyetin koordinasyonu için böylesine önemli aslı kurumlardır. Mülkiyet olmaksızın fiyatlar bir illüzyondur, ve kârlar olmadan girişimcilik ise çocuk oyunudur.

Sosyalizmin sorunu ne yöneticilerin motivasyonu ne de işçilerin teşvik edilidir, bu sorunlar her ne kadar zor olursa olsunlar. Sorun iyi niyetli ve kendiliğinden şevkli olanları bile karşılayacaktır, ve bu sorun, rekabetçi piyasa ekonomisinin yokluğunda, gerekli iktisadî hesaplamalarla meşgul olmak için zorunlu olan bilginin mevcut olmayışıdır. Rekabetçi piyasa süreci için bir ikame bulduğuna inanan kişilere yönelik eleştirisinde, Mises kasıt gütmeksizin girişimsel piyasa sürecinin gelişmiş bir kavranışı için tohumları eker. Kısacası, modern Avusturya iktisat okulunun 20. Yüzyıl iktisat bilimine başlıca karakteristik katkılarından birisi sosyalist hesaplama üzerine tartışmadan neşet eder.¹⁵

Fakat bu tartışma 1989 ve 1991'den bu yana gerçekten de ölü değil midir?

Sovyet tarzı merkezî planlama bir zamanlar olduğu gibi bir toplanma çağrısı olmayabilir, fakat Mises'in *Sosyalizm* boyunca gösterdiği gibi, sosyalist düşünürlerin kapitalizmi eleştirirken kullandıkları fikirler, iktisat mesleği dâhil, bizim entelektüel kültürümüzün içine işlemiştir. Tekel gücünün, kapitalist spekülasyonun ve eşitsiz gelir dağılımının eleştirileri her yanımızda mevcuttur. Ve önerilen çareler –her zaman değil– çoğunlukla mülkiyet, fiyatlar, ve kâr ve zarar tarafından üretilen müşevvikler, bilgi (information) ve yeniliklerce bir araya getirilen ekonomik faaliyetin çetrefil ağına dair aynı kavrayışsızlığı kanıtlar. Sistemin bütün bir mekanizma olarak işleyişi sıklıkla göz ardı edilir. *Sosyalizm* kitabının okuyucusu, kitap üstünde ilerledikçe, sosyalist düşünürlerin ne kadar da çok eski fikrinin politik diyalogumuzun var sayımları hâline geldiğini, ve Mises'in popüler safsatalara dair zekice eleştirilerinin ne kadar da çoğunun günümüzde kamu politikası sahasına tatbik edilebilir olduğuna şaşıracaktır.

Mises'in lisan kullanımına dair son bir not. Mises'in dikkatli bir öğrencisi *Sosyalizm* kitabında *praksiyoloji* kelimesini göremeyecektir; Onun yerine *sosyoloji* kullanmıştır. Kaygılanmayın. Mises meslek yaşamı boyunca uygulamacı bir praksiyolojist idi. 1922'deki Mises (ve sonra kitap 1932'de İngilizce basıldığında da) praksiyoloji terimini henüz kullanmamıştı. O hâlen, insan eylemi genel teorisinin geniş anlamıyla ifade edilen Weberyen yorumlayıcı

15 Bkz. e.g., Mises, *Socialism*, s. 119. Ayrıca bkz. Israel M. Kirzner, "The Economic Calculation Debate: Lessons for Austrians," *Review of Austrian Economics*, 2 (1) 1988; ve Don Lavoie, *Rivalry and Central Planning*, (New York, NY: Cambridge University Press, 1985).

sosyoloji geleneği içinde, ve daha dar anlamıyla, bu kapsamlı bilimin en gelişmiş dalı olan iktisat disiplini içinde çalıştığını düşünüyordu. İktisat disiplini içinde Menger ve Böhm-Bawerk'in ayak izlerini takip etmekteydi. Mises, sosyolojinin savaş arası yıllar esnasında Durkheim'in tesiri altındaki gelişim tarzından ötürü, insan eyleminin genel bilimine dair kendi kavrayışını elde tutmak amacıyla, praksiyoloji terimine geçiş yapmaya ve sosyolojinin Weberci terminolojisini terk etmeye zorlandı.

Hayek'in ve onun sosyalizm eleştirisinin dikkatli öğrencisi de, Mises'in rasyonel kuruculuk eleştirisi ve kendiliğinden doğan düzen savunusunun Mises'in sosyalizm eleştirisinde nerede yer aldığını merak edecektir. Fakat, Mises'in kitabında kuruculuğa karşı argümanını ve kendiliğinden düzeni savunusunu görme başarısızlığı metni dikkatlice okumamaktır. Elbette ki, Mises ve Hayek arasında farklılıklar vardır –gerçekten de tartışılması gereken mühim farklılıklar. Ancak, sosyoloji ve iktisat üstüne temel konular ve sosyalist hesaplama tartışmasında yükseltelen sorunlar hakkındaki fikrî benzerlikleri kabul edilmelidir ve, bunların vurgulanması da önemlidir. Önceden bahsettiğimiz gibi, Mises için sosyal organizasyona dair kritik fikir emeğin işbölümü altındaki işbirliğidir. Ekonomik hesaplama olmaksızın, ekonomik sistem emeğin iş bölümünün karmaşık koordinasyonunu başaramaz, ve böylece sosyal işbirliğinin kazançları gerçekleştirilemez. Mises'in emeğin entelektüel iş bölümü üstüne vurgusu daha sonra Hayek'in toplumdaki bilginin bölümüne dair tartışmasında geliştirilmiştir. Sunum şekilleri şüphesiz ki vurgulamada farklılaşır, ama çok az şüphe olmalıdır ki, onlar aynı entelektüel damarın içindedir.

Mises ve Hayek için piyasa ekonomisin kendiliğinden düzenine dair benzer bir argüman dile getirilebilir. Hayek'in insan eyleminin amaçlanmamış sonuçlarına odaklanmış surette okunabilmesine karşın, Mises'in analitik odaklanması insan eyleminin amaçsal niteliği üstünedir. Ama Hayek'in dikkatli öğrencisi hatırlamak zorundadır ki, Hayek İskoç Aydınlanması düşünürlerinin “insan tasarımının değil, ama insan eyleminin sonucu” ibaresini vurgulamıştı –ve Hayek bu girişiminde mütemadiyen Carl Menger'den ilham almıştı. Menger sosyal bilimlerdeki en önemli sorunların şu soru ile bağlantılı olduğunu iddia etmişti, “Nasıl olur da, ortak refaha hizmet eden ve ortak refahın gelişimi için son derece önemli olan kurumlar, onları tesis etmeye yönelik ortak bir irade olmaksızın mevcudiyet bulur.”¹⁶

16 Bkz. Menger, *Investigations into the Methods of the Social Sciences with Special Reference to Economics*, (New York, NY: New York University Press, 1985, [1882]). Öğrenciler ayrıca şuraya bakmalıdır; Mises, *Human Action*, s. 402, “The Epistemological Import of Carl Menger's Theory of the Origin of Money,” başlıklı bölüm. Burada Mises ifade eder ki, Menger'in teorisi yalnızca paranın doğuşuna dair doğru bir teori sunmakla kalmaz, ama ayrıca “praksiyoloji ve onun araştırma yönteminin” bir örneğini de sağlar.

Mises'in dikkatli öğrencisi *Sosyalizm* kitabında onun organizma ve organizasyonu karşılaştırdığı bölümü dikkatle okumaya yöneltilir. Organizma planlanmamış düzene işaret ettiği hâlde, organizasyon sosyal düzenin doğrudan tasarımı ve yönetimidir. Mises'in söylediği gibi,

Organizasyon otoriteye dayalı bir birliktir, organizma ise mütekabiliyettir. İlkel düşünür daima şeyleri dışarıdan organize edilmiş olarak görür, asla kendi kendilerine organik surette geliştiklerini düşünmez. (vurgu eklenmiştir).

Fakat, Mises devam eder,

Organizmanın doğasını tanıyarak ve organizasyon kavramının kendisine özgülüğünü bir kenara süpürerek, bilim ileriye doğru büyük adımlarından birisini atmıştı. Daha önceki düşünürlere hürmet ile birlikte, birisi ifade edebilir ki, Sosyal Bilim sahasında bu, esas kısmıyla 18. Yüzyıl'da başarılı ve Klâsik Politik İktisat ve onun ilk öncüleri asıl rolü oynamıştı.

Başka bir ifadeyle, Mises'in içinde çalıştığı ve *Sosyalizm* kitabındaki analizi ile böylesine önemli surette kendisine katkıda bulunduğu sosyoloji ve iktisadın bilimsel ilerlemesini mümkün kılan kişiler Adam Smith ve onun çağdaşlarıdır.

Mises gerçekten de 20. Yüzyıl'ın en büyük ekonomistleri arasındaydı. Onun katkıları değer teorisinde, sermaye teorisinde, parasal teoride, karşılaştırmalı ekonomik sistemler, ve iktisat bilimi metodolojisinde âdil surette kabul edildi. Her yeni nesil, onun eserlerini yeniden okumalıdır ve onun eserinin nasıl olup da "bu dünyaya ait felsefe"de yüzyıllar boyunca süren diyalogu teşkil eden "genişletilmiş şimdiki zamana" böylesine hayati bir katkı olarak kalabilmiş olduğu üstünde düşünmelidir.

Mises, tamı tamına, hem zeki bir teknik iktisatçı ve hem de cesur bir sosyal filozof olması nedeniyle diğerlerinin üstüne yükselir. *Sosyalizm* kitabı bu yetenekleri her sayfasında sergiye sunar. Bu kitabı erken 1980'lerde bir kolej öğrencisi olduğumdan bu yana okumaktayım, ve 1980'lerin son yıllarında kolej eğitimi kariyerime başladığımdan beridir bu kitabı her yıl öğrencilerime okutmaktayım. Onu her okuyuşumda yeni bir şey öğrenirim. Okuyucuyu bunun aynısını yapması için cesaretlendiririm. Henry Hazlitt'in eleştirisinde söylediği gibi, *Sosyalizm* kitabı "bizim çağımızın bir iktisat klâsiğidir". Benim bu ifadeye yapacağım yegâne tadilat, zamanın testinin bu kitabın aslında bütün zamanların bir iktisat klâsiği olduğunu kanıtlamış oluşudur.

Özgürlüğün Politik Ekonomisi ve Dershanelerin Kapatılması

Bican Şahin

Doç. Dr. | Hacettepe Üniversitesi Öğretim Üyesi

liberal düşünce Yıl 18, Sayı 72, Güz 2013, s. 77-83.

Özgürlük: Sivil, Siyasi ve Ekonomik

Klasik liberal ve liberteryenler için özgürlük, en temel siyasi değerdir. O, en başta her bireyin kendi vicdani kabullerine uygun iyi hayat anlayışının peşinden gitmesine imkân tanıdığı için değerlidir. Özgürlük, birbirinden farklı ve potansiyel olarak birbiriyle çatışabilecek farklı ahlaki normların bir arada var olabilmesine imkân tanıyan bir meta-normdur. Erick Mack ve Gerald F. Gauss'un işaret ettiği gibi, özgürlük, bizim başkalarından meşru olarak talep edebileceğimiz tek şeydir.¹ Bu talep, kendimiz dışında kimsenin haklarına zarar vermeyen eylemlerimizle ilgili olarak bizim hayatımıza dışarıdan müdahale edilmemesini istemekten ibarettir. Bu özgürlük anlayışı Fransız düşünür Benjamin Constant'ın "modern özgürlük," Isaiah Berlin'in de "negatif özgürlük" olarak nitelediği özgürlük anlayışıdır.

Özgürlüğün sivil, siyasi ve ekonomik boyutları arasında üçlü bir ayrım yapabiliriz. Özgürlüğün sivil boyutunda düşünce ve ifade özgürlüğü, din ve vicdan özgürlüğü, toplanma ve örgütlenme özgürlüğü gibi klasik anlamda negatif özgürlükleri zikredebiliriz. Özgürlüğün siyasi boyutunda, kamusal alanda alınan ve bizim hayatımızı da etkileyen kolektif kararların oluşturulması sürecine katılma özgürlüğümüz yer almaktadır. Bu özgürlüğün var olduğu siyasi sistemler demokrasiler olarak adlandırılmaktadır. Son ola-

¹ Eric Mack, Gerald F. Gauss, "Klasik Liberalizm ve Liberteryanizm: Özgürlük Geleneği" çev. Arda Akçipek ve Bican Şahin, içinde *Liberalizm El Kitabı*, Cennet Uslu (ed.), Ankara: Kadim Yayınları, 2013.

rak, özgürlüğün ekonomik boyutunda bireylerin sahip oldukları taşınır ve taşınmaz mallar, maddi olan ve olmayan mülkler üzerinde diledikleri gibi tasarrufta bulunma özgürlüğünden bahsedebiliriz. Bu, liberallerin bireylerin kendi bedenlerine ve kişiliklerine sahip olmaları anlamına gelen öz-sahiplik ilkesinin bir sonucu olarak doğan mülkiyet hakkının bir sonucudur.

Özgürlük, işte bu üçlü sacayağının üzerinde yükselmektedir. Bu üç ayak, yani sivil, siyasi ve ekonomik özgürlükler, birbirlerini bütünlük ve bir ahenk içerisinde genel anlamda özgürlüğü garanti ederler. Bu ayaklardan bir tanesinin kırılması halinde özgürlüğün korunması oldukça zor ve belki de imkânsız hale gelir. Nitekim düşünme, toplanma, örgütlenme ve ifade özgürlükleri olmadan kamusal alanda siyasal katılım haklarına sahip olmamızın bir anlamı yoktur; çünkü, bu haklar olmaksızın bırakın siyasi eylemi herhangi bir anlamlı insani eylemde bulunmamız imkânsız hale gelir. Yine bireylerin siyasal kararların oluşturulmasına etki etme imkânının, yani siyasal özgürlüğün olmadığı bir yerde mülkiyet haklarımız ve bunlar üzerinde dilediğimizce tasarrufta bulunabilmemizi ifade eden ekonomik özgürlüklerimiz de hak tanımaz yönetimlerin keyfi müdahalelerine açık hale gelebilecektir. Son olarak, ekonomik özgürlüğün olmadığı bir yerde ne sivil özgürlüklerimizin ne de siyasal özgürlüklerimizin bir garantisi olabilir. Düşünsenize, özel mülke sahip olmuyor veya sahip olduğumuz mülkümüz üzerinde istediğimiz gibi eylemde bulunamıyorsak, sözgelimi nasıl bir dernek kurup o dernekte istediğimiz zaman toplanıp, dilediğimiz konuları tartışıp bu tartıştığımız konuları bir dergi veya gazete olarak yayımlayabiliriz? Eğer özel mülkiyetimiz üzerinde hakkımız mutlak olmaz ise söz konusu sivil özgürlükleri kullanmamız imkânsız bir hale gelir. Aynı şekilde, ekonomik özgürlüğün olmadığı bir yerde siyasal özgürlüklerin anlamlı bir şekilde varlığından bahsetmek te manasızdır.

Ekonomik Özgürlüğün Önemli Bir Türü: Girişim Özgürlüğü

Bu noktada, ekonomik özgürlüğün önemli bir boyutundan daha bahsetmek isterim: girişim özgürlüğü. Ekonomik özgürlüğü, kişinin özel mülk sahibi olabilmesi ve sahip olduğu bu mülkü başka bireylerle mübadele edebilme, miras bırakabilme, bağışlama ve hatta yok edebilme konusunda sınırlanmaması olarak okuyabiliriz. Evet, bireyler ekonomik özgürlük sayesinde sahip oldukları maddi ve/veya maddi olmayan (entelektüel mülkiyet gibi) mülkleri daha verimli olacaklarına inandıkları yeni alanlarda üretim süreçlerine sokarlar. Esasen ekonomik özgürlüğün bu yönüne “girişim özgürlüğü” adını veriyoruz. Özel mülkiyet kurumu temelinde yükselen bir piyasa ekonomisinde bireyler başkalarının temel haklarına zarar vermeyen maddi projelerin

peşinden koşmakta özgürdürler. Adam Smith'in ifade ettiği gibi, bir piyasa ekonomisinde bireyler kendi hayallerinin peşinden koşarken hiç niyet etmedikleri halde onların çabaları "görünmez bir el" vasıtasıyla toplumsal çıkara da hizmet edecek şekilde yönlendirilir.

Bir ekonomide hangi mal veya hizmete yönelik ihtiyaç olduğu ve bu ihtiyacın en iyi nasıl tatmin edilebileceğine ilişkin bir fikri olan bireyler, girişim özgürlüğü sayesinde bu fikri gerçekleştirmek üzere yola koyulurlar. Biz bu bireylere "girişimci" adını vermekteyiz. Girişimciler kafalarındaki projeyi hayata geçirebilmek için sermaye, emek, toprak gibi üretim faktörlerini bir araya getirirler. Bu çabalar bazen büyük başarı hikâyeleri bazen de büyük hayal kırıklıkları ile sonuçlanır. Başarı hikâyelerinin olduğu yerde tüketicilerin bir ihtiyaçlarının karşılanarak hayat standartlarının yükselmesi söz konusu olur. Girişimci bu hizmetinin ödülünü de maddi ve manevi olarak fazlasıyla alır. Ekonomi tarihi birçok başarılı girişimcilik öyküsü ile doludur. Bunların en bilinenlerinden bir tanesi Amerikan bilgi ve iletişim teknolojileri devi Apple'ın kurucusu Steve Jobs'un hikâyesidir. Jobs'un yakın arkadaşı Steve Wozniak'la birlikte ailesinin garajında başlayan macerası bize girişim özgürlüğünün önemini çok açık şekilde göstermektedir. Başlangıçta, Jobs ve Wozniak'ın insanların evlerinde kolayca kullanabilecekleri bir bilgisayara ihtiyaç duydukları ve bu bilgisayarı nasıl yapabileceklerine ilişkin bir fikirleri vardı fakat bu fikri hayata aktarmak için gerekli finansmana sahip değillerdi. Ancak, piyasa ekonomilerinde elinde sermayesi olup fakat parlak fikirleri olmayan kişiler de bulunmaktadır. Üretim için gerekli olan farklı faktörlere sahip olan bu aktörler sözleşme özgürlüğü sayesinde bir araya gelip kafalarındaki projeyi hayata aktarabilmektedir. Onlar bu projeyi hayata aktarıırken, insanları çok büyük bir dertten kurtarmak gibi ulvi amaçlarla yola koyulmamaktadır. Onların amacı, kendi yaşam standartlarını yükseltmektir. Ancak, piyasa ekonomisinin "görünmez eli" bu amacın yolunun başkalarının ihtiyaçlarının karşılanmasından geçmesini garanti eder.

Evet, 1976 yılında bir garajda kurulan Apple Computer Co. büyük bir başarı öyküsü olmuştur. Şirket Jobs'un önderliğinde bilgi ve iletişim teknolojileri alanında çığır açıcı ürünler yaratmıştır. Macintosh bilgisayar, İpod, Iphone, İpad gibi ürünler bunların en bilinenleridir. Bu ürünler hem oldukça estetik hem de oldukça işlevseldir. Bu sayede bu ürünler tüketicilerin büyük ilgisine sahip olmuştur. Steve Jobs ve Apple Computer Co.'nun hissedarları da bu ilginin semerelerini fazlasıyla toplamıştır. Ancak bu semereler, Marksistlerin ileri sürdüğü gibi emekçilerin ve tüketicilerin sömürülmesi ile değil, Avusturya İktisat Ekolü'nün önde gelen temsilcilerinden Eugene Böhm Bawerk'in belirttiği gibi bir insani ihtiyacın karşılanması doğrultusunda girişimcilerin

risk olarak üretim faktörlerini bir araya getirmesi ile elde edilmiştir. İşte, Amerika Birleşik Devletleri'nin dünyanın en müreffeh ülkesi olmasının arkasında yatan en temel nedenlerden birisi de bu girişim özgürlüğüdür. İnsanlar, başkalarının temel haklarını elden almayan ekonomik eylemlerinde tam olarak serbesttir. Kişiler birbirleriyle kolayca sözleşmeler yapabilir ve bu sözleşmeler mahkemeler tarafından harfiyen yürütülür. Kişilerin mülkiyet hakları güvence altındadır. Girişim özgürlüğünün olduğu ülkelerde devlet, bireylere maddi ve entelektüel sermayelerini nasıl kullanacakları hakkında hiçbir şey söylemez. Esasen, devlet bu konularda bir şey söylemesine imkân sağlayacak bilgi donanımına da sahip değildir. Devlet sadece, içinde bireylerin mülkiyet haklarını özgürce kullanabilecekleri hukuki çerçeveyi sunmakla görevlidir.

Bu çerçevede ekonomik özgürlük ve onun özel bir türü olan girişim özgürlüğü hem genel anlamda özgürlüğü garanti etmenin önemli unsurları olmaları hem de insanlığın gönencine hizmet etmeleri anlamında vazgeçilmez değere sahiptir.

Türkiye'de Ekonomik Özgürlükler

Peki, Türkiye'de genel olarak ekonomik özgürlüklerin ve özel olarak da girişim özgürlüğünün durumu nedir? Aslında bu soruya cevap verebilmek için başvurabileceğimiz bir veri bulunmaktadır: Dünya Ekonomik Özgürlük İndeksi.

Economic Freedom of the World başlıklı rapor Kanada'nın saygın düşünce kuruluşlarından Fraser Enstitüsü tarafından yıllık olarak hazırlanmaktadır. Bu raporun hazırlanmasına Türkiye'den Liberal Düşünce Topluluğu da katkıda bulunmaktadır. Şimdi, ülkemizin ekonomik özgürlükler açısından durumunu özetlemesi için 2013 yılı Raporu ile ilgili olarak Liberal Düşünce Topluluğu sayfasında yer alan kamuoyu açıklamasından bir kesiti aşağıya alıyorum:

Dünya Ekonomik Özgürlük Raporu'nda Türkiye, 151 ülke arasında 68. sırada yer aldı. Geçen yıl 74. sırada olan Türkiye bu yıl 6 basamak birden yükseldi. 2011 sonu verileri temel alınarak hazırlanan rapora göre İtalya, Yunanistan ve Hindistan gibi ülkelerin önünde bulunan Türkiye, Malezya ve Moğolistan ile aynı sırayı paylaştı. Devletin faaliyet alanı 2010 yılı verilerine göre piyasa lehine daralırken bu alanda 15 basamak yükselerek 37. sıraya gelen Türkiye'de en az yükseliş uluslararası ticaret özgürlüğü alanında görüldü. Türkiye, mülkiyet hakları ve hukuki yapıda 4.86 puanla 79. sağlam paraya erişimde 8.98 puanla 50 ve regülasyonlar değerlendirilmesinde de 5.92 puanla 102. sırada yer aldı.

... Endekste ülkeler sıralanırken ekonomik özgürlüğü destekleyen politikalar baz alınarak 42 farklı değişken kullanıldı. Ekonomik özgürlük derecesi 5 farklı alana göre belirlendi. Bunlar, 1) devletin faaliyet alanının genişliği, 2) mülkiyet hakları ve hukukî yapı, 3) sağlam paraya erişim, 4) uluslar arası ticaret özgürlüğü, 5) krediler, işgücü ve ticari faaliyetler üzerindeki regülasyon.

Endekste, dünya nüfusunun % 95'ten fazlasını temsil eden 151 ülke derecelendirildi. (Kaynak: <http://www.liberal.org.tr/detay.php?id=OTkw>, erişim: 4.1.2014)

Görüldüğü gibi 151 ülkenin derecelendirildiği Rapor'da Türkiye'nin en iyi derecesi "devletin faaliyet alanının sınırları" alanında 37.lik ve en kötü derecesi de "regülasyonlar" alanında sahip olduğu 102.lik. Genel ortalamada Türkiye 151 ülke içerisinde 2011 yılı sonu verileri itibariyle 68. Sırada. Bir yandan Türkiye'nin bir önceki yıla göre 6 basamak daha iyi durumda olması takdire şayan bir durumken diğer taraftan 2023 yılında dünyanın en büyük 10 ekonomisi arasına girmek gibi iddialı bir hedefe sahip bir ülke için bu endekste 68.lik tatmin edici olmaktan uzaktır. Türkiye kendisinden daha zengin olan İtalya, Yunanistan gibi ülkelerden daha iyi bir yerde olmakla birlikte olması gereken yerden halen oldukça uzakta ve ekonomik açıdan özgür ülkeler kategorisinden çok, kısmen özgür ülkeler kategorisine yakın durmaktadır. Bizi kaygıya sevk edebilecek bir başka husus da bu Rapor'un 2011 yılı sonu verileri ile hazırlanmış olması ve 2013 yılı yazında yaşanan Gezi Parkı gösterileri ve akabinde ülkemizde Hükümet ve ekonomi dünyası arasında yaşanan gelişmelerin önümüzdeki yıllarda değerlendirilmeye alınacak olmasıdır.

Hatırlanacağı gibi, Gezi Parkı gösterileri başladıktan kısa bir süre sonra Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, bu gösterilerin Hükümet'e yönelik bir ter-tibin parçası olduğunu ve arkasında da "faiz lobisi" adını verdiği bir yapının olduğunu ileri sürmüştü. Bu lobinin üyelerinin kimler olduğu hakkında kesin bir bilgi olmamakla birlikte, bu söylemin işleyen bir piyasa ekonomisinin önemli sütunlarından biri olan faiz kurumunun ve bankacılık sektörünün gelişimine hizmet etmediği muhakkaktır. Böyle bir söylem, faiz konusuna yönelik İslami hassasiyetleri olan muhafazakâr kesimde bu yöndeki önyargı-ların biraz daha pekişmesine hizmet edebilir.

Yine, olaylar başladıktan sonra polisin biber gazlı müdahalelerinden etkilenen kimi göstericilerin sığındığı Divan Otel'in de Hükümet'in çok sıcak ilişkilere sahip olmadığı Koç Grubu'na ait olması ve olayların ardından Hükümet'in görevlendirdiği müfettişlerin Koç Holding'e ait TÜPRAŞ Rafinerisi'nde kapsamlı bir teftiş başlatması kamuoyunda Hükümet'in bu gruptan Gezi Parkı'nın hesabını sorduğu algısının doğmasına yol açtı. Eğer bu teftişler olağan teftişlerin bir devamı değilse, iddia edildiği gibi muhaliflere ders vermek amaçlı olarak yapılan bir hamle ise girişim özgürlüğü açısından oldukça sorunlu bir durumla karşı karşıyayız demektir. Bir liberal demok-raside iş çevreleri hükümetlerin politikalarını destekleyebilir de eleştirebilir de. Örneğin, hükümet politikalarına destek veren iş çevreleri bu politikalara yön veren düşünce kuruluşlarına ve sivil oluşumlara destek verebilirken, hükümete eleştirel yaklaşan iş çevreleri de muhalif konumdaki düşünce kuru-

luşlarına, sivil oluşumlara destek verebilir. Burada desteğin meşru olmasını sağlayan şey hukukilik olmalıdır. Yani destek verilen oluşumlar anayasal çerçeve içerisinde faaliyetlerini yürütüyor olmalıdır. Öte yandan, bir liberal demokraside hükümetler kendilerini desteklesin veya desteklemesin tüm iş çevrelerine eşit mesafede durmakla yükümlüdür. Bu, yukarıda sözünü ettiğimiz ekonomik özgürlük ve girişim özgürlüğü ilkelerinin de bir sonucudur.

Girişim Özgürlüğü Açısından Dershanelerin Kapatılması Meselesi

Bu çerçevede son olarak değinmek istediğim husus, son dönemde kamuoyu gündemini meşgul eden “dershanelerin kapatılması” meselesidir. Bu konuda ilk söylenmesi gereken, dershaneçilerin, bir toplumsal ihtiyacın varlığından haberdar ve bu ihtiyacı giderme konusunda bir fikri olan girişimciler olduklarıdır. Evet, dershaneçilerin tespit ettikleri toplumsal ihtiyaç “eğitim açığı/eksiğinin giderilmesi ihtiyacı” olarak formüle edilebilir. Dershane hizmetlerinin yoğunlaştığı yer üniversite giriş sınavlarına hazırlık eğitimidir. Son yıllarda buna devlet memuriyetine giriş sınavına (KPSS) hazırlık kursları da eklenmiş bulunmaktadır. Şimdi, Türkiye’de ailelerden ve öğrencilerden yüksek öğrenime yönelik var olan talep, hali hazırdaki yüksek öğrenim arzından (üniversiteler, yüksek okullar, vb.) daha azdır. İktisat terimleriyle ifade edersek, yüksek öğrenim kıt bir maldır. Dolayısıyla, sınava girecek her öğrencinin bir yüksek öğrenim kurumuna yerleşmesi mümkün değildir. Bu durum da öğrenciler arasında keskin bir rekabet yaratmaktadır. Bu rekabette adaylara avantaj sağlayan unsurlar arasında keskin bir zekaya ve eğitilmiş bir anne-babaya sahip olmak, eğitilmiş bir sosyal çevre içinde büyümek, iyi bir okulda iyi öğretmenler tarafından eğitilmiş olmak sayılabilir. Bu unsurların bir veya bir kaçının olmaması durumunda bu noksanlığı gidermek üzere veya bu unsurların varlığında rekabette öne geçebilmek adına bu unsurlara ilave olarak öğrenciler ekstra eğitim alma talebinde bulunurlar. İşte bu noktada devreye dershaneler girmektedir. Bu eğitim talebini gören girişimciler emek (öğretmenler, idareciler, temizlik, iaa vb. lojistik hizmetleri karşılayanlar), sermaye, yer gibi faktörleri bir araya getirerek bu ihtiyaca cevap vermeye çalışırlar. Pek tabii ki, bunu yaparken kendi çıkarlarını düşünmeksizin, tamamıyla öğrencilerin hayrı için yola koyulmuş değillerdir. Bu girişimciler kâr elde etmek ve böylece yaşam standartlarını yükseltmek için bunu yapmaktadırlar. Ancak, piyasa ekonomisinin “görünmez eli” onların bu amaca ulaşmak için çabalarırken öğrencilerin amaçlarına da hizmet etmelerini sağlar. Şimdi, böyle bir ilişkide devlete düşen rol, ekonomik ilişkinin tarafları arasında sözleşmelerin hukuka uygun şekilde yapılmasını ve yürütülmesini sağlamaktan ibarettir. Aileler çocuklarının nasıl bir eğitim alması gerektiğinde son sözü

söyleme hakkına, girişimciler de kaynaklarını özgürce yönlendirme hakkına sahiptir. Devletin, bu noktada çıkıp anne-babalara siz çocuklarınızı dershanelere göndermeyin, girişimcilere de siz de kaynaklarınızı bu alana yatırmayın deme hakkı yoktur. Bu, ekonomik özgürlüklerin ve girişim özgürlüğünün ihlal edilmesi anlamına gelir.

Sonuç

Bu yazının başında belirttiğim gibi özgürlüğün çeşitli veçheleri birbirine öylesine bağlıdır ki, bunlardan birinde taviz vermeye başlandığında diğer boyutlar da tehlike altına girer ve özgürlük korumasız kalır. Bu çerçevede, hangi saikle olursa olsun, Hükümet'in dershaneleri kamu zoruyla kapatma, dönüştürme girişimi ekonomik özgürlükler ve girişim özgürlüğü ile çatışma halindedir. Hükümet'in bunu yapması halinde, Türkiye'de birey özgürlüğünü korumanın önemli araçlarından bir tanesinin feda edilmesinin önü açılmış olacaktır. Bugün dershaneçilik alanında cereyan eden özgürlük ihlali, yarın, bir başka alanda başka bir gerekçeyle ortaya çıkabilecek ve birey devlet karşısında tamamen savunmasız kalabilecektir. Dileğim, AK Parti'nin bu tarihi yanlıştan çok geç olmadan geri dönmesidir. Yürütmenin böyle bir hata yapması durumunda, özgürlüklerin korunması için dönebileceğimiz son kurum hukuk devleti olacaktır. Burada Anayasa Mahkemesi'nin son dönemdeki özgürlükçü yorumlara paralel bir biçimde özgürlüklerden yana tavır koyması umut edilir.

Ekonomik Özgürlük, Demokrasi ve Hayat Memnuniyeti

Martin Rode, Bodo Knoll ve Hans Pitlik*

Çeviren: Arda Akçiçek

liberal düşünce Yıl 18, Sayı 72, Güz 2013, s. 85-108.

1. Giriş

Uzun zamandır, siyasetçi ve bilim insanlarının temel ekonomik ilgi alanları, politika üretim süreci için büyüme ve gelir göstergelerine odaklanarak bir kılavuz sunmak olmuştur. Hayat memnuniyeti gibi temel faktörlere dair mevcut bilginin görece kıtlığı nedeniyle bu durum doğal bir başlangıç noktası olmuş ve ülkelerdeki hayat standartı farklılıklarından doğan belirli sorular bu meseleyi şekillendiren temel etken olmuştur: Hızlı ve yavaş büyüyen ülkelerin hangi önemli özellikleri fark yaratmaktadır? Neden düşük sermaye birikimi olan bazı ülkeler daha iyi başlama koşullarına sahipken diğer ülkelere göre daha iyi büyüme rakamları elde etmişlerdir? Bu sorulara verilebilecek cevap, son dönemdeki bazı araştırmaların da gösterdiği gibi kurumların genel niteliğinin uzun dönem büyüme ve ekonomik gelişmenin temel önemli faktörlerinden biri olmasıdır. Özellikle, ekonomik özgürlük ve piyasaların serbestleşmesinin büyüme ve gelire ilişkin pozitif bir etki yarattığına yönelik güçlü veriler mevcuttur.¹

Bu minvalde, sanayi toplumlarındaki gelişmiş maddi refah düzeyi, bireylerin gelire ilişkin tutumunu değiştirmiş ve Batı ekonomik ve sosyal düzeni-

* Martin Rode, Bodo Knoll, and Hans Pitlik (2013). Economic Freedom, Democracy, and Life Satisfaction. In James Gwartney, Robert Lawson and Joshua Hall, Economic Freedom of the World: 2013 Annual Report (Fraser Institute): 215-235.

¹ Bknz. Berggren (2003) ve Haan et al. (2006)

nin parasal olmayan (non-monetary) durumuna isnat edilen önem azalmıştır. Gayrisafi yurtiçi hasıla (GSYH)'nın refahın ölçülmesinde eksik, kusurlu ve hatta yanlış bir yönlendirici olduğuna dair nükseden eleştiriyile birlikte, değerlerdeki bu yön değiştirme 'hayat kalitesi'ni ortaya koyan alternatif göstergelerin yaratılması için mevcut siyasal girişimlere yansıtılmıştır. Bu alanda öne çıkan örneklerden biri Stiglitz-Sen-Fitoussi Komisyonu'nun (2009) çalışmasıdır. Bu çalışma, bir ülkenin refah seviyesini doğru bir şekilde ortaya koymak için sosyal ve ekolojik gelişmişliğin bilindik büyüklük ölçümlerine bir dizi yeni gösterge eklenmesini önermiştir. Benzer şekilde, bundan birkaç yıl öncesinde mutluluk (hayat memnuniyeti)² üzerine yapılan araştırmalar da bireysel refah üzerine daha geniş bir anlayış geliştirmişlerdir. Bu araştırmalar, kişisel mutluluğa ilişkin sorulan araştırma sorularını kullanarak bireysel refah üzerindeki parasal ve parasal olmayan etkilerin belirlenmesine yardımcı olmuştur.

Bu araştırmalardan elde edilen tipik politika önerileri, politika yapımının amaçlarında genel bir değişikliği amaçlamış ve ekonomiye daha fazla devlet müdahalesini gerekli görmüştür. Argüman ise genelde şu şekilde olmuştur: Serbest piyasalar kaynakların optimal dağıtımını için etkili araçlar olabilirler; ne var ki yalnızca gelir, kişilerin bireysel mutlulukları üzerinde etki yaratma gücüne sahiptir. (Frey and Stutzer, 2002)³ Bu yüzden, büyümenin siyasal amacı özellikle Avrupa'nın ve Kuzey Amerika'nın gelişmiş sanayi ülkelerinde abartılmaktadır. İşsizlik de - birinin işini kaybetmesiyle birlikte kaybettiği safi gelirin ötesinde - hayat memnuniyetinin belirleyici faktörlerindedir. (Frey, 2008) Bu bakış açısından, devletin bireyler için yarattığı istihdam her durumda refahı arttırır. Buna ilaveten, bireyler zarardan kaçınmak için bir ödeme yapma konusunda herhangi bir isteklilik göstermeseler bile çevrenin (bireylerin içinde yaşadıkları toplumsal ortam - Çevirmenin notu) kalitesi, bireysel hayat memnuniyetine önemli ölçüde katkı sağlar. (örneğin, Silva et al., 2012)

Bu tarz bir argümanın sonucu, vatandaşların öznel refahını ve genel refahı yükseltmek adına, mutluluğun ekonomisinin piyasa dostu politikalar üzerinde devlet müdahalesinin onaylanması eğilimidir. Ekonomik özgürlüğün bu durumdaki pozitif etkisi fiyat sistemi ve gelir büyümesi ile bütünleşmiş faydayla sınırlanmış görünmektedir. Piyasa başarısızlıklarının olası telafilerinin

2 Her iki terime (mutluluk ve hayat memnuniyeti - ç.n.) ilişkin açıklama bir sonraki bölümde verilmiştir.

3 Muhtemeldir ki kesitsel çalışmalar ağır içsel problemlerle uğraşmaktadır. Doğal deneyler ve araçsal değişken teknikler daha büyük etki göstermektedir.

yanında, düzenleyici faaliyetlerin parasal olmayan ek faydalar sağladığı da görülmektedir.

Mutluluk üzerine yapılan son dönem araştırmalar, bu tarz bir akıl yürütmenin ekonomik özgürlüğün, demokratik karar alma sürecinin ve bireysel refah için serbestleşmenin faydalarını hafife alırken devlet müdahalesinin refaha etkisinin sistematik olarak abartıldığını göstermektedir. Ekonomik özgürlük, demokratik karar alma ve serbestleşme gibi etkiler önemli faktörlerdir. Daha dengeli bir bakış açısı, bireysel refah üzerine parasal olmayan bu etkileri tanıyıp ekonomik araştırmanın görece bu yeni alanıyla bütünleştirmektedir. Bir sonraki bölümde ekonomik özgürlük ve demokrasinin bir çıktısı olarak mutluluk üzerine odaklanılacaktır. Keza bu, safi gelir arttırıcı etkilerinin ötesinde ekonomik olarak özgür ve siyasal olarak demokratik bir toplumda yaşamanın refaha etkilerinin olduğunu göstermektedir. Bu yapı basit ülke kıyaslamaları tarafından kanıtlanmaktadır. Ekonomik özgürlük ile ilişkili kişisel refah, bireyler tarafından toplum için yarattığı maddi zenginliğin ötesinde kendiliğinden bir değer olarak kabul edilmektedir.

2. Mutluluk ya da hayat memnuniyeti nedir?

Genel anlamda, mutluluğun ekonomisi öznel refah, hayat memnuniyeti ya da bununla ilişkili kavramların teorik ve nicel çalışmasıdır. Genellikle ekonomiyi, psikoloji ve sosyoloji gibi diğer alanlarla birleştirir. Mutluluğun ekonomik belirleyicileri üzerine yapılan ampirik çalışmalar, bireyler ve grupların hayat memnuniyetlerini ölçmek için normalde Dünya Değerler Araştırması (DDA) (World Values Survey) gibi, geniş ölçekli anketler uygulamaktadırlar. Altı aşamalı bir dizi içinde, DDA, 1980'lerden beri fazla sayıda ülkedeki farklı insanlarla mülakat yapmakta ve her aşamada oldukça benzer bir metodoloji uygulamaktadır. Yanıtlar, bireysel düzeyde analiz edilmekte ya da ülke düzeyinde birleştirilerek birey ve mutluluğun toplumsal belirleyicileri ile ilişkilendirilmektedir.

DDA'da şöyle bir soru sorulmaktadır: "Tüm herşey düşünüldüğünde, bugünlerde hayatınızdan bir bütün olarak ne kadar memnunsunuz?" Ankete katılanlar "memnun değilim" (1) ile "memnunum" (10) arasında değişen 10 dereceli bir skalada bu soruyu yanıtlamaktadırlar. Bazı araştırmacılar, ankete katılanların bu soruyu samimiyetle yanıtlayıp yanıtlamadığını ve yanıtların bireyler ve ülkeler arası kıyaslanıp kıyaslanamayacağını sorguluyor olsa da konunun uzmanları arasında bu ölçütlerin insan refahı ile ilişkili ve karşılaştırılabilir bilgiyi elde ettiğine dair geniş bir uzlaşma vardır. (Örneğin Frey,

2008) Son yıllarda, mutluluk araştırmalarına yöneltilen bu önemli itirazlar çoğunlukla ortadan kalkmıştır.

Okuyucular, benzer kavramları ölçen iki farklı anket sorusuna referans yapsa bile, burada “mutluluk” ile “hayat memnuniyeti” terimlerini birbirinin yerine kullandığımızı fark edeceklerdir. Aslında her iki terim de öznel refah olarak bilinen kavramı yansıttığı düşünülerek kullanılmaktadır. Bu yazı boyunca, ampirik analiz için yalnızca hayat memnuniyeti ile ilişkili sorunsalı ele alacak olsak bile her iki terim de literatürde birbirlerinin yerine kullanılabilecek denli yakındır; ancak amprik çalışmamız üzerinde tartışırken “hayat memnuniyeti” terimini kullanacağız.

Bu çalışmadaki hayat memnuniyeti verileri tamamen, herkese açık olan, Avrupa Değerler Araştırması (ADA) (European Values Study) ve DDA (2009)’dan alınmaktadır. Anketler genellikle, her ülkenin yetişkin nüfusunu temsil eden bir örnekleme uygulanmaktadır. Dolayısıyla, bir ülkenin hayat memnuniyeti “ulusal mutluluğun” kaba bir ölçüsü olarak gösterilebilir. Açık bir şekilde bireysel düzeydeki veriler kadar detaylı olmasa da birçok bilim insanı⁴ tarafından kabul edilen yaklaşım olan ortalama ülke değerlerini kullanmaktayız. Yine de Helliwell’in (2003) bireysel yanıtların analizini içeren çalışmasındaki mikro-verisel sonuçlar ile Helliwel ve Huang’ın (2008) alışmasındaki ülke ortalamalarını karşılaştırdığımızda ulusal ortalamaların ülkelerdeki bireysel mutluluk için iyi bir değerlendirme aracı olduğunu söyleyebiliriz.⁵ Başka bir deyişle, değerlerin belli bir ülkede “ortalama bireyi” temsil ettiğini varsayarak amprik karşılaştırmalarımız için ortalama ülke hayat memnuniyetini kullanırız.

Hayat memnuniyeti skalasına baktığımızda, DDA hayat memnuniyetine ilişkin sorunun çıktılarını iki yönlü sunmaktadır: En st üç kategoriye yanıtlayan nüfusun bölüşümü olarak ya da onluk skalaya denk gelen değer aracı olarak. İlki, yanıtları, kültürel farklılıklara daha duyarsız hale getirirken ikincisi daha istatikselsel bilgi içerebilmektedir. Bjornskov vd’nin (2010)’nin bulgularına göre her iki yöntem de benzer sonuçlar vermektedir. Amacımız, farklı ülkelerin hayat memnuniyetleri arasında karşılaştırma yapmak olduğundan bu çalışma boyunca ülke ortalamalarını kullanacağız.

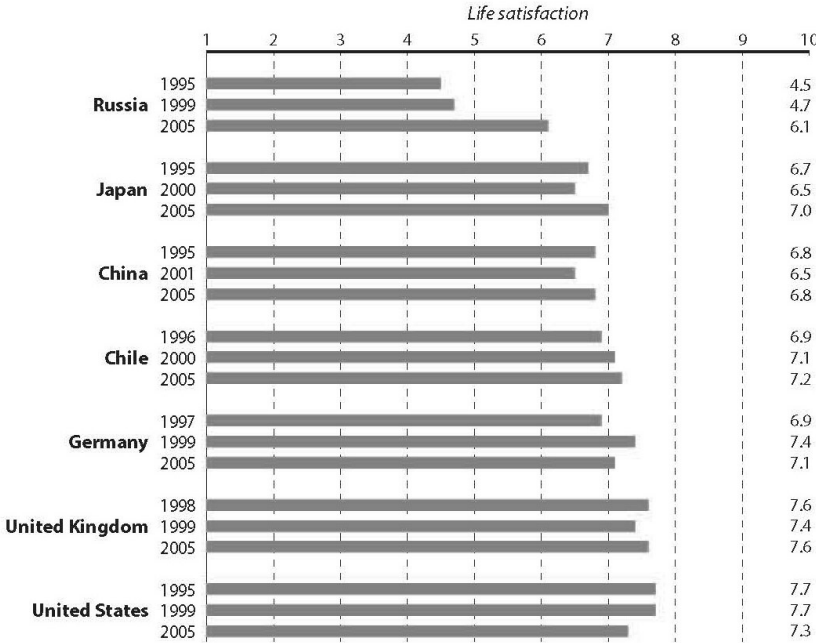
4 Örneğin Helliwel and Huang (2008), Bjornskov et al. (2010).

5 Knoll vd tarafından gösterildiği üzere, bireysel politika tercihlerini hesaba katmak mikro-veriler ile ülke ortalamaları arasındaki büyük benzerliği değiştirmemektedir.

3. Yedi ülkede hayat memnuniyetine genel bir bakış

Çalışmamızın genel önemi üzerindeki görece akademik soruların bazılarını açıklığa kavuşturduktan ve mikro-verileri bir araya getirdikten sonra zaman içindeki farklı ulusların mutluluklarına genel olarak bakacağız. Şekil 1.1 bazı biçimlendirilmiş bulguları göstermekte ve kabaca on yıllık bir dönem içinde yedi ülkedeki ortalama hayat memnuniyetini karşılaştırmaktadır. Bu ülkeler Rusya, Japonya, Çin Halk Cumhuriyeti, Şili, Almanya, İngiltere ve ABD'dir. Baktığımız zaman aralığı DDA'nın üçüncü dalgasının kapsadığı 1995 ile 2005 arasındaki dönemdir. Kısmen bu ülkelerin özellikle seçildiği söylenebilir; çünkü bu ülkeler için üç dalga boyunca hayat memnuniyeti verilerini elde etmek mümkündür. Daha da önemlisi bu ülkeler önemli sanayi ülkeleri ve farklı kıtalardan gelişmekte olan ülkelerdir. Gözlemlenen yıllar bazı görece önemli siyasal ve ekonomik gelişmelere denk gelmekte ve sonuç olarak bazı şaşırtıcı örüntüler okuyucu tarafından kolaylıkla fark edilebilmektedir.

Şekil 1.1: Zaman içinde dünyada hayat memnuniyetinin dağılımı

Source: World Values Survey, 2009.

Kaynak: Dünya Değerler Araştırması, 2009.

Şekil 1.1'deki her sütun solda belirtilen ilişkili ülkenin o yılki hayat memnuniyetini temsil etmektedir. Öncelikle, dikkatimizi farklı ülkelerdeki hayat memnuniyetlerinin karşılaştırmasına verdiğimizde görülecektir ki bu ülkeler arasında oldukça önemli hayat memnuniyeti ortalamaları vardır. Örneğin, 1995'te 4.5 puanla Rusya'daki bireyler örneklemimizdeki diğer ülkelerin vatandaşlarından büyük oranda daha mutsuzdur. Birçok yazar bu durumu SSCB'nin dağılmasından sonra ortaya çıkan siyasal, sosyal ve ekonomik istikrarsızlığa ve piyasa ekonomisine geçişe bağlamaktadır. (Örneğin Bjornskov et al., 2010) Aslında, Dolan vd (2008), ülkeler arasında değişen hayat memnuniyetini açıklayan en önemli değişkenin kişi başına düşen gelir olduğu değerlendirmesini yaparlar ki bu, ekonomik istikrarsızlıkların gözlemlenen farkın oldukça gerisinde olduğunu gösterir.

Yine de bu durumun ekonomik gelişmişlik ve gelir seviyesi meselesi olmadığı açıktır: 1995'te Çin Halk Cumhuriyeti (6.8) ile daha zengin komşusu Japonya'nın puanlarını karşılaştırdığımızda bu nokta anlaşılacaktır. Aynı şekilde Şili'nin 1996'daki ortalama hayat memnuniyeti ile ondan çok daha zengin olan Almanya'nın 1997'deki skorunu karşılaştırdığımızda da geçerlidir. Her iki ülke de 6.9 puan almıştır. Bir şekilde birçok Latin Amerika ülkesi, bu ülkelerin kişi başına sahip olduğu gelir seviyesinin öngördüğünden çok daha yüksek hayat memnuniyetine sahiptir. Bir yere kadar bu durum için ikna edici bir açıklama mevcut değildir ve birçok yazar, bu yüzden, bunu bazı gözlemlenmemiş kültürel faktörlere bağlamaktadır. (Örneğin Inglehart et al., 2008)

Ülkeler arası karşılaştırmamızın bir diğer ayrıt edici özelliği, örneklemimizdeki diğer ülkelerle kıyaslandığında İngiltere ve ABD'nin skorlarının oldukça yüksek çıkmasıdır. İngiltere'nin 1998'deki 7.6 skoru ve ABD'nin 1995'teki 7.7 skoru bu ülkelerin dünyanın en mutlu ülkelerine oldukça yakın konuma yerleştirirken bu skorlar kesinlikle en fazla sanayileşmiş demokrasilerin skorlarından oldukça yüksektir. Bu araştırmanın bir başka amacı, bunun özellikle geç 90'lar boyunca İngiltere ve ABD'nin dünyada ekonomik olarak en özgür ülkeler arasında yer alıyor olmalarından kaynaklı olup olmadığını tespit etmektir.

Zaman içinde hayat memnuniyetinin gelişimine baktığımızda, belirlenen bu on yılda birçok ülkenin ortalama hayat memnuniyetinin çok az değiştiği gözlemlenebilir. Sapmanın çok küçük olduğu göz önünde bulundurulduğunda bunun örneklemdeki farklılıklardan kaynaklandığı söylenebilir. Bu, normal koşullar altında hayat memnuniyetinin zaman içinde küçük ölçekli değişime

uğradığı ve şaşırtıcı bir şekilde bireysel ve ülkesel düzeyde istikrarlı olduğu gözlemlerinin yapıldığı çalışmalara tesadüf etmektedir. (örneğin, Frey, 2008; Easterlin and Angelescu, 2012) Bizim grafiğimizde, bu trende tek istisna oluşturan ülke Rusya'dır: 1995'teki 4.5 ve 1999'daki 4.7 skorlarıyla ortalama hayat memnuniyetinin diğerlerine kıyasla düşük olduğu Rusya, 2005'te birden 6.1 skoruna sıçramıştır. Bu durum, ülkenin 2000 ile 2004 yılları arasında deneyimlediği geniş siyasi ve ekonomik istikrardan kaynaklı olabilir. Tramvatik deneyimlerini tedavi eden ve zaman içinde temel hayat memnuniyeti seviyesine geri dönen bireyler gibi, ülkeler de nüfus içinde önemli belirsizlikler ve depresyon yaratan büyük ekonomik ve siyasi geçişlerin ardından böylesi bir temel hayat memnuniyeti seviyesine geri dönebilirler.

Dünyanın en mutlu beş ülkesi ile en mutsuz beş ülkesinin (Tablo 1.1) karşılaştırması sonucu ortaya çıkan noktalar şöyledir: Kişi başı düşen gelir ortalama ulusal hayat memnuniyetinin tek önemli belirleyici faktörüken parasal olmayan bir dizi diğer faktörün gözlemlenen yapılar üzerinde etkisi vardır. Tablo 1.1 1999 ile 2001 arasında yapılan DDA'nın dördüncü dalgasından ortalama hayat memnuniyeti değerlerini kullanmaktadır.

Ortalama değerlere göre dünyanın en mutlu ülkeleri 8.2 ortalama skorla Danimarka, İrlanda ve Malta'dır. Avrupa'nın dört küçük ülkesinden olan bu üç ülkedeki kişi başına düşen görece yüksek gayri safi milli hasıla hesaba katıldığında bu bir sürpriz olmasa gerek. Malta dışındaki diğer ülkeler aynı zamanda yüksek seviyede ekonomik özgürlüğe ve sınırlı regülasyona sahiptirler. Danimarka'ya baktığımızda ve bir ölçüde İzlanda'da görece oldukça yüksek bir toplumsal güven olduğunu söyleyebiliriz. Bjornskov'a göre (2003) güçlü tarihsel ve kültürel köklere referans yapan bu informal kurum bu ülkelerin yüksek ulusal hayat memnuniyetinin arkasında yatan nedendir. Diğer taraftan, 8.1 skorla Meksika'nın da yüksek bir hayat memnuniyetine sahip olduğunu görmek okuyucular için sürpriz olabilir. Meksika ekonomik ve politik olarak istikrarlı ve yüksek gelire sahip olan bir ülke olarak bilinmez; ancak bu ülkeye ilişkin skorun basitçe Latin Amerika'nın pozitif hayat memnuniyeti etkisini yansıttığı söylenebilir.

Aynı zaman diliminde dünyanın en düşük hayat memnuniyeti seviyesine sahip beş ülkesine baktığımızda bunların üçü 1992 öncesi SSCB'nin parçası olan eski komünist ülkelerdir. SSCB'nin dağılmasından kabaca on yıl sonra, Rusya 4.7'lik bir skor elde ederken Moldova ve Ukrayna onu yakından takip ederek 4.6 skora sahip olmuşlardır. İlginç olan, gelir söz konusu olduğunda bu ülkelerin dördüncü dalga DDA'da en fakir % 25 arasında olmasıdır: Rusya ve Moldova'nın kişi başına düşen gayri safi milli hasıla seviyesi örnek-

lemdeki birçok daha büyük Latin Amerika ülkesininkine benzerdir. Bu, tekrar, açıkça göstermektedir ki gelir, ortalama hayat memnuniyetini etkileyen faktörler arasından yalnızca bir tanesidir. Belki ilgili ise Rusya ve Ukrayna bütün örnekleme en düşük bazı Dünya Ekonomik Özgürlük (DEÖ) skorlarına sahiptir ve bu üç ülke (Rusya, Moldova ve Ukrayna – ç.n.) otokratik yönetim altındadır.

Tablo 1.1: Hayat memnuniyetinin en yüksek ve en düşük olduğu ülkeler

Greatest life satisfaction		Least life satisfaction	
Denmark	8.2	Russia	4.7
Ireland	8.2	Moldova	4.6
Malta	8.2	Ukraine	4.6
Iceland	8.1	Tanzania	3.9
Mexico	8.1	Zimbabwe	3.9

Source: World Values Survey, 2009: fourth wave.

Kaynak: Dünya Değerler Araştırması, 2009: dördüncü dalga

Sadece iki ülke bu noktada daha mutsuzdur: Yalnızca 3.9 ortalama hayat memnuniyeti skorlarına sahip Tanzanya ve Zimbabve. Bu iki ülke dünyanın en fakir ülkeleri arasındadır ve Etiyopya (5.0), Ruanda (5.0) ve Uganda gibi diğer bazı düşük gelirli Afrika ülkelerinden önemli ölçüde daha mutsuzlardır. Bu ülkelerle karşılaştırıldığında, Zimbabve ve Tanzanya aynı zamanda oldukça düşük ekonomik özgürlüğe ve herkesin bildiği gibi baskıcı politik rejimlere sahip ülkelerdir.

4. Hayat memnuniyetinin ekonomik özgürlük, demokrasi ve gelirle ilişkisi

Bir önceki bölümde dünya çapındaki bazı genel hayat memnuniyeti örnekleri verildi. Bu bölümde değerlendirme modelimiz tarif edilecek ve verilerin nasıl yapılandırıldığı açıklanacaktır. Devamında hayat memnuniyeti ile gelir, hayat memnuniyeti ile politik rejimler ve hayat memnuniyeti ile ekonomik

özgürlük arasındaki ilişkilere göz atılacaktır.

Dayanak modelimiz için kontrol değişkenlerinin seçimi *toplumsal güven*, *ortalama üyelikler*, *tanrının önemi*, *kişi başı GSYH*, *işsizlik oranı* ve *boşanma oranı* değişkenlerini kullanan Bjornskov ve diğerlerinin (2010) modelini takip etmektedir. Bu model ilk olarak Helliwel (2003) tarafından oluşturulmuştur. Toplumsal güven daha sonradan informel kurumlar için iyi bir temsilci öge olarak eklenmiştir. (Bjornskob, 2003)⁶ Bu öge, model tarafından içerilmezse, informel kurumların etkisi abartılabilir. *Toplumsal güven* DDA sorusuna ‘evet’ yanıtı verenlerin yüzdeliği ile ölçülmektedir: Genelde çoğu insanın güvenilir olduğunu düşünür müsünüz? Bu ögenin hayat memnuniyetine pozitif etki ortaya koyduğu düşünülmektedir.

Model, DDA’dan alınan iki kontrol değişkeni daha uygulamaktadır: *Ortalama üyelikler* vatandaşların dokuz gönüllü organizasyona belirttikleri üyeliklerinin sayısından elde edilen bir indekstir. Helliwell (2003) ve Bjornskov vd’ne (2010)’ne göre, bu öge sosyal kapital olarak ağların etkisini yakalamakta ve bu ögenin hayat memnuniyeti üzerinde pozitif bir etkiye sahip olması beklenmektedir. *Tanrının önemi* ögesine gelince, bu öge dini inançların yoğunluğunu ölçmektedir. Pozitif psikologlar⁷ tarafından yapılan araştırmalar inancın yoğunluğunun bireyin mutluluğuna önemli bir etkisi olduğunu saptamışlardır. (Frey, 2008) Bu öge vatandaşların şu soruya verdiği yanıtların ortalaması ile ölçülmektedir: Tanrı hayatınızda ne kadar önemlidir? Mülakata katılanlar bu soruya ‘hiç önemli değil’ (1) ile ‘oldukça önemli’ (10) yanıtları arasında değişen 10 puanlık bir skalada yanıt vermişlerdir. Bu ögenin hayat memnuniyeti ile pozitif bir ilişkisi olduğunu düşünmekteyiz.

Hayat memnuniyetinin bir kaynağı olarak gelirin önemine istinaden, temel modele kişi başı GSYH da eklenmiştir. Genelde, gelir ile hayat memnuniyeti arasındaki ilişki, karmaşık gözükmekte ve birçok araştırma birbirine zıt teorik varsayımları netleştirmeye girişmektedir. Sonuçlar genelde pozitif olsa da gelirin mutluluk üzerinde azalan bir marjinal verimliliğinin olduğu yönündedir. (Clark et al, 2008) Bu belirli bir gelir düzeyinin ötesinde paranın mutluluk için olan öneminin göreceli olarak azaldığı anlamına gelmektedir. Sonuç olarak, bu değişken logaritmik bir şekilde uygulanmıştır ve bizim modelimizde bu değişkenin hayat memnuniyeti ile pozitif bir ilişkisinin olması beklenmektedir. Alım gücü paritesi (AGP) (purchasing power parity) stan-

6 Bu model ayrıca Rode (2013) tarafından ortaya konanıyla aynıdır.

7 Pozitif psikoloji, psikolojinin yeni bir dalı olarak psikolojik sorunlara zihinsel hastalık gözüyle bakmak yerine bireylerdeki dahiyane ya da yetenekli yönleri bulup, bu yönleri besleme ve normal hayatlarını daha yaşanabilir kılmak için önemlidir. (Ç.n.)

dartları iki nedenden ötürü kullanılmaktadır. Birincisi, Dolan vd (2008) tarafından belirtildiği üzere, yüksek enflasyonun da hayat memnuniyetini azaltır görünmesinden dolayı AGP'yi kullanmak, modelde başka bir akış değişkeni kullanmadan, enflasyondan dolayı gelirdeki ilişkili yeni değişiklikleri açıklayacaktır. İkincisi, birçok durumda bireyler için önemli olan nominal koşullarda ne kazandıkları değil; gelirlerinin satın alabileceği ürün miktarıdır.

Bir diğer önemli ekonomik kontrol değişkeni *işsizlik oranı*dır (Frey, 2008). Dolan vd'ne (2008)'ne göre işsizlik bireysel hayat memnuniyetindeki en büyük depresyon yaratıcı öğelerinden biridir ve bu durum esas olarak işini kaybeden kişileri etkilemektedir. Yine de, Helliwell (2003) bunun aynı zamanda sosyal düzeyde önemli etkileri olduğunu ortaya koymaktadır: Bir toplumda yüksek düzeyde gözlenen işsizlik vatandaşların mutluluğunu azaltmaktadır; gözlemci kendi işini kaybetmemiş olsa bile. Her iki etkiyi de göstermek durumunda olduğu için ulusal işsizlik oranları bu çalışmada kullanılmaktadır. İşsizliğin hayat memnuniyeti üzerinde negatif bir etki yarattığı düşünülmektedir.

Evlilik, bireysel mutluluğun bir diğer önemli belirleyicisidir ve evli olmak hayat memnuniyeti ile güçlü bir ilişki içindedir. (Stutzer ve Frey, 2006a) Buna karşılık boşanmış ya da ayrı olmak düşük mutluluk düzeyiyle ilişkilidir. Bu duruma açıklama getirmek adına ulusal boşanma oranları temel modellerle birleştirilmiştir ve bu değişkenin hayat memnuniyeti üzerinde negatif bir etkisinin olduğu kabul edilmektedir.

Siyasal kurumlar ve ekonomik özgürlüğe gelince, birkaç yazar siyasal ve ekonomik katılımdan elde edilen faydanın potansiyel olarak yüksek olduğunu ve bu nedenle diğer faktörler eşit olduğunda, yüksek demokratikleşme ve ekonomik özgürlük düzeyine sahip ülkelerin yüksek seviyede hayat memnuniyetine sahip olmalarını beklememiz gerektiğini iddia etmişlerdir. Mesele de aslında budur: Daha önce yapılmış çalışmalar demokrasi ve ekonomik özgürlüğün mutluluk ile pozitif bir şekilde ilişkili olduğunu göstermektedir.⁸

Ekonomik özgürlük Dünya Ekonomik Özgürlükler 2012 Yıllık Raporu'nda (Economic Freedom of the World: 2012 Annual Report) yayınlanan DEÖ indeksi ile ölçülmektedir. Siyasal rejimler arasında ayırım yapabilmek için Cheibub vd (2010) tarafından sağlanan demokrasi-diktatörlük (DD) verisetini kullanmaktayız. Bu verisetinin yaratıcılarına göre DD veriseti, oldukça öznel değerlendirmeler ve uygun olmayan operasyonel kurallara dayandıklarını

8 Örneğin Stutzer and Frey (2006b), Ovaska and Takashima (2006), Dorn et al. (2007), Knoll et al. (2013) ve Rode (2013).

düşündükleri Freedom House ya da Polity IV'e içkin olan problemleri önlemektedir. Cheibub vd (2010) Freedom House ve Polity IV'in değişkenlerinin orta kategorilerinin, siyasal rejimler arasında ayırım yapmak adına az miktarda yararlı bilgi sağladığını iddia etmektedir. Bu yazarlar, yaygın pratiğe karşın, iki ölçütün regresyon analizinde birbirlerinin yerine kullanılmayacağını belirtmektedirler. Bir alternatif olarak, bir ülkenin yasama ve yürütme erkinin rekabete ve genel seçimlerle belirlenip belirlenmediğine dayalı bir ya da sıfır değerlerini alan ikili bir değişken önermektedirler.⁹

Tablo 1.2: Anahtar değişkenler için betimleyici istatistikler ve veri kaynakları

Variable	Mean	SD	Min	Max	Source
Life Satisfaction	6.60	1.05	3.90	8.30	World Values Survey, 2009
Social trust	0.26	0.15	0.03	0.74	World Values Survey, 2009
Average memberships	0.08	0.06	0	0.31	World Values Survey, 2009
Importance of God	7.33	1.93	3.60	10	World Values Survey, 2009
GDP per capita (PPP)	14.239	12.233	423	62.591	World Bank, 2010
Unemployment rate	9.27	6.48	0.6	40	World Bank, 2010
Divorce rate	1.72	1.20	0.20	7.40	United Nations, 2001, 2010
Economic freedom	6.59	1.04	3.44	8.64	Gwartney et al., 2012
Democracy	0.77	0.42	0	1	Cheibub et al., 2010

Hayat memnuniyeti, toplumsal güven, ortalama üyelikler ve tanrının önemi verileri DDA'nın son üç dalgasından alınmıştır. Bunlardan, 87 ülkeye ait toplanmış veriseti ve amprik çalışma için 160 gözlem oluşturulmuştur. DDA'dan gelmeyen kontrol değişkenleri ilişkili araştırma yılına aittir. Değişkenlere, betimleyici istatistiklere ve kaynaklara genel bir bakış Tablo 1.2'de verilmiştir.

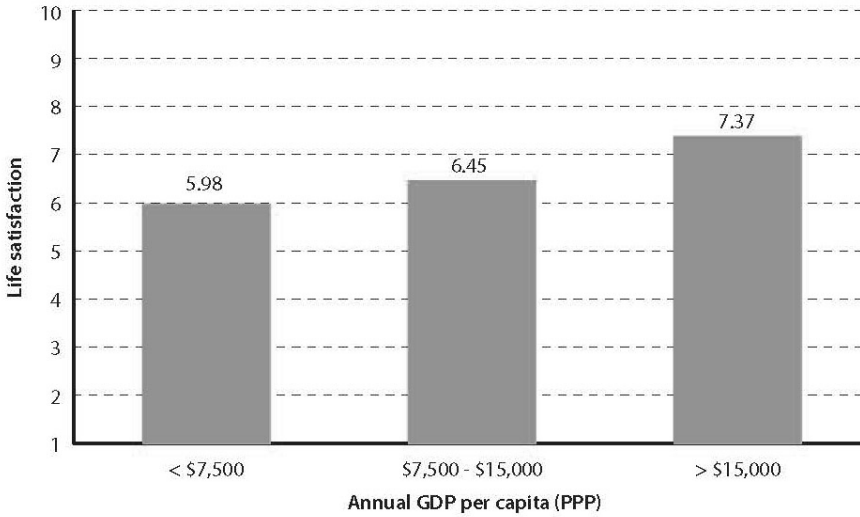
Hayat memnuniyeti ve gelir

Hayat memnuniyetinin gelir, siyasal rejimler ve ekonomik özgürlük ile olan genel ilişkisine gelince, bu bölümün geriye kalan kısmı bu değişkenleri yaklaşıklık olarak ilişkilendirmektedir. Şekil 1.2 satın alma paritesi bağlamında hayat memnuniyetini kişi başı düşen gelir ile ilişkilendirmektedir. Verisetimizdeki 160 ülkeye ilişkin gözlemler üç gruba ayrılmıştır: İlk grup kişi başı GSYH'sı 7,500 \$ altında olan ülkelerden oluşmaktadır, ikinci gruptaki ülkelerin hepsinin yıllık kişi başı GSYH'si 7,500 ile 15,000 \$ arasındadır; üçüncü grupta ise yıllık kişi başı GSYH 15,000 \$'ın üzerindedir. Daha sonra her

⁹ Farklı çalışmaları yeniden üreterek, Cheibub vd (2010) farklı amprik çalışmalardaki demokrasi ölçüsünün seçiminin önemli olduğunu ve elde edilen sonuçlar açısından önemli sonuçlarının olduğunu ortaya koymaktadırlar.

grup için ilişkili ortalama hayat memnuniyeti hesaplanmıştır. Şekil 1.2’de gözlemlenebileceği üzere, yıllık kişi başı GSYH’sı 7,500 \$’ın altında olan ülkeler aynı zamanda 5.98 skorla en düşük hayat memnuniyeti ortalamasına da sahiptir. 6.45’lik skorla yıllık 7,500 ile 15,000 \$ kişi başı gelire sahip ikinci grupta hayat memnuniyeti kısmen yüksektir ve beklendiği üzere yıllık kişi başı geliri 15,000 \$’ın üzerinde olan ülkeler 7.37’lik ortalama hayat memnuniyeti skoruyla aynı zamanda en mutlu ülkelerdir. Gruplar arasındaki bu farklılıklar oldukça göze çarpar niteliktedir; özellikle de bütün örneklemin standart sapmasının sadece 1.05 olduğunu düşündüğümüzde. Dolayısıyla, daha önce belirttiğimiz üzere, kişi başı GSYH’nın ulusal hayat memnuniyetine etkisi, bu ilişkiyi etkileyen diğer değişkenler de olmasına rağmen önemlidir.

Şekil 1.2: Hayat memnuniyeti ve gelir

Sources: World Values Survey, 2009; World Bank, 2010.

Kaynak: Dünya Değerler Anketi, 2009; Dünya Bankası, 2010

Hayat memnuniyeti, demokrasi ve otokrasi

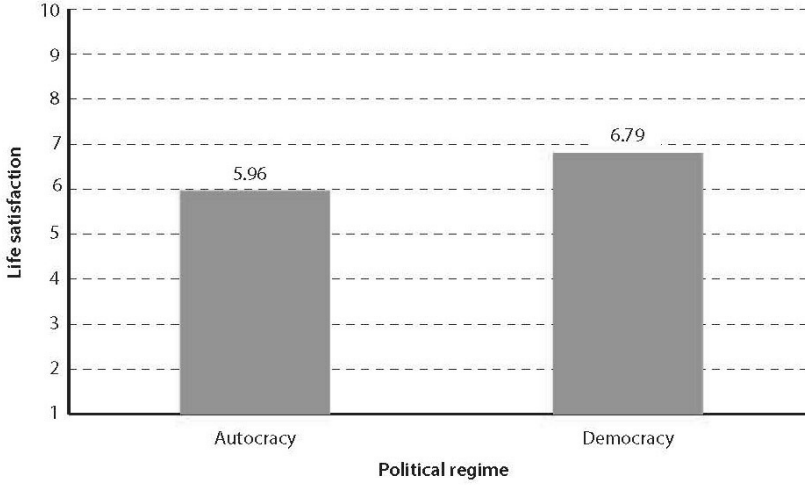
Gelir grupları arasındaki hayat memnuniyeti farkları kadar etkileyici olan bir başka nokta farklı politik rejimler arasındaki asimetridir. Şekil 1.3’te politik rejimlerin durumu gösterilmiştir. Verisetimizdeki ülkeler Cheibub vd (2010) tarafından ortaya konan DD değişkenine göre otokrasiler ve demokrasiler

olarak ikiye ayrılmıştır. Bu durum göstermiştir ki demokratik ülkelerin hayat memnuniyeti otokratik devletlerdekinin oldukça üzerindedir. Verisetimize göre, otokratik ülkelerin ortalama hayat memnuniyeti skoru 5.96'dır. Buna karşılık, demokratik ülkelerdeki hayat memnuniyeti skoru 6.79'dur. Aradaki fark bize özgür ve adil seçimlerden elde edilen potansiyel yararın ortalama vatandaş için büyük ve önemli olduğunu söyler. Bazıları demokrasi ne kadar kurumsallaşırsa bunun mutluluğa olan pozitif etkisinin o kadar güçlü olacağı iddiasında bulunabilir. Bu açıkçası ikili DD değişkeniyle ölçülmemektedir. Benzer şekilde, bir otokratik rejim ne kadar baskıcıysa, hayat memnuniyetine verdiği zarar o denli büyüktür argümanı da akla yatkın görünmektedir.

Hayat memnuniyeti ve ekonomik özgürlük

Son olarak, verisetimizdeki tüm gözlemler ekonomik özgürlük seviyelerine göre üç gruba ayrılmıştır. İlk grup DEÖ indeksinde 6'nın altında skor alan ülkelerden, ikinci grup DEÖ'de 6 ile 7.5 arasında skor alan ülkelerden, üçüncü grup ise 7.5'in üzerinden DEÖ skoru alan ülkelerden oluşmaktadır. Farklı gelir kategorilerinde yaptığımız gibi, her grup için ilişkili ortalama hayat memnuniyetini hesapladık. Şekil 1.4'te gözlemlenebileceği gibi, ekonomik özgürlük skorları 6'nın altında olan ülkeler aynı zamanda en düşük ortalama hayat memnuniyeti skoru olan 5.85'i elde etmişlerdir. İkinci grupta, hayat memnuniyeti kısmen yüksektir: Ekonomik özgürlük skorları 6 ile 7.5 arasında olan ülkelerin ortalama hayat memnuniyeti skoru 6.61'dir. Ekonomik özgürlük seviyesi 7.5'in üzerinde olan ülkeler 7.64'lük skorla aynı zamanda en mutlu ülkelerdir. Yine belirtmek gerekirse, bu farklılıklar oldukça önemlidir ve bize ekonomik olarak özgür bir toplumda yaşamının gerçek bir değer olduğunu söyler. Elbette, gözlemlenen hayat memnuniyeti etkisi, buradaki basit grafiklerde kontrol edilmeyen DEÖ skorları ile kişi başı GSYH arasındaki yüksek kolerasyondan elde edilebilir. Bu konu bir sonraki bölümde ele alınmıştır.

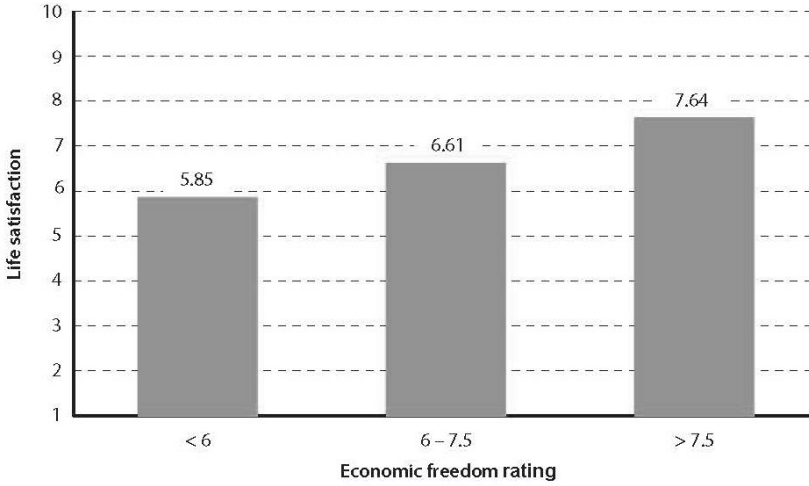
Şekil 1.3: Hayat memnuniyeti ve politik rejim

Sources: World Values Survey, 2009; Cheibub et al., 2010.

Kaynak: Dünya Değerler Araştırması, 2009; Cheibub et al., 2010.

Şekil 1.4: Hayat memnuniyeti ve ekonomik özgürlük

Sources: World Values Survey, 2009; Gwartney et al., 2012.

Kaynak: Dünya Değerler Araştırması, 2009; Gwartney et al., 2012.

4. Ekonomik özgürlük, demokrasi ve hayat memnuniyeti

Bu bölümde bir yandan ekonomik özgürlük ile demokrasi, diğer yandan da ekonomik özgürlük ile hayat memnuniyeti arasındaki ilişki amprik olarak incelenmiştir. Öngörülen modelin şekli aşağıdaki fonksiyon gibidir:

$$LS_{i,t} = \beta_0 + \beta_1 EFW_{i,t} + \beta_2 Xi_{i,t} + u_{i,t}$$

Burada sabit süre, kontrol değişkenlerin vektörü ve i ülkesinin t periyodundaki hata süresidir. Bu modelle hayat memnuniyeti üzerindeki değişkenlerimizin etkisini kendiliğinden kontrol edebiliyor ve bir değişkenin gerçekten başka bir değişken tarafından yansıtılma etkisi hakkında gereğinden fazla kaygılanma durumunda kalmıyoruz. Diğer bir deyişle, yukarıda bahsedilen diğer bütün değişkenlerin (örneğin kişi başı GSYH) etkisini kendiliğinden hesaba katarken, ekonomik özgürlüğün hayat memnuniyeti üzerindeki bağımsız etkisini filtreliyoruz. Fonksiyon modeli bağlamında ekonomik özgürlük etkisi faktörüyle ifade edilmektedir. Metodolojiye ilişkin olarak, ekonomik özgürlüğün ulusal ortalama hayat memnuniyeti üstündeki etkisi basit en küçük kareler analiziyle, olası değişen varyanslara açıklama getirmek için dirençli standart hatalar kullanılarak hesaplanmıştır.

1. Denklem

Temel modeli kullanan değerlendirme sonuçları Tablo 1.3'te gösterilmektedir. 1. denklemde, anahat belirlenimindeki bütün değişkenler oldukça önemlidir ve beklenen belirlenimi sunmaktadır. *Toplumsal güven, ortalama üyelikler, tanrının önemi ve kişi başı GSYH* hayat memnuniyeti ile pozitif yönde bağlantılıdır; ki bu da diğer faktörler eşit olduğunda, bu faktörlerden birinde gerçekleşen bir yükselmenin ulusal hayat memnuniyeti seviyesinde yükselme gerçekleştireceği anlamına gelmektedir. Buna karşılık, *işsizlik ve boşanma oranı* hayat memnuniyeti ile negatif yönlü bir ilişki içindedir ve bu faktörlerin birindeki artışın, diğer faktörler eşit olduğunda, ortalama hayat memnuniyetini düşüreceği söylenebilir. Bu nedenle Bjornskov (2003) ve Bjornskov vd'nin (2010)'nin de gösterdiği üzere, elde ettiğimiz sonuçlar hayat memnuniyeti için sosyal kapital ile informel kurumların ilişkisine dikkat çekmektedir.

İlgi alanımızı oluşturan ana değişkenlere baktığımızda, DEÖ indeksi ve demokrasi için DD değişkeni ortalama hayat memnuniyeti değişiminin belirleyicileri olarak pozitif ve oldukça önemlidir (%1 düzeyi). Katsayılar, ekonomik özgürlükteki bir birim artışın, ki bu aynı zamanda değişkenlerin standart

sapmasıdır, ortalama hayat memnuniyetinde yaklaşık 0.3 puanlık bir artış ile ilişkili olduğunu göstermektedir. Bu nedenle, ekonomik özgürlükteki bir standart sapma kırılması, bu kabaca 2000 yılında ABD ile Japonya arasındaki farka denk gelmektedir, diğer herşey eşit olduğunda, hayat memnuniyetinde yaklaşık % 3'lük bir artış demektir. Buna karşılık, otokratik rejimden demokratik rejime geçiş, ortalama hayat memnuniyetinde 0.4'lük bir artış ile ilişkilidir. Bu da yaklaşık olarak otokratik Singapur ile demokratik Büyük Britanya arasındaki hayat memnuniyeti farkı demektir.

Temel modelimizin uyumuna baktığımızda, 1. denklemin sonunda R^2 'nin 0.582 olarak uygulandığı görülebilir. Bu, paradigmanın ülkeler arası ortalama hayat memnuniyetindeki değişimin % 58'ni açıkladığı anlamına gelmektedir.

2. Denklem

2. denklemde, verilerdeki bütünleşik makro-trendleri açıklamak için iki periyod modeli kullanılmıştır. 1995 yılı referans noktası olarak kabul edilmiş ve 2000 ile 2005 yılları kontrol edilmiştir. Bu değerlendirme sonuçlarımızı değiştirmemektedir: Ekonomik özgürlük ve demokrasi de dahil olmak üzere bütün değişkenlerimiz beklenen düzeyde önemli kalmış ve katsayıları hemen hemen özdeş çıkmıştır. İki periyod modelinde sadece 2000 yılı % 10 düzeyinde önemlidir.

3. Denklem

3. denklemde biri Latin Amerika diğeri de eski komünist ülkeler için olmak üzere iki bölgesel model değişken kullanılmıştır. Bu değişkenler, daha önce de bahsedildiği üzere eski komünist ülkeler sistematik olarak düşük hayat memnuniyeti seviyesi gösterirken Latin Amerika ülkelerinin sistematik olarak yüksek düzeyde açıklanamayan bir hayat memnuniyetine sahip olması durumunu denetlemektedir. (Inglehart et al., 2008) Bjornskov ve diğerleri (2010) ve başka diğer araştırmacılar tarafından yapılan çalışmalar bu kukla değişkenlerin benzer modellerde oldukça önemli olduğunu göstermekte ve bu değişkenlerin ülkeler arası hayat memnuniyeti düzeylerindeki açıklanamayan kültürel farklılıkları denetlemek için doğru araçlar olduğunu belirtmektedir.

Tablo 1.3: Ekonomik özgürlük için temel çıktılar

Dependent variable: Life Satisfaction				
	(1)	(2)	(3)	(4)
Economic freedom	0.283 *** (3.579)	0.295 *** (3.711)	0.240 *** (3.063)	0.225 *** (2.755)
Democracy	0.406 *** (2.728)	0.388 ** (2.580)	0.311 ** (2.262)	0.308 ** (2.248)
Social trust	1.499 *** (3.622)	1.510 *** (3.767)	1.732 *** (4.092)	1.763 *** (4.218)
Average memberships	1.958 * (1.735)	2.098 * (1.956)	1.117 (1.136)	1.281 (1.311)
Importance of God	0.171 *** (3.600)	0.172 *** (3.479)	0.061 (1.583)	0.060 (1.519)
log GDP per capita (PPP)	0.453 *** (5.053)	0.447 *** (4.964)	0.365 *** (4.714)	0.421 *** (3.456)
Unemployment rate	-0.020 ** (-2.134)	-0.016 * (-1.714)	-0.009 (-0.971)	-0.007 (-0.743)
Divorce rate	-0.157 ** (-2.057)	-0.150 * (-1.906)	-0.118 ** (-2.411)	-0.117 ** (-2.365)
Latin America			0.883 *** (5.183)	0.878 *** (5.105)
Post-communist			-0.453 ** (-2.385)	-0.445 ** (-2.319)
Period 2000		-0.230 * (-1.732)		-0.053 (-0.407)
Period 2005		-0.025 (-0.184)		0.105 (0.866)
Adj. R ²	0.58	0.58	0.68	0.68
F-Statistic	49.2	37.9	47.3	38.3
N	160	160	160	160
Countries	87	87	87	87

Note: all regressions include a constant term; t-statistics in parentheses; * significant at 10%; ** significant at 5%; *** significant at 1%.

Not: Tüm regresyonlar sabit terimi barındırmaktadır; t-istatistikleri parantezdedir; * % 10 oranında önemlidir; ** % 5 oranında önemlidir; * % 1 oranında önemlidir.**

Periyod modellerinin aksine, bu bölgesel kontroller beklenen sonuçlarda önemsiz değişimlere yol açmaktadır: *Ortalama üyelikler, tanrının önemi* ve *işsizlik oranı* değişkenleri bu modelde önemli hale gelmektedir. Aynı zamanda, *kişibaşı GSYH, ekonomik özgürlük* ve *demokrasi* ile ilişkili katsayılar kısmen küçüktür. Her iki bölgesel model oldukça önemli ve beklenen işareti (+, -) göstermektedir. Eski komünist ülkelerde yaşamak, hayat memnuniyeti üzerinde oldukça güçlü bir şekilde negatif etki gösterirken Latin Amerika'da yaşamının hayat memnuniyeti üzerinde oldukça pozitif bir etkisi vardır. Buna

ilaveten, bölgesel kontrollerin kullanımı ayarlanmış R^2 'yi 0.68'e çıkarmaktadır ki bunun anlamı ülkeler arasındaki ortalama hayat memnuniyeti değişiminin % 68'i bu model tarafından açıklanmaktadır.

Ayrıca, bu modellerin kullanımı *ortalama üyelikler*, *tanrının önemi* ve *işsizlik oranı* kontrol değişkenlerinin önemini ortadan kaldırmaktadır: Doğu Avrupa'nın komünist rejimleri din karşıtı ideolojileri ile bilinirlerdi. Bu durum genel dindarlık için kontrol değişkeni ile olan bağlantıyı açıklamaktadır. Dahası, bu rejimlerin çöküşlerinin bölgedeki bir çok ülkeyi işleyen gönüllü bir altyapıdan mahrum bıraktığı ve sivil toplumu parçaladığı bilinmektedir. Bu iki faktör de *ortalama üyelikler* değişkeniyle oldukça yakından ilişkilidir. (Meier ve Stutzer, 2008) İlaveten, bu ülkeler komünist ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçiş yaşadıkları için yüksek oranda işsizlik oranıyla karşı karşıyadırlar. Eski komünist ülkeler için kukla değişkeninin kullanımının bu üç faktörü, en azından kısmen, toplayacağına benzemektedir.

4. Denklem

Son olarak, 4. denklem periyod ve bölgesel modelleri birlikte kullanmaktadır. Sonuçlar, 3. denklemdaki sonuçların neredeyse aynıdır: *Kişibaşı GSYH*, *ekonomik özgürlük* ve *demokrasi* için katsayılar kısmen düşüken *ortalama üyelikler*, *tanrının önemi* ve *işsizlik oranı* yine önemlidir. Periyod modelleri önemli değilken, her iki bölgesel model değişkenleri yine önemlidir. Bu modelde de R^2 0.68 olarak kalmaktadır.

Ekonomik özgürlük ve demokrasinin hayat memnuniyeti üzerindeki etkisi

Ekonomik özgürlük ve demokrasinin hayat memnuniyeti üzerindeki dinamiklerini tasarlamak bize her iki değişkenin hayat memnuniyeti üzerindeki toplam etkisine yönelik açık bir soru bırakmaktadır. Yukarıda da bahsedildiği üzere, ekonomik özgürlüğün uzun dönemde ekonomik büyümeyi beslediği ve böylelikle yüksek kişi başı GSYH ürettiği bilinmektedir. (Pitlik, 2002; Berggren, 2003; de Haan et al., 2006; Rode and Coll, 2012) Buna ek olarak, işsizliğin ekonomik olarak özgür olan ülkelerde sürekli düşük olduğu da bilinmektedir. (Feldman, 2010) Demokratik kurumların da benzer dolaylı etkiler yarattığı konusu daha tartışmalı olsa da yine de bunun böyle olduğuna ilişkin bazı araştırmalar mevcuttur. (Rodrik, 2000; Benyishay and Betancourt, 2010; Rode and Coll, 2012) Eğer ekonomik özgürlük ve demokrasi, kişi başı GSYH ve işsizlik oranları üzerinde kendiliğinden bağımsız bir etki yaratıyorsa ve dolayısıyla bu iki öge yüksek hayat memnuniyeti ortalamaları ortaya çıkarıyorsa o halde Tablo 1.3'teki araştırma tasarımıımız ekonomik özgürlük ve demokrasinin hayat memnuniyeti üzerindeki toplam etkisini yakalayamıyor demektir.

Bu iki ögenin hayat memnuniyeti üzerindeki etkileri yüksek kişi başı GSYH ve düşük işsizlik oranı yoluyla devam edecektir. Diğer bir deyişle, ekonomik özgürlük ve demokrasi, kişi başı GSYH ve işsizlik oranı üzerindeki etkisi sonucu hayat memnuniyeti üzerinde dolaylı bir etki yaratacaktır. Modelimiz bu dolaylı etkileri kaydetmekte ve sonuçta ekonomik özgürlük ve demokrasinin bütüncül etkisini görmeye çalışmaktadır.

Ekonomik özgürlük ve demokrasinin ülkeler arasındaki hayat memnuniyeti değişimlerine bütüncül katkısını değerlendirmek için Gwartney vd (2006) tarafından benzer bir problemle başedebilmek için kullanılan yöntemi uygulamaktayız. Yatırım yoluyla dolaylı etkileri de dahil olmak üzere gerçek GSYH'nin büyüklüğü üzerindeki ekonomik özgürlüğün bütüncül etkisinin değerlendirilmesi. Bahsi geçen yazarlar, özel ve kamu yatırımları aracılığıyla nakledilen dolaylı etkiler de dahil olmak üzere ülkeler arası büyüklük oranları üzerindeki ekonomik özgürlüğün toplam etkisini yakalamak için artık modeli kullanmışlardır. Beklenebileceği üzere, geliştirilmiş verimlilik ve yüksek üretkenlik yoluyla ortaya çıkan etkiler kadar yatırım yoluyla ortaya çıkan dolaylı etkileri yakalayan yöntem tarafından değerlendirildiğinde büyüme üzerindeki ekonomik özgürlük için ortaya çıkan katsayılar yüksek çıkmıştır. Aşağıda, ekonomik özgürlük ve demokrasinin hayat memnuniyeti üzerindeki direkt ve dolaylı etkilerini görebilmek için biz de benzer bir araştırma tasarımı uygulamaktayız.

Bu tekniği kullanarak ortaya konan değerlendirme sonuçları Tablo 1.4'te gösterilmiştir. Gwartney vd'ni (2006) takip ederek, öncelikle temel modelimizin kişi başı GSYH (1. denklem) ve işsizlik oranı (2. denklem) üzerindeki bağımsız etkisini değerlendirmekte ve ardından hayat memnuniyetini (3. denklem) açıklamak için her iki değerlendirmeden kalan artıkları kullanmaktayız.

1. Denklem

1. denklem satın alma paritesi şartlarında kişi başı GSYH logaritmasını bağımsız değişken olarak almaktadır. Elbette, ekonomik değişkenlerin her ikisi haricindeki bağımsız değişkenler hayat memnuniyeti modeli ile özdeştir. 1. denklemde gözlemlenebileceği üzere bu belirlemede *toplumsal güven* ülkeler arasındaki gelir değişimlerini anlamlı bir biçimde açıklamaz. *Ortalama üyelikler* ve *tanrının önemi* kişi başı düşen gelir ile oldukça negatif bir ilişki içindedir: İlki % 10 düzeyinde ikincisi % 1 düzeyindedir. *Ortalama üyelikler* meselesinde, eksi (-) işareti için yapılabilecek açıklama DDA'daki birçok az gelişmiş ülkede farklı toplumsal organizasyonlara üyelik seviyesinin şaşırtıcı ölçüde yüksek olmasıdır. Bu durumun nedeni henüz çok net değildir. Benzer

bir durum gelişmekte olan ülkelerde yüksek seviyede olan *tanrının önemi* için de geçerlidir. Bu sonuç, ekonomik gelişme süreçlerinde nüfus içindeki dini inancın azaldığı yönündeki yaygın mantık ile çakışmaktadır. Buna karşılık, *boşanma oranı* kişi başı düşen gelir ile % 10 seviyesinde önemli ve pozitif yönlü bir ilişki göstermektedir. Bu aynı zamanda cinsiyetler arasındaki serbest ilişkilerin bir anlamı olduğunu göstermekte ve boşanmalar ekonomik olarak zengin ülkelerde daha yaygın olmaktadır. Beklenebileceği üzere, *ekonomik özgürlük* ve *demokrasinin* kişi başı düşen gelir ile önemli ve pozitif yönlü bir ilişkisi vardır. Elbette, değerlendirme yöntemimizin bütün bu durumların nedeni ile ilgili herhangi bir şey söyleyemeyeceğini akılda tutmak önemlidir.

2. Denklem

2. denklem işsizlik oranının bağımlı değişken olarak kullanılmaktadır. Burada *toplumsal güven* % 10 ve *ortalama üyelikler* % 1 düzeyinde olmak üzere işsizlikle önemli ölçüde negatif bir bağ göstermektedir. Teorik olarak, işçi piyasasını hataya sürükleyecek bilgi asimetrisinin azalması sonucu yüksek toplumsal güven seviyesine sahip ülkelerde işsizlik sorunlarının az olması anlamlı gelmektedir. Benzer biçimde, gönüllü organizasyonlara ortalama üyelikler seviyesi yüksek olan ülkelerde düşük işsizlik oranlarının olması akla yatkın görünmektedir. Bu durum büyük oranda, aksi taktirde işçi piyasasında olacak olan bireyleri absorbe edecek, iyi çalışan bir gönüllülük altyapısının sonucudur. Geriye kalan iki kontrol değişkeni, *tanrının önemi* ve *boşanma oranının* işsizlikle ilişkisi yoktur. Bu *demokrasi* değişkeni için de geçerlidir ki bu değişkenin ülkeler bazında istatistiksel olarak işsizlikle önemli bir ilişkisi yoktur. Buna karşılık, *ekonomik özgürlük* % 10 düzeyinde anlamlı olmak üzere beklendiği gibi negatif belirlenime sahiptir. Bu örneklemimizdeki ekonomik olarak daha özgür ülkelerin daha düşük işsizlik oranlarına sahip olduğu anlamına gelmektedir.

Tablo 1.4: Ekonomik özgürlüğün bileşik çıktıları

Dependent variable:	Log GDP per capita (PPP)	Unemployment rate	Life satisfaction
	(1)	(2)	(3)
Economic freedom	0.505 *** (7.700)	-0.870 * (-1.702)	0.529 *** (8.916)
Democracy	0.565 *** (3.407)	0.140 (0.087)	0.659 *** (4.510)
Social trust	0.165 (0.396)	-6.741 * (-1.875)	1.707 *** (4.252)
Average memberships	-1.778 * (-1.835)	-17.890 *** (-6.795)	1.508 (1.342)
Importance of God	-0.205 *** (5.931)	-0.046 (-0.151)	0.079 * (1.842)
Residual log GDP per capita			0.453 *** (5.053)
Residual unemployment			-0.020 ** (-2.134)
Divorce rate	0.101 ** (2.115)	-0.140 (-0.313)	-0.108 (-1.407)
Adj. R ²	0.63	0.08	0.58
F-Statistic	48.3	6.1	49.2
N	160	160	160
Countries	87	87	87

Note: all regressions include a constant term; t-statistics in parentheses; * significant at 10%; ** significant at 5%; *** significant at 1%

Not: Tüm regresyonlar sabit terimi barındırmaktadır; t-istatistikleri parantezdedir; * % 10 oranında önemlidir; ** % 5 oranında önemlidir; *** % 1 oranında önemlidir.

3. Denklem

1. ve 2. denklemin artıkları 3. denklemde birleştirilmiştir. Bu yöntem *ekonomik özgürlük* ve *demokrasi* ile ilişkili olmayan kişi başı GSYH ve işsizlik değerlerini de modele dahil etmektedir. Buna karşılık kişi başı düşen gelir ile işsizlik üzerinden *ekonomik özgürlük* ve *demokrasinin* dolaylı etkileri, bu değişkenlerin katsayıları ile kontrol edilecektir. Bu nedenle, 3. denklemdeki değişkenlerin katsayıları bunların hayat memnuniyeti üzerindeki direkt ve dolaylı etkilerini yansıtmaktadır. Bunların ilki özgür bir hayata sahip olmanın gerçek değerlendirmelerinde (örneğin Knoll et al., 2013) işe yaramakta, ikincisi ise özgür olmanın ekonomik gelişmelerine bağlanmaktadır.

Bu tablonun 3. denklemi ile bir önceki tablonun 1. denklemini kıyasladığımızda, işaretlerin (+,-), katsayıların, *kişi başı GSYH* ve *işsizlik oranı* da dahil olmak üzere tüm kontrol değişkenlerinin önem dereceleri gerçekten de öz-

deştir. Yalnızca *ekonomik özgürlük* ve *demokrasi* için olan katsayılar oldukça yüksektir. Ekonomik özgürlük meselesinde bahsi geçen etki 0.28'den 0.53'e yükselmektedir. Bu, ekonomik özgürlükte bir standart sapma kırılmasının ortalama hayat memnuniyetini direkt ya da dolaylı yollarla %5'ten yüksek puanda arttırma potansiyeli olduğu anlamına gelmektedir. Bu kabaca 2000 yılında ABD ile İtalya arasındaki hayat memnuniyeti farkına denk gelmektedir. ABD gibi, İtalya da Batılı sanayi toplumdur ki bu her iki değişkenin kişi başı düşen gelir bağlamında çok da değişmediği anlamına gelir. Ekonomik özgürlük bağlamında, İtalya yine de ABD'den daha düşük skorlar elde etmektedir. Bu durum İtalya'nın özellikle geniş kamu sektörünü ve nispeten yüksek düzeydeki işgücü piyasası düzenlemelerini yansıtmaktadır. Her iki değişkenin ülkeler arası hayat memnuniyeti düzeylerine etkisi gösterilmektedir. Demokrasiye baktığımızda, söz konusu etki 0.41'den 0.57'ye çıkmaktadır. Aynı şekilde, direkt ya da dolaylı etkileri hesaba kattığımızda otokratik bir rejimden demokrasiye geçişin ortalama hayat memnuniyetini 6 puan arttırdığını görmekteyiz. Ülkeler arasında ekonomik özgürlük ve demokrasinin hayat memnuniyeti üzerindeki değerlendirilen bütünleşik etkisi büyük olmasa da oldukça önemlidir. Daha sezgisel düzeyde, bunlar ekonomik olarak özgür ve demokratik bir toplumda yaşamının yarattığı refahı göstermektedir.

5. Sonuç

Uzun bir zaman ekonomik mutluluk üzerine yapılan araştırmalar 'Para insanları mutlu eder mi?' sorusu üzerine odaklandı. Bu önemli ve ilginç bir konu olmakla birlikte hayat memnuniyeti ölçütlerinin ekonomik araştırma için önereceği bütün potansiyeli kullanmamaktadır. Sonuç olarak, araştırmacılar son yıllarda safi parasal etkilerin ötesine geçebilecek etkileri olan çıktılar üretebilecek siyasal, sosyal ve ekonomik olgular olup olmadığı sorusuyla bu sorunun alanını genişlettiler. Örneğin işsizlik periyodları, işçinin gelir kaybı ve işsizlerin düşük tüketim seviyesi dolayısıyla hayat memnuniyetinin tek belirleyicisi olmamaya başladı. Bu periyodların işsiz ve toplumda daha fazla işsizlik gözlemleyenler için ilave psikolojik refah etkileri olduğu ortaya çıktı.

Ekonomik ve siyasal kurumların temelde iki nedenden ötürü hayat memnuniyeti için önemi vardır. İlki, serbet piyasa ve olasılıkla demokrasi de, büyümenin belirleyicileridir. Bu nedenle yüksek gelir seviyeleri ve düşük işsizlik oranlarıyla birlikte hayat memnuniyetine katkı sağlarlar. İkincisi, kendiliğinden değerler olan riskten kaçınma ve tercih özgürlüğü, gelir düzeylerini ve diğer sosyo-ekonomik değişkenleri kontrol ettikten sonra bile, hayat memnuniyeti üzerinde neden pozitif etkilerin kaldığını açıklar. Bu pa-

rasal olmayan etkinin refahın bireysel ve kolektif değerlendirmesinde oldukça önemli olduğu görünmektedir. Bu nedenle ekonomik özgürlük insanları yalnızca daha zengin yapmaz; aynı zamanda daha mutlu kılar.

Kaynaklar

- Benyishay, A., and R.R. Betancourt (2010). Civil Liberties And Economic Development. *Journal of Institutional Economics* 6: 281–304.
- Berggren, N. (2003). The Benefits Of Economic Freedom. A Survey. *The Independent Review* 8: 193–211.
- Bjørnskov, C. (2003). *The Happy Few: Cross-Country Evidence on Social Capital and Life Satisfaction*. *Kyklos* 56: 3–16.
- Bjørnskov, C., A. Dreher, and J.A.V. Fischer (2010). Formal Institutions and Subjective Well-Being: Revisiting the Cross-Country Evidence. *European Journal of Political Economy* 26: 412–430.
- Cheibub, J.A., J. Gandhi, and J.R. Vreeland (2010). Democracy and Dictatorship Revisited. *Public Choice* 143: 67–101.
- Clark, A., P. Frijters, and M.A. Shields (2008). A Survey of the Income Happiness Gradient. *Journal of Economic Literature*, 46, 95-144.
- De Haan, J., S. Lundström, and J.E. Sturm (2006). Market-Oriented Institutions and Policies and Economic Growth: A Critical Survey. *Journal of Economic Surveys* 20: 157–191.
- Dolan, P., T. Peasegood, and M. White (2008). Do We Really Know What Makes Us Happy? A Review of the Economic Literature on the Factors Associated with Subjective Well-being. *Journal of Economic Psychology* 29: 94–122.
- Dorn, D., J.A. Fischer, G. Kirchgassner, and A. Sousa-Poza (2007). Is it Culture or Democracy? The Impact of Democracy and Culture on Happiness. *Social Indicators Research* 82: 505–526.
- Easterlin, R.A., and L. Angelescu (2009). Happiness and Growth the World Over: Time Series Evidence on the Happiness-Income Paradox. *IZA Discussion Paper 4060 (March)*. Institute for the Study of Labor (IZA), Bonn, Germany. <<http://ftp.iza.org/dp4060.pdf>>.
- Frey, B.S. (2008). *Happiness: A Revolution in Economics*. MIT Press, Cambridge.
- Frey, B.S., and A. Stutzer (2002). What Can Economists Learn from Happiness Research? *Journal of Economic Literature* 40: 402–435.
- Gwartney, J.D., R. Holcombe, and R. Lawson (2006). *Institutions and the Impact of Investment on Growth*. *Kyklos* 59: 255–273.
- Gwartney, James, Robert Lawson, and Joshua Hall (2012). *Economic Freedom of the World: 2012 Annual Report*. Fraser Institute.
- Helliwell, J.F. (2003). How's Life? Combining Individual and National Variables to Explain Subjective Well-being. *Economic Modelling* 20: 331–360.
- Helliwell, J.F., and W. Huang (2008). How's Your Government? International Evidence Linking Government and Well-being. *British Journal of Political Science* 38: 595–619.
- Inglehart, R., R. Foa, C. Peterson, and C. Welzel (2008). Development, Freedom, and Rising

Happiness. A Global Perspective 1981-2007. *Perspectives on Psychological Science* 3: 246–285.

Knoll, B., H. Pitlik, and M. Rode (2013). A Note on the Impact of Economic Regulation on Life Satisfaction. *Applied Economics Letters* 20: 916–920.

Meier, S., and A. Stutzer (2008). Is Volunteering Rewarding in Itself? *Economica* 75: 39–59.

Ovaska T., and R. Takashima (2006). Economic Policy and the Level of Self-perceived Well-being: An International Comparison. *The Journal of Social Economics* 35:308-325.

Pitlik, H. (2002). *The Path of Liberalization and Economic Growth*. *Kyklos* 55: 57–80.

Rode, M., and S. Coll (2012). Economic Freedom And Growth. What Policies Matter the Most? *Constitutional Political Economy* 23: 95–133.

Rode, M., and J. Gwartney (2012). Does Democratization Facilitate Economic Liberalization? *European Journal of Political Economy* 28: 607–619.

Rode, M. (2013). Do Good Institutions Make People Happy, or Do Happy Citizens Build Better Institutions? *Journal of Happiness Research*, forthcoming.

Rodrik, D. (2000). Institutions for High-Quality Growth: What They Are and How to Acquire Them. *Studies in Comparative International Development* 35: 3–31.

Silva, J., F. de Keulenaer, and N. Johnstone (2012). Environmental Quality and Life Satisfaction: Evidence Based on Micro-Data. *OECD Environment Working Papers* no. 44. Paris.

Stiglitz, J., A. Sen, and J.P. Fitoussi (2009). Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress. <http://www.stiglitz-sen-fitoussi.fr/documents/repport_anglais.pdf>.

Stutzer, A., and B.S. Frey, B.S. (2006a). Does Marriage Make People Happy, or Do Happy People Get Married? *The Journal of Socio-Economics*, 35: 326–347.

Stutzer, A., and B.S. Frey (2006b). Political Participation and Procedural Utility. *European Journal of Political Research* 45: 391–418.

United Nations (2001). *1999 Demographic Yearbook*. Department of Economic and Social Affairs.

United Nations (2010). *2008 Demographic Yearbook*. Department of Economic and Social Affairs.

World Bank (2010). *World Development Indicators*.

World Values Survey (2009). European and World Value Surveys Five-wave Integrated Data File, 1981-2005. *The European Values Study Foundation and World Values Survey Association*. <www.worldvaluessurvey.org>.

2001 Krizi Sonrası Türkiye Ekonomisindeki Büyümenin Sırrı: Daha Liberal Bir Ekonomi(?)

Aykut Ekinci

Ekonomist |

liberal düşünce Yıl 18, Sayı 72, Güz 2013, s. 109-126.

Özet

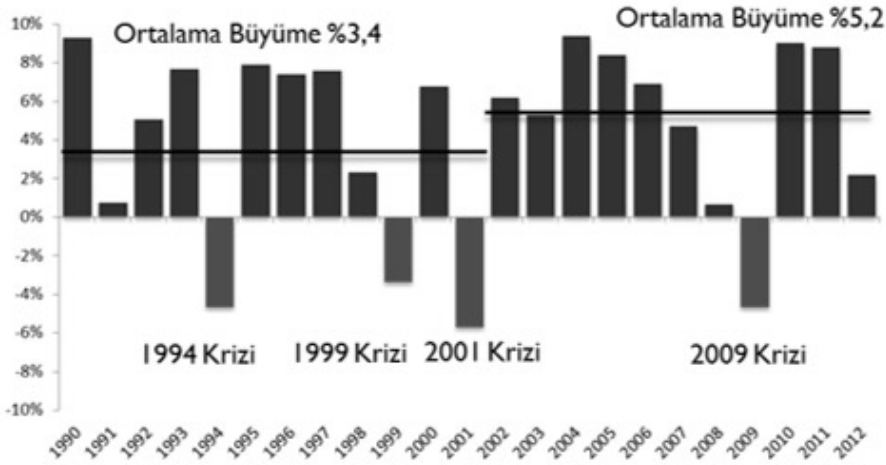
Türkiye’de 1990’lı yılların aksine 2001 krizi sonrası, daha yüksek ve istikrarlı ekonomik büyümenin yaşandığı bir dönem olmuştur. Siyasi mekanizma, para politikası, maliye politikası ve dışa açılım ve rekabet gücü değişimin temel faktörleri olarak ortaya çıkmıştır. Çalışma bu dört temel faktör aracılığıyla, Türkiye ekonomisindeki değişimi ve bu değişimlerin Türkiye ekonomisini daha liberal bir noktaya taşıdığı üzerinde durmaktadır. Bununla birlikte, ne-redeyiz? ve ne yapmalıyız? bölümlerinde açıklandığı üzere, Türkiye 2000’li yıllarda 90’lı yıllara göre daha serbest bir ekonomiye doğru hareket etmiş olmakla birlikte; kazanımların kaybedilmemesi ve daha ileri noktalara taşınması açısından daha yapılacak çok şey bulunmaktadır. Türkiye’nin önünde; yeni bir anayasa, eleştirilere daha açık bir yönetim anlayışı, pozitif her gelişmeyi devlete mal etmeme, eğitimde rekabeti sağlama, piyasalara daha az müdahalede bulunma ve piyasaları serbestleştirici yapısal reformları uygulama, ikame etkisi azaldığında faiz ve kurdaki yükselişi görme, yapısal bütçe açığına dikkat etme, kamunun rolünü yeniden tanımlama, yüksek katma değerli ürünlere yönelme ve daha iyi bir finansal risk yönetimi gibi birçok husus bulunmaktadır.

* Bu makale, 2013 Liberal Düşünce Kongresi’nde tebliğ olarak sunulmuştur.

1. Giriş

Türkiye ekonomisi, 1990'lı yıllar boyunca şiddetli ekonomik krizler yaşamıştır. 1994, 1999 ve 2001 krizi, ekonomide ciddi üretim ve istihdam kayıplarına neden olmuştur. 1999 krizinde Orta Asya krizinin etkisinin baskın olduğu görülse bile, yanlış maliye ve para politikaları 1994 ve 2001 krizlerinde önemli rol oynamıştır. Böylelikle 90'lı yıllar ekonomide kamu ağırlığının oldukça arttığı, fonlama imkanlarının kamu tarafından kullanıldığı böylece özel sektörün ciddi bir dışlama etkisine maruz kaldığı, siyaseten istikrarsız dönemler olarak hatırlanmıştır.

Şekil 1: 1990-2012 Türkiye Büyüme Oranları

Şekil 1, 1990-2012 döneminde Türkiye ekonomisindeki reel GSYH büyüme oranlarını göstermektedir. 1990-2001 döneminde ekonomi üç kriz yaşamış ve ortalama büyüme %3,4 olarak gerçekleşmiştir. Buna karşın 2001 krizi sonrası Türkiye ekonomisi uzun süren bir genişleme dönemine girmiştir. 2008 yılında başlayan küresel krizin olumsuz etkileri sonucu 2009'da önemli bir ekonomik daralma yaşanmış olmasına karşın sonrasında ekonomi yüksek büyüme oranlarına ulaşabilmiştir. 2002-2012 döneminde ortalama büyüme %5,2 olmuştur.

Görüleceği üzere ekonomik büyüme açısından 2001 sonrası 1990'lı yıllardan farklılaşan bir dönemdir. Çalışma, 1990'lı yılların aksine, 2001 krizi sonrası yaşanan yüksek büyümenin temel nedeninin *daha liberal bir ekonomi*

olup olmadığını sorgulamaktadır. Bu amaçla, ikinci bölümde “*değişimin temel faktörleri*” siyasi mekanizma, para politikasındaki değişim, maliye politikasındaki değişim ve dışa açılım ve rekabet gücünde artış başlıkları altında incelenmiştir. Üçüncü bölümde, 2001 krizi sonrası büyümenin temel nedeninin ekonominin serbestleşmesi olup olmadığı ile ilgili bir *ara sonuca* ulaşılmıştır. Dördüncü bölümde ise, ikinci bölümde anılan her bir bileşen için *neredeyiz?* ve *ne yapmalıyız?* soruları cevaplanmaya çalışılmıştır.

2. Değişimin Temel Faktörleri

2.1. Siyasi Mekanizma

Kamu otoritesinin, para ve maliye politikası aracılığıyla ekonomiye müdahalede bulunabilmesi; enflasyon, faizler, istihdam, vergiler, gümrük düzenlemeleri, hukuki düzenlemeler gibi birçok farklı kanaldan ekonomiyi etkilemektedir. Türkiye’de 1990’lı yıllar koalisyon hükümetlerinin yarattığı siyasi belirsizlikler, sık seçimlerin bir sonucu olarak yaratılan popülist harcamaların enflasyon ve kamu borcunu artırması sonucu yaşanan ekonomik krizlerle betimlenmiştir (Bkz. Tablo 1).

Tablo 1: 1990 Sonrası Türkiye’de Hükümetler

Hükümet	Dönem	Ana Parti	Koalisyon Ortak(ları)
1 Yıldırım Akbulut	9 Kasım 1989 23 Haziran 1991	Anavatan Partisi	Tek başına iktidar
2 Mesut Yılmaz, 1. hükümeti	23 Haziran 1991 20 Kasım 1991	Anavatan Partisi	Tek başına iktidar
3 Süleyman Demirel, 7. hükümeti	20 Kasım 1991 16 Mayıs 1993	Doğru Yol Partisi	SHP
4 Erdal İnönü	16 Mayıs 1993 25 Haziran 1993	Sosyaldemokrat Halkçı Parti	
5 Tansu Çiller, 1. hükümeti	25 Haziran 1993 5 Ekim 1995	Doğru Yol Partisi	SHP
6 Tansu Çiller, 2. hükümeti	5 Ekim 1995 30 Ekim 1995	Doğru Yol Partisi	Azınlık Hükümeti
7 Tansu Çiller, 3. hükümeti	30 Ekim 1995 6 Mart 1996	Doğru Yol Partisi	Cumhuriyet Halk Partisi
8 Mesut Yılmaz, 2. hükümeti	6 Mart 1996 28 Haziran 1996	Anavatan Partisi	Doğru Yol Partisi
9 Necmettin Erbakan	28 Haziran 1996 30 Haziran 1997	Refah Partisi	Doğru Yol Partisi
10 Mesut Yılmaz, 3. hükümeti	30 Haziran 1997 11 Ocak 1999	Anavatan Partisi	Demokratik Sol Parti, Demokrat Türkiye Partisi
11 Bülent Ecevit, 4. hükümeti	11 Ocak 1999 28 Mayıs 1999	Demokratik Sol Parti	Azınlık Hükümeti
12 Bülent Ecevit, 5. hükümeti	28 Mayıs 1999 18 Kasım 2002	Demokratik Sol Parti	MHP, Anavatan Partisi
1 Bülent Ecevit, 5. hükümeti	28 Mayıs 1999 18 Kasım 2002	Demokratik Sol Parti	MHP, Anavatan Partisi
2 Abdullah Gül	18 Kasım 2002 14 Mart 2003	Adalet ve Kalkınma Partisi	Tek başına iktidar
2 Recep Tayyip Erdoğan, 1. hükümeti	14 Mart 2003 29 Ağustos 2007	Adalet ve Kalkınma Partisi	Tek başına iktidar
2 Recep Tayyip Erdoğan, 2. hükümeti	29 Ağustos 2007 6 Temmuz 2011	Adalet ve Kalkınma Partisi	Tek başına iktidar
2 Recep Tayyip Erdoğan, 3. hükümeti	6 Temmuz 2011 Hala görevde	Adalet ve Kalkınma Partisi	Tek başına iktidar

Kaynak: Wikipedia

Siyasi mekanizma, 2001 krizi sonrası dönemde bazı içsel ve dışsal faktörlerin etkisiyle uzun soluklu büyümeye destek verici şekilde değişime uğramıştır.

a) İçsel Faktörler

i) Toplumsal Tepki: Toplum, 2001 krizinin yarattığı ortamda siyasi otoritenin kararlarının bizatihi kendisinin ekonomiyi olumsuz etkilediğini daha net biçimde fark edebilmiştir. Oy maksimizasyonu temelli hareket eden siyasi partiler, kısa dönemli oy maksimizasyonu amaçları temelinde ülke için önemli olabilecek orta ve uzun dönemli kararları alamamaktadırlar. Üstelik, uyguladıkları seçim politikaları ile aldıkları ekonomik rasyonaliteden uzak popülist kararlar ile, kamu gelir ve harcama yapısını bozarak kamu borcunu artırmaktadırlar. Sonuçta kamu borcunun finansmanında merkez bankası kaynakları kullanılarak enflasyona neden olunmakta, aşırı borçlanma ile faiz oranlarının yükselmesine neden olarak özel sektörün finansmana ulaşımı kısıtlanmakta, vergilerdeki artışla özel sektörün yatırım güdüsü kırılırken, tüketicilerin satın alma güçleri azalmakta ve sonuçta önemli bir kaynak, kamunun yönlendirdiği nispeten daha verimsiz alanlarda kullanılmak zorunda kalmaktadır.

2001 krizi sonrasında toplum, fayda-maliyet analizini daha uzun dönemli olarak yapmış ve siyasi partilerden ekonomik istikrarı sağlayacak şekilde hareket etmelerini talep etmiştir. Böyle bir ortamda, partilerin finansmanını sağlayamadıkları vaatlerde bulunmaları ve yönetimdeki partinin seçime doğru popülist politika uygulama imkanı oldukça kısıtlanmıştır.

ii) Özel Sektörün Tepkisi: TÜSİAD, TOBB, TESK, MÜSİAD gibi sivil toplum kuruluşları; üyesi bulunan firmalardan gelen tepkilerin etkisiyle kamunun ekonomiyeye daha az müdahalede bulunacağı yeni bir düzene geçilmesi yönünde baskılarını artırmışlardır. 1990'lı yıllar boyunca kamunun ekonomide artan ağırlığı, kamu çevresinde bir özel sektör oluşumunu desteklemiş ve bu durum özel sektörün verimliliğini ve yaratıcı gücünü düşürmüştür. Ayrıca, kamunun yüksek borçlanma gereksinimi, piyasa borçlanma faiz oranlarını yükselterek firmaların uzun vadeli finansmana düşük maliyetle ulaşma imkanlarını neredeyse ortadan kaldırarak; büyümeleri önünde büyük bir engel oluşturmuştur. Bunun yanı sıra enflasyon, faizler ve büyüme oranlarındaki yüksek değişkenlik uzun dönemli yatırım kararı almayı zorlaştırırken; yabancı doğrudan yatırımları da caydırıcı etkiye sahip olmuştur.

b) Dışsal Faktörler

i) Avrupa Birliği: Avrupa Birliği (AB), bir dışsal faktör olarak Türkiye ekonomisinin ve toplumunun uluslararası normlara daha fazla yaklaşması, özgürlükler ve demokrasi konusunda toplumu rahatlatıcı düzenlemelerin yapılmasında kolaylaştırıcı bir unsur olarak yer almıştır.

Örneğin üyelik görüşmeleri çerçevesinde, İşletme ve Sanayi Politikası, İstatistik, Mali Kontrol, Trans-Avrupa Ağları, Tüketicinin ve Sağlığın Korunması, Fikri Mülkiyet Hukuku, Şirketler Hukuku, Bilgi Toplumu ve Medya, Sermayenin Serbest Dolaşımı, Vergilendirme, Çevre, Gıda Güvenliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı Politikası fasılları müzakereye açılmış ve 2002 yılından bu yana AB müktesebatına uyum içeren yaklaşık 2000 adet mevzuat değişikliği yapılmıştır (Bkz. www.abgs.gov.tr).

ii) IMF: AB, IMF'e göre daha önemli bir dışsal faktördür. Nitekim IMF; Uzak Doğu, Arjantin ve 2001 Türkiye krizlerindeki kötü yönetimi nedeniyle eleştirilmiştir. Buna karşın, 2001 krizi sonrasında ortaya konulan %6,5'luk faiz dışı fazla hedefi Türkiye'nin maliye politikası açısından önemli bir çapa görevi görmüştür.

2.2. Para Politikasındaki Değişim

Para ve maliye politikaları, siyasi otoritenin eline toplum tarafından verilmiş ekonomiye en önemli müdahale araçlarıdır. Türkiye'de 2001 krizi sonrası para politikasında meydana gelen değişimleri üç başlık altında toplayabiliriz:

a) Merkez Bankası Bağımsızlığı b) Dalgalı Döviz Kuruna Geçilmesi c) Enflasyon Hedeflemesi.

a) Merkez Bankası Bağımsızlığı

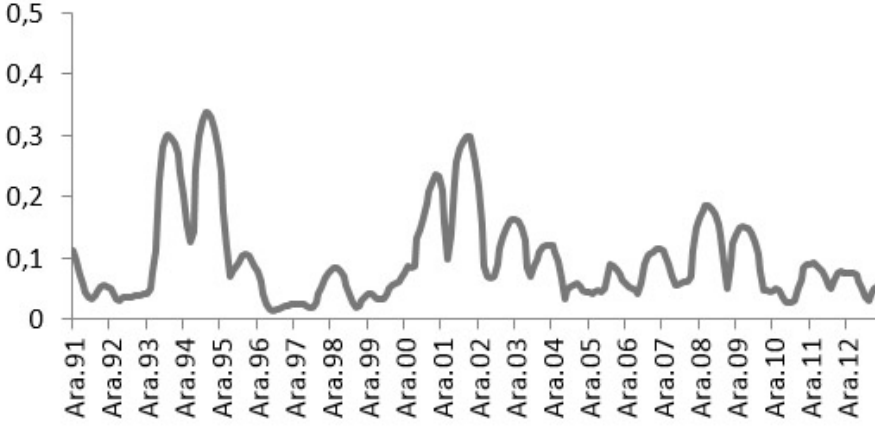
25.04.2002 tarih ve 4561 sayılı yasa ile Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın (TCMB) bağımsızlığı kabul edilmiştir. Bu yasa ile "fiyat istikrarını sağlamak ve sürdürmek" TCMB'nin temel amacı olarak ilan edilmiş ve bu amaca ulaşmak üzere para politikası araçlarını kullanmada kendisine bağımsızlık verilmiştir. Ayrıca Hazine ile kamu kurum ve kuruluşlarına avans verilmesi, kredi açılması ve bu kuruluşların ihraç ettikleri borçlanma araçlarının birincil piyasadan satın alınması yasaklanmıştır. TCMB'nin siyasi otoritenin etkisinden uzaklaşması ile birlikte, kamu açıklarının TCMB tarafından finanse edilmemesi sağlanırken, enflasyon da düşürülebilmiştir.

b) Dalgalı Döviz Kuruna Geçilmesi

2001 yılının Şubat ayında sabit kur uygulamasından vazgeçilerek dalgalı kur uygulamasına geçilmiştir. Türkiye'de daha önce kur TCMB tarafından belirleniyordu. Bu durum, kur riskinin yapay olarak düşük tutulmasını ve ekonomik aktörlerin devalüasyon dönemlerinde ters pozisyonda yakalanarak yüksek zararlar yazmalarına neden olabilmekteydi. Kur değerinin TCMB tarafından dışsal olarak belirlenmesindeki temel neden, ihracatın desteklenmesi, kur riskinin azaltılması ve enflasyonun kontrol altına alınması olsa da; sonuçları

itibariyle tam ters etkilere sahip olmuştur.

Şekil 2. Türkiye’de Kur Riski

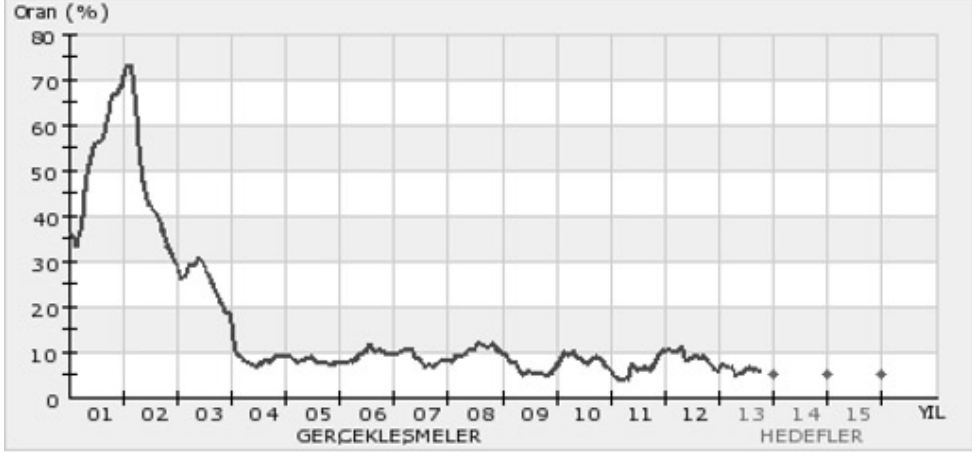

Serbest ekonomide, mal ve hizmetlerin değişiminde önemli bir bilgi kaynağı olan kur değerini dışsal olarak belirlemenin ekonomiye ciddi zararları olmaktadır. Şekil 2, Aralık 1991-Kasım 2013 dönemi için Dolar kurunun 12 aylık getirisinin standart sapması üzerinden kur riskini göstermektedir. Görüleceği üzere, 2001 krizi ve öncesi kriz dönemlerinde devalüasyon nedeniyle kur riskinde önemli artışlar olmuştur. Dalgalı kur döneminde ise, kur riski piyasa üzerindedir ve kur değeri daha çok piyasa tarafından belirlenmektedir. Bu süreçte küresel kriz döneminde kur riskinin arttığı, bununla birlikte kur riskinin ne önceki dönemlerdeki kadar düşük ne de yüksek seviyelere ulaşmadığı görülmektedir. Aşırı düşük kur riski kadar yüksek kur riski de ekonomiye zararlıdır.

c) Enflasyon Hedeflemesi

Türkiye’de 2002 ile birlikte örtük enflasyon hedeflemesine geçilmiş, 2005 yılında TL’den altı sıfır atılmış ve 2006 yılı ile birlikte açık enflasyon hedeflemesine geçilmiştir. Enflasyon hedeflemesi, bağımsız TCMB’nin enflasyonu rakamsal bir hedef olarak aldığı ve dalgalı döviz kuru sistemi içerisinde kısa dönemli faizleri para politikası aracı olarak kullandığı şeffaf bir para politikası rejimidir.

Şekil 3. Türkiye’de Enflasyon

Kaynak: TCMB

TCMB, enflasyon hedeflemesi rejimi altında enflasyonu kontrol altına alabilmiştir. Enflasyonun önceki yıllara göre düşük ve istikrarlı seyri, faizlerin de seviye ve değişkenlik olarak daha düşük gerçekleşmesini sağlayarak, uzun dönemli finansmanın önünü açmıştır. Ayrıca nominal göstergelerdeki istikrar, yatırım kararlarının daha uzun vadeli alınabilmesini sağlamış ve doğrudan yabancı yatırımları çeken bir diğer unsur olmuştur.

2.3. Maliye Politikasındaki Değişim

Maliye politikası açısından temel değişim faktörlerini, üç başlık altında değerlendirebiliriz: a) Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (GEGP) b) Bütçe Açığındaki ve Borç/GSYH Oranındaki Gerileme c) Faizlerdeki Düşüş ve Vadedeki Uzama

a) Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı

15 Nisan 2001 tarihinde açıklanan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ile birlikte, Türkiye ekonomisindeki sorunlar açık biçimde ortaya konmuş ve 2000’li yıllardaki ekonomik büyümenin temelleri atılmıştır. GEGP, krizlerin başlıca nedeni olarak (i) sürdürülemez bir iç borç dinamiğinin oluşması ve (ii) başta kamu bankaları olmak üzere mali sistemdeki sağlıksız yapının ve diğer yapısal sorunların kalıcı bir çözüme kavuşturulamamış olmasını göstermiştir. Bu bakış açısında çözüm de (i) devlette şeffaflığın artırılması ve kamu finansmanının güçlendirilmesi (ii) bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılması ve düzenleyici önlemlerin alınması ve (iii) rekabet gücünü

artırıcı düzenlemelerde aranmıştır.

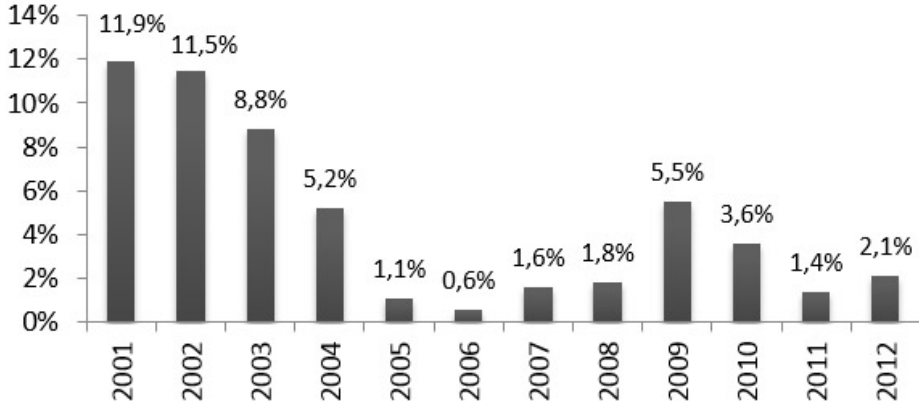
GEGP ile birlikte, bankacılık kanununda değişiklik istenmiştir. Bankacılık sektörü özelinde; kamu bankalarına zarar oluşturacak görevlerin verilemeyeceği, kamu bankalarının özelleştirmeye hazırlanacağı, yönetiminin profesyonel bankacılardan oluşacağı, kredilendirmede kaynak maliyetinin esas alınacağı, TMSF bünyesindeki bankaların sorunlarının en kısa zamanda çözüme kavuşturulması gibi önlemler üzerinde durulmuştur. Borçlanma, kamulaştırma ve kamu ihale yasası ile devlette şeffaflığın, hesap verilebilirliğin sağlanması ve rekabetin artırılması amaçlanmıştır. Ayrıca bütçe ve bütçe dışı birçok fon kapatılmıştır. Ekonomide rekabeti artırmak amacıyla, şeker kanunu, tütün kanunu ile fiyat belirleme ve devletin satın alması uygulamalarına son verilmesi amaçlanmıştır. Doğalgaz kanunu ile doğalgaz piyasasının serbestleştirilmesi, Sivil havacılık kanunu ile iç hat uçuş fiyatlarının serbestçe belirlenmesine imkan sağlanması amaçlanmıştır. Merkez Bankası yasası ile, bankanın siyasi otoriteden daha bağımsız olarak karar alabilmesinin ve sonrasında enflasyon hedeflemesi rejiminin önü açılmıştır.

Bu ve benzeri önlemler, düzenlemeler ve kanunların bir kısmı yapılmış; 2002 sonunda yeni hükümetin gelmesi ile sonrasında ise GEGP'ndaki temel yapının korunduğu ve benzer önlemler, düzenlemeler ve kanunlar çerçevesinde ilerlediği görülmüştür.

b) Bütçe Açığındaki ve Borç/GSYH Oranındaki Gerileme

2001 krizinin öğreticiliğinde şekillenen sıkı maliye politikası çerçevesinde, merkezi yönetim bütçe açığının GSYH'ya oranı yaklaşık %12'lerden 2005 yılında %1,1'e kadar düşürülebilmıştır. Genel kanının aksine, sıkı maliye politikası büyümeyi yavaşlatmamış; aksine Şekil 1'den görüleceği üzere Türkiye yüksek büyüme oranlarına ulaşmıştır.

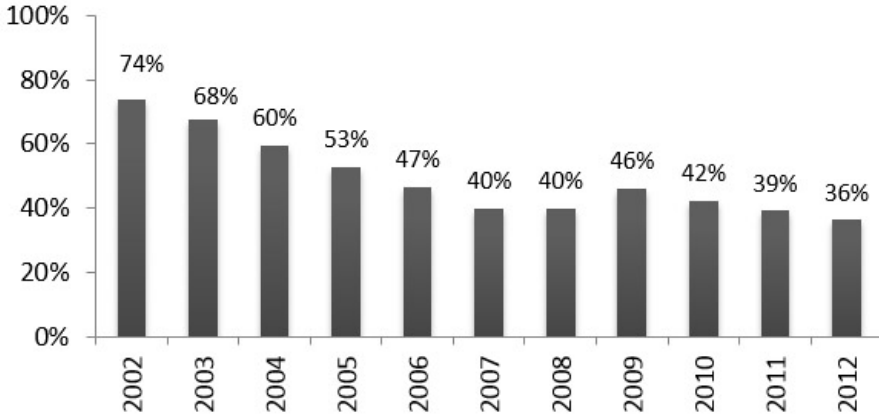
Şekil 4. Türkiye’de Merkezi Yönetim Bütçe Açığı/GSYH oranı

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

2006’da %0,6’ya kadar gerileyen bütçe açığı, 2009 yılında küresel krizin etkisi ile Hükümetin G-20 toplantısında alınan kararlar uyarınca genişleyici maliye politikası uygulamasının ve daralan ekonominin etkisi ile %5,5’e yükselmiştir. Küresel kriz sonrası ekonomik büyümedeki iyileşme bütçe gelirlerini artırarak bütçe açığını tekrardan düşürmüştür.

Şekil 5. AB Tanımlı Genel Yönetim Borç Stoku/GSYH Oranı

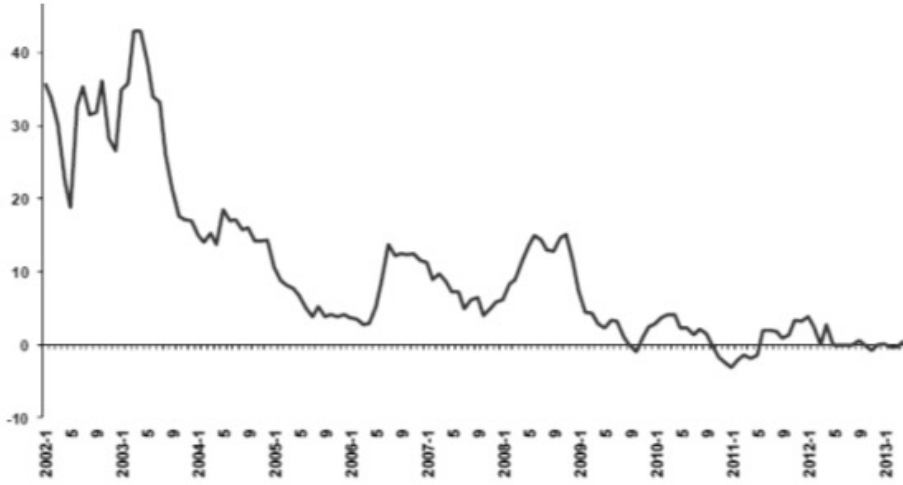
Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Bütçedeki düzelme, borç göstergelerine de yansımıştır. Türkiye'nin AB tanımlı genel yönetim borç stokunun GSYH'ya oranı 2002 yılında %74 iken; 2007-8 yıllarında %40 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'nin borçluluk oranı, 2004 sonrası Maastricht kriteri olan %60 borç/GSYH oranının altında seyretmiştir. Küresel krizde yükselen borç oranı, kriz sonrasında bol likidite, düşük faiz ortamı ve Türkiye'nin yüksek büyüme oranlarının katkısıyla gerilemiştir.

c) Faizlerdeki Düşüş ve Vadedeki Uzama

Borç oranındaki düşüş, enflasyonun kontrol altına alınması ve dünyadaki likidite bolluğu ile birlikte Türkiye'de reel borçlanma faiz oranları gerilemiştir. 2002 yıllarında %30-40 reel faizle borçlanan devlet, 2006'da %5'lerin altında borçlanabilmiştir. Küresel kriz ile yükselen reel faizler, sonrasında kamu maliyesindeki iyileşen rasyolara bağlı olarak gerilemiş ve Türkiye'nin diğer ikame ülkelere göre güvenli tarafta kalmasının etkisiyle reel borçlanma faiz oranları %0'lara gerilemiştir (Bkz. Şekil 6).

Şekil 6. Reel Borçlanma Faiz Oranları

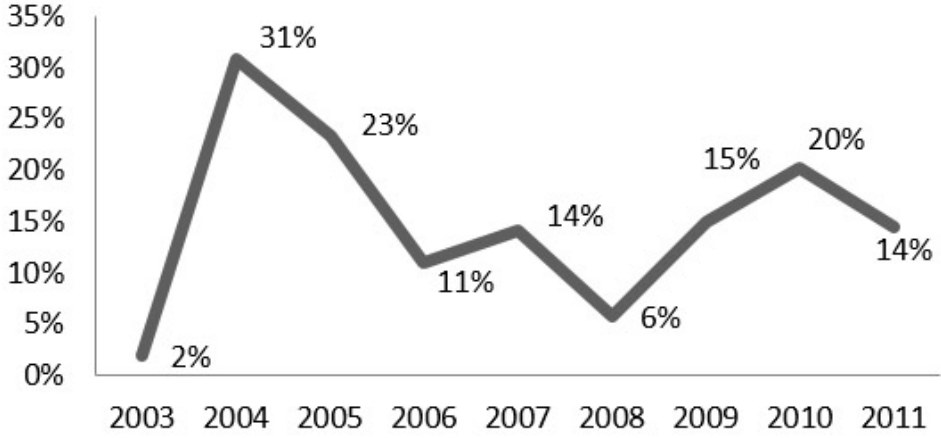
Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Faizdeki düşüşe vadedeki uzama da eşlik etmiştir. 2002 yılında ortalama yurtiçi borçlanma vadesi 9,4 ay iken 2012'de 60 aya kadar çıkmıştır. Benzer biçimde 2002 yılında USD cinsinden dış borçlanmanın ortalama vadesi 7 yıl iken, bu vade 20 yıla kadar çıkmıştır (Bkz. Hazine Müsteşarlığı).

2.4. Dışa Açılım ve Rekabet Gücünde Artış

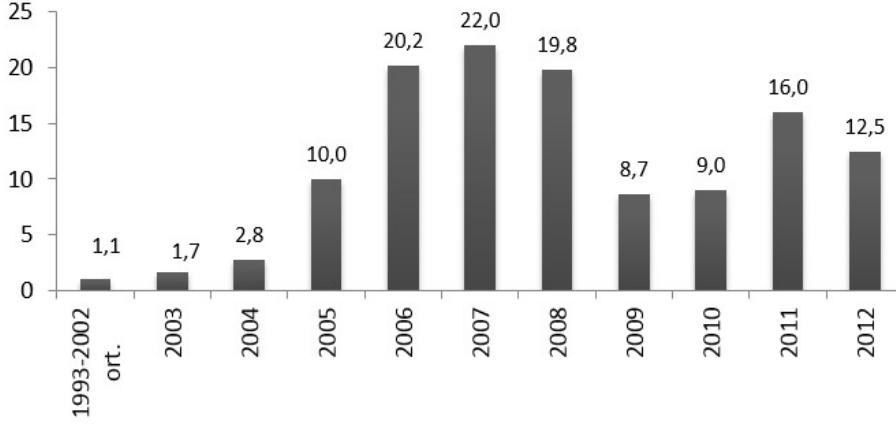
Türkiye’de 1985-2002 döneminde 8 milyar dolarlık özelleştirme yapılırken; 2003-2012 döneminde 51,8 milyar dolarlık özelleştirme geliri elde edilmiştir. Kamunun ekonomideki ağırlığının azalmasının bir göstergesi olarak özelleştirme, daha rekabetçi bir özel sektörün önünü açarken; kamu borçluluğunu da düşürücü etki yapmıştır. Ayrıca 2011 yılı gelir ve kar üzerinden alınan vergilerin GSYH’ya oranı OECD ortalaması için %11,2 iken, Türkiye’de bu oran %5,8’dir. Gelir ve kar üzerinden alınan vergilerin düşük olmasının, girişimcileri teşvik edici bir unsur olduğu açıktır (Bkz. Hazine Müsteşarlığı).

Şekil 7. Yolcu Sayısındaki Artış (Yıllık, %)

Kaynak: TÜİK

2003 yılının sonlarında havayolu taşımacılığında yaşanan serbestleşme ile birlikte, yaşanan hizmet ve fiyat rekabeti, yolcu sayısını artırırken fiyatı düşürmüştür. Nitekim 2004 yılında taşınan yolcu sayısı bir önceki yıla göre %31 artmıştır (Bkz. Şekil 7). 2004 yılında dünyada havayolu taşımacılığı ile taşınan yolcu sayısında %10'luk bir artış olduğu düşünüldüğünde ; sektörün dünya genelinin üstünde büyüdüğü görülebilir.

Şekil 8. Doğrudan Yabancı Sermaye Girişi (Milyar Dolar)

Kaynak: TCMB

Bir ülkeye doğrudan yabancı sermaye girişi, ülke ekonomisinin verimliliğini artırıcı önemli bir etkenidir. Türkiye’de 2000’li yıllardaki iyileşme doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına da yansımıştır. Nitekim 1993-2002 ortalama doğrudan yabancı sermaye girişi, 1,1 milyar dolar iken; 2006-2008 döneminde yıllık ortalama 20 milyar doların üstünde doğrudan yabancı sermaye girişi olmuştur.

Şekil 9. İhracat ve İthalat Hacmi (Milyar Dolar)

Kaynak: TÜİK

Ülke ekonominin diğer ekonomilerle yaptığı ihracat ve ithalat, ülke ekonomisinin rekabetçiliğiyle ilgili önemli bir göstergedir. Şekil 9, 1989-2012 dönemi için milyar dolar cinsinden ihracat ve ithalat rakamlarını göstermektedir. Şekilden de kolaylıkla görüleceği üzere ihracat ve ithalat artışı 2001 krizi sonrası yeni bir artış trendine sahiptir. Küresel kriz, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye dış ticaretini de oldukça olumsuz etkilemiştir. Fakat sonrasında dış ticaret hacmi artmaya devam etmiştir. Nitekim 1989-2001 döneminde yıllık ortalama ihracat artışı %9, ithalat artışı %11 iken; 2002-2012 döneminde yıllık ortalama ihracat %16, ithalat ise 19 büyümüştür.

3. Ara Sonuç

2001 krizi sonrası, yukarıda özetlenen değişimler Türkiye ekonomisinin daha liberal bir ekonomi haline gelmesini sağlamıştır. Siyasi mekanizmada, para ve maliye politikasında ve dışa açılım ve rekabet gücünde meydana gelen olumlu değişimler, Türkiye ekonomisinin 1990'lı yıllara nazaran daha serbest, daha esnek, küresel piyasalarla daha entegre bir yapıya bürünmesine yardımcı olmuştur. Diğer bir deyişle, Türkiye ekonomisi 2000'li yıllarla birlikte daha liberal bir ekonomiye doğru yol aldığı için; daha yüksek bir üretim artışına, daha istikrarlı bir ekonomik büyümeye, daha düşük faiz ve enflasyon oranına, daha fazla doğrudan yatırıma, daha yüksek ihracat ve ithalat değerlerine ve daha fazla istihdama sahip olabilmıştır.

4. Neredeyiz? Ne yapmalıyız?

Türkiye ekonomisi için yapılan analiz her ne kadar iyileşen göstergelere ve serbestleşen ekonomik yapıya işaret etse de yapılması gereken ve dikkat edilmesi gereken bazı önemli noktalar bulunmaktadır. Bu bölümde bunlar üzerinde kısaca durulacaktır.

4.1. Siyasi Mekanizma

i) Neredeyiz?

- Yenilenemeyen Anayasa
- AB sürecindeki yavaşlama
- Eleştirilere kapalı olma (Monopole Kayış)
- Pozitif her gelişmeyi devlete verme (yeni-devletleşme süreci)
- Belki de en tehlikeli safha bu? Yol Ayrımı ?

Türkiye gelişmekte olan bir ülke olarak ekonomide olduğu kadar toplumsal yapıda da oldukça hızlı değişimler yaşıyor. Küresel dünya ile entegre olmuş genç kuşağın en önemli beklentisi ise, yeni bir anayasa olarak duruyor. Ne kadar zgrlk, bireye değer veren, insanların serbest dşunmesinin önünü açan, tüm vatandaşları eşit kabul eden ve ideolojiden uzak bir anayasa oluşturabilirsiniz; ekonomik aktörlerin de o kadar verimli olacağını ve bunun uzun vadede tüm toplumu her anlamda daha zengin kılacağını görebilirsiniz. Yenilenemeyen anayasa, Türkiye toplumunun önündeki önemli bir engeldir.

AB sürecindeki ivmenin kaybedildiği görülmektedir. AB'nin genel erevesi; Türkiye'nin daha demokrat, serbest ve zgrlk bir geleceğe sahip olması açısından oldukça önemlidir.

Oligopol piyasaya benzer şekilde faaliyet gösteren siyasi partiler sisteminde; Hükümetin son dönemde eleşitirilere daha kapalı olduğu görülmektedir. Bunu hükümetin monopol bir piyasaya kayışı şeklinde yorumlamak mümkündür. zm üreten tek bir siyasi partinin varlığı ve çok sayıda seçmenin olduğu bu sistemde, fikir rekabeti parti içinde ve dışında yeterli derece yapılmadığında yanlış seçimler ve bunların maliyetleri artacaktır. Monopol piyasalar, Türkiye'de ve dünyada içine aldığı fikri, kurumu, toplumu rten bir özelliğe sahiptir. Dünyada Vatikan'ın kendi içindeki kapalı yapısı, örgüte ye kişilerin hatalarının maliyetini azalttığı ve hatta hataların doğru olarak kabul edildiği bir ortam oluşturduğu için sonunda bir çok skandal üretmiştir. Askerlik mensubu kişilerle ilgili sorunlara sadece askeri mahkemelerin bakmasının kabulü de benzer sonuçlar doğurmuştur. Benzer sorunlar; yargı mensupları, sendikalar ve benzeri kapalı yapılarda da görülebilmektedir.

Türkiye, 2001 sonrası yüksek bir ekonomik performans göstermekle birlikte; son dönemde hükümette pozitif her gelişmenin devlete mal edilmesi gibi bir eğilim görülmektedir. Bunu yeni-devletleşme süreci olarak nitelendirebiliriz. 1990'lı yıllar ve 2001 krizinde kamunun yıkıcı etkisini gören Türkiye'nin, 2000'li yıllardaki gelişmenin temel nedeninin ekonomide ağırlığı azalan kamu, serbestleşen piyasalar olduğunu görmesi oldukça önemlidir. Birçok olumlu gelişmenin temelinde, devletin kendine görev bildiği yanlış birçok sorumluluktan&faaliyetten vazgeçmesi bulunmaktadır. Devletin tekrardan yeni roller alması, benzer bir süreci geri getirebilecektir. Bu noktada siyasetçilerin ve toplumun oldukça dikkatli olması gerekmektedir.

ii) Ne Yapmalıyız?

- Yeni Anayasa
- AB sürecinde hızlanma

- Eleştirilere tahammül ve açık olma
- Devletin sınırlarını/fonksiyonlarını/amacını yeniden tanımlama
- Bireye değer verme
- Eğitim sistemini daha açık bir piyasa haline getirme (eğitimde rekabet)

Yeni bir anayasanın yapılması ve AB sürecindeki hızlanma, büyümenin sosyal&siyasi ve hukuki yapısının sağlanması açısından oldukça önemlidir. Ayrıca siyasi mekanizmaların eleştirilere tahammüllü, eleştirilere açık ve hatta isteyen bir yapıda olması gerekmektedir. Yeni devletleşme sürecine girmemek için; devletin sınırlarını, fonksiyonlarını ve amacını yeniden tanımlamamız büyük önem arz etmektedir. Devletten beklenmesi/beklenmemesi gerekenlerin net bir şekilde belirlenmesi, siyasilerin de daha kolay siyaset yapmasının önünü açacaktır. Ayrıca bireye değer veren bir toplum anlayışından asla vazgeçilmemelidir. Yeni dünyada yeni buluşları yapacak ve ülkeyi ileri götürecektir temel mekanizma, bireysel katma değerdir. Eğitimde rekabetin sağlanması ise, tüm bu konuşulanların altyapısını hazırlaması açısından kritik öneme sahiptir. Hızla değişen dünyada, şablonlara, ideolojilere bağlı, verimsiz bir eğitim anlayışından uzaklaşılmasının en kolay yolu arz ve talep dengesinde kamuyu mümkün olduğunca eğitim sisteminin içerisinde çıkarılmasıdır.

4.2. Para Politikası

1) Neredeyiz?

- Para politikası, en başarılı alan.
- Cari açığı çözümenin bir aracı olarak para politikası
- TCMB, Orkestra şefi ?
- Dalgalı kur mu, 1,92 mi?

Para politikası, Türkiye'nin 2001 sonrası dönemde belki de en iyi yönetilen alanını oluşturmaktadır. Enflasyonun kontrol altına alınması, küresel kriz sonrası sermaye girişindeki artışa karşın TCMB'nin aşırı kredi genişlemesine karşı önlem alması, dünyada diğer birçok merkez bankaları miktarsal genişlemeye giderken; aksi yönde miktarsal daralmaya giden bir para politikası izlemesi önemli noktalardır. Bununla birlikte, büyümenin finansmanındaki temel sorun olan cari açığı doğrudan krediler üzerinden çözmeye çalışmak, enflasyonun yanısıra finansal istikrar hedefi çerçevesinde reel kur ve krediler için sayısal hedefler koymak ve bu hedeflere ulaşmak için piyasaya aşırı müdahalelerde bulunmak bir sorun olarak durmaktadır.

TCMB'nin bir orkestra şefi gibi hareket ederek, değişkenlerin kontrolünün kendi elinde olduğunu düşünmesi ekonomide yanlış yönlendirilmiş kararların alınmasına da meydan verebilecektir. Benzer şekilde dalgalı kur üzerinde merkez bankasının belirleyiciliğini artırması, kur hareketlerini spekülative ataklara daha açık hale getirebilir ve ekonomik aktörlerin kur riskini yanlış değerlendirmesine neden olabilir.

ii) Ne Yapmalıyız?

- Cari açığı çözmek
- TCMB, düşük müdahale.
- Dalgalı kuru korumak

Cari açığın çözümü için para politikası sadece kısa dönemli bir enstrüman olabilir. Bunun için reel ekonomide rekabeti artırıcı, piyasaları serbestleştirici, devletin etkisini azaltıcı bir anlayışın benimsenmesi oldukça önemli. Ayrıca TCMB'nin piyasalara daha az müdahaleci olması ve kur riskini üstlenen bir pozisyonda olmaması, dalgalı kurun risk dağıtıcı etkisini koruması gerekmektedir.

4.3. Maliye Politikası

i) Neredeyiz?

- *AB Borç krizi, TR'de iyi göstergeler*
- İkame etkisini görmek

Küresel krizin üzerinden beş yıl geçmiş olmasına karşın, AB'deki birçok ülkenin yüksek kamu borçluluğu, düşük büyüme, yüksek işsizlik durumundan kurtulamadığı görülmektedir. Bu durumda, tasarruflar daha güvenli görülen Almanya, Türkiye gibi ülkelere yönelmektedir. Bu noktadan hareketle, Türkiye'nin önemli bir ikame etkisine sahip olduğunu görmekte fayda vardır. Nispi olarak daha iyi kamu borç göstergelerine ve yüksek büyüme beklentisine sahip olan Türkiye, küresel kriz sonrası dönemde yüksek sermaye girişine maruz kalmış ve kamu reel borçlanma faiz oranları %0'lara kadar düşmüştür. Bu ucuz borçlanma ortamında, Türkiye için vadeler uzarken, faizler gerilemiş; ekonomik büyümenin de etkisiyle borçluluk rasyoları gerilemiştir.

ii) Ne Yapmalıyız?

- İkame etkisi azaldığında?
- *Yapısal bütçe açığı*

- Kamu harcamalarını düşürmek
- Kamunun rolünü yeniden tanımlamak?

Ucuz borçlanma ortamı, Fed'in parasal genişlemeden çıkışa geçmesi ve AB'de iyileşen göstergelerin ortaya çıkması ile birlikte tersine dönecektir. Yükselen faiz ve daralan borçlanma ortamına girildiğinde, Türkiye'de hem kamu hem de özel sektör hazırlıklı olmalıdır. Çıkış sürecinde faizler ve kur yükseleceği için, kur ve faiz riskine dikkat edilmeli ve borçluluk oranı mümkün olduğunca düşük olmalıdır. Bu noktada yapısal bütçe açığı oldukça önemlidir. Türkiye'de kamunun bu ucuz borçlanma ortamında özellikle esnek olmayan kamu harcamalarını artırdığı görülmektedir. Bu ise faizlerin yükseldiği, büyümenin düştüğü bir ortamda bütçe ve borç göstergelerini olumsuz etkileyebilecek ciddi bir potansiyele sahiptir.

Kamunun rolünün yeniden tanımlanması, Türkiye'nin geleceği açısından bu noktada da karşımıza çıkmaktadır. Kamudan beklenen rol ülkeyi krizden kurtarma, istihdam ve talep artışı yaratma olduğu sürece istikrarlı ve verimli bir ekonomik büyüme ile karşılaşmak da bir o kadar zor olmaktadır. Üstelik bu bakış açısı, doğrudan seçmenin oy kararlarını etkilediğinden, toplum olarak kamunun ne olup, ne olmadığının iyi tanımlanması önem arz etmektedir.

4.4. Dışa Açılım ve Rekabet Gücünde Artış

i) Neredeyiz?

- İhracat ve ithalatta devam eden artış

Türkiye, küresel kriz sonrası yüksek bir büyüme yakalamış ve ihracatta da yükselişine devam etmiştir. İhracatta pazar çeşitliliğine giden Türkiye, ikame etkisinin de desteği ile ihracat hacmini artırmıştır.

ii) Ne Yapmalıyız?

- Yüksek katma değerli ürünler
- Eğitim ve ar&ge yatırımlarında artış
- Daha iyi finansal risk yönetimi

Katma değeri yüksek ürünler ihraç etmeliyiz. Bunun için ilk şart eğitim sistemini daha modern ve serbest hale getirmektir. Aynı şekilde firmaların ar&ge yatırımlarını artırmaları da katma değerli ürünlerin üretilmesi açısından oldukça önemlidir. Küresel kriz sonrası açıkça görüldüğü üzere, firmaların daha iyi bir finansal risk yönetimine sahip olması; bir finansal şok karşısında zararların minimize edilmesi bakımından önemlidir.

5. Sonuç Niyetine

Türkiye’de 2001 krizi sonrası; 1990’lı yılların ve son olarak 2001 krizinin öğreticiliğinde daha yüksek ve istikrarlı ekonomik büyümenin yaşandığı bir dönem olmuştur. Bu öğreticilik, Türkiye ekonomisini daha liberal bir konuma taşımıştır. Siyasi mekanizma, para politikası, maliye politikası ve dışa açılım ve rekabet gücü değişimin temel faktörleri olarak ortaya çıkmıştır. Siyasi mekanizmada; toplumsal tepki, özel sektörün tepkisi, AB ve IMF faktörleri kamunun rolünü kısıtlamış, toplum daha demokratik ve özgürlükçü bir noktaya doğru ilerlemiştir. Para politikasında; merkez bankası bağımsızlığı, dalgalı döviz kuruna geçilmesi ve enflasyon hedeflemesi para politikasının kamu için para yaratmayan, daha şeffaf ve hesap verebilir olmasını sağlamış ve Türkiye yıllar sonra enflasyonu kontrol altına alabilmiştir. Maliye politikasında, Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı diğer alanlarda ve özellikle kamu maliyesinde oldukça yerinde düzenlemeler getirmiş ve iyi bir yol haritası çizmiştir. Sonrasında gelen hükümetin bu genel çerçeveyi bozmaması ve 2001 krizinin kötü tecrübesi ışığında mali disipline önem vermesi ile birlikte bütçe açığı/GSYH ve borç göstergeleri oldukça gerilemiştir. 2001 krizi sonrası dönemde kimi sektörlerde kamu egemenliğine son verilmiş, rekabeti kolaylaştıran düzenlemeler yapılmıştır. Sonuçta doğrudan yabancı yatırımlar artarken, ihracat ve ithalatta ciddi ilerlemeler görülmüştür.

Bununla birlikte, *neredeyiz?* ve *ne yapmalıyız?* bölümlerinde açıklandığı üzere, Türkiye 2000’li yıllarda 90’lı yıllara göre daha liberal bir ekonomiye doğru hareket etmiş olmakla birlikte; kazanımların kaybedilmemesi ve daha ileri noktalara taşınması açısından daha yapılacak çok şey bulunmaktadır. Türkiye’nin önünde; yeni bir anayasa, eleştirilere daha açık bir yönetim anlayışı, pozitif her gelişmeyi devlete mal etmeme, eğitimde rekabeti sağlama, piyasalara daha az müdahalede bulunma ve piyasaları serbestleştirici yapısal reformları uygulama, ikame etkisi azaldığında faiz ve kurdaki yükselişi görme, yapısal bütçe açığına dikkat etme, kamunun rolünü yeniden tanımlama, yüksek katma değerli ürünlere yönelme ve daha iyi bir finansal risk yönetimi gibi yapılması gereken birçok nokta bulunmaktadır.

Modern Mesihler: Gezi Hadisesinin Politik Teolojisi

Bengül GÜNGÖRMEZ

Dr. | Uludağ Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü Öğretim Görevlisi

liberal düşünce Yıl 18, Sayı 72, Güz 2013, s. 127-132.

Tel Cambazının Tel Üstündeki Durumunu Anlatır Şiirdir

Sizin alınız al inandım
Morunuz mor inandım
Tanrınız büyük âmenna
Şiiriniz adamakıllı şiir

Dumanı da caba
Ama sizin adınız ne
Benim dengemi bozmayınız

Kalabalık ha olmuş ha olmamış
Sokaklarda yitirmiş cebimde bulmuşum

Ama ağaçlar şöyleymiş
Ama sokaklar böyleymiş
Ama sizin adınız ne
Benim dengemi bozmayınız

Turgut Uyar

Bu yazının yazılma gayesi, din-politika ilişkisi çerçevesinde, modern devrimci hareketlerin dinsel boyutundan hareketle sosyolojik bir fenomen olarak Gezi Olaylarını değerlendirmektir. Ünlü İngiliz politika filozofu John Gray, bize din-politika ilişkisi hakkında şöyle söyler: “tarihte dönüştürücü bir olay olarak devrim düşüncesini dine borçluyuz. Modern devrimci hareketler dinin

* Bu makale, 2013 Liberal Düşünce Kongresi'nde tebliğ olarak sunulmuştur.

başka araçlarla devamıdır.” Gray, bu düşüncesini ifade ederken yalnız değildir. Gray’in dışında Eric Voegelin, Carl Schmitt, Karl Löwith, Norman Cohn, Igor Shafarevich, Eric von Huehnelth-Leddihn, Jacob Taubes gibi önemli âlimler, Batı düşüncesinde Ortaçağ ve antik dönemi menziline alan tarihsel çalışmalarında hem modern politikanın hem de modern devrimci hareketlerin soy kütüğünü araştırmışlardır. Onlar bu araştırmalarının neticesinde, modern politik alanın seküler, kutsallıktan arınmış olduğu iddiasına rağmen bu alanı işgal eden modern politik ideolojilerin hakikatte kökeni Ortaçağ’daki Hıristiyan heretik tarikatlar ve dinsel mücadelelere dayanan ve özünde dinsel olan hareketler olduğunu keşfetmişlerdir. Voegelin gibi bu hareketlerin doğrudan doğruya gnostisizmin¹ sekülerleşmesiyle ortaya çıkan hareketler olduğunu söyleyenler olduğu gibi, Yahudi filozof Löwith gibi Hıristiyan teslisci yaklaşımın sekülerleşmesi ile ortaya çıktığını söyleyenler de olmuştur. Yahut modern devlet teorisini belirleyen önemli kavramların özünde sekülerleşmiş teolojik kavramlar olduğunu söyleyen Schmitt gibi önemli âlimler “politik teoloji”den bahsetmiştir. Bu meyanda söylenebilir ki, insan ve toplum hayatında din meselesi günümüzde de bütün şeditliğiyle cereyan etmeye devam etmektedir ve Batı’daki Otuz Yıl Savaşlarıyla son bulmuş gibi görünmesine rağmen dinler savaşı henüz nihayet bulmamıştır. Modernmiş gibi görünen devrim düşüncesi dahi bize dinlerden miras kalmış dinsel bir düşüncedir.

Hıristiyanlık’ın teslisci yaklaşımının, hem komünizmde ilkel komünal toplum, sınıflı toplum, sınıfsız toplum olarak, hem de Nasyonal Sosyalizmde birinci, ikinci ve üçüncü Reich olarak yeniden ortaya çıktığını görebiliriz. İstersek söz konusu teslisci yaklaşımın sekülerleşmiş versiyonuna İtalyan faşizminin birinci, ikinci ve üçüncü Roma’sını da dahil edebiliriz. Heretik Hıristiyan tarikatlardan ödünç aldıkları fikir ve formların yanında Katoliklik’ten bilhassa “sol”a göç etmiş teolojik sembollerle iş gören modern politik hareketler yahut ideolojiler tek Tanrılı dinlerden rol çalarak, dinlerin modern hayatta gerçekleştiremedikleri ancak öte dünyaya bıraktıkları dinsel vaatleri politikayı araçsallaştırmak marifetiyle bu dünyada gerçekleştirmek üzere kitlelere sunmuşlardır. Cezayir asıllı ünlü Fransız düşünür Albert Camus, Marksizme “bilimsel Mesihçilik” diyordu. Camus’nun bu adlandırışı modern politik hareketlerin Mesihçi doğasını düşündüğümüzde yanlış değildir. Gerçekten de Marksizmle sınırlı olmaksızın modern ütopyacı devrimci hareket-

¹ gnostisizm: Ortaçağ Hıristiyan heretiklerinin dini; bu dünyanın kötülükle dolu bir hapisane olduğu, dünyayı bu durumundan kurtarmak için ise politik eylem gerektiğine dair öğretti. Çok çeşitli türleri olmakla birlikte en temelde gnostisizm antik ve modern gnostikler şeklinde tasnif edilir. Dünyanın kötülüğüne inanan antik gnostikler içlerine kapanmayı tercih eder ve politik eylemden uzak dururken modern gnostikler kurtuluş için politikayı araçsallaştırdılar. Bu mesele ile ilgili olarak bkz. Güngörmez Bengül, *Eric Voegelin: İnsanlık Draması, Din-Politika İlişkileri*, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2011

lerin ortak noktası tek Tanrılı dinlerin ‘kurtuluş’ iddiasını devralmış olmalarıdır. Onlar sürekli insanlığı bir şeylerden kurtarma vaadinde bulunurlar ve bu vaadin ikna ediciliği ölçüsünde de ‘inanç’ problemiyle ilişkilidirler. Bu yüzden *apokaliptiktirler*.² Modern politik düşüncede sıkça karşımıza çıkan ve dünyevî bir cennetin mümkün olduğu iddiasını taşıyan devrimci umut, kökeninde Hıristiyan umuttur. İsa’nın yeniden geliş umudunun politikaya nakledilmiş hâlidir. Netice itibariyle bu dünyada cennetin, mükemmel toplumun insan eliyle, bir başka deyişle de politik eylemle gerçekleştirilebileceğine dair ‘inanç’ devrimci hareketlerin temel niteliğidir. Bu meyanda kurtuluş düşüncesi seküler bir düşünce değil, dinsel bir düşüncedir. O, yalnızca dinsel ya da yalnızca politik olarak da değerlendirilemez. Çağımızın Carl Schmitt ve Jacob Taubes gibi önemli politika bilimcilerinin deyişiyle “politik teoloji” olarak değerlendirilmelidir. Modern politik hareketleri tanımlarken “din” kavramı yerine “ideoloji” kavramı “seküler” olması hasebiyle politologlar tarafından daha fazla tercih edilir bir kavram gibi görünmektedir fakat yirminci yüzyılda kitleleri tesiri altına alan komünizm, Nasyonal Sosyalizm, faşizm gibi ütöpik kurtuluş projelerinin yalnızca “ideoloji” kavramıyla nitelendirilmesi onların inanç problemiyle ilişkilerini ve spirütüel dolayısıyla da dinsel boyutunu görmezlikten gelmek demektir.

Gezi Hadisesinin Politik Teolojisi:

Bütün bu sosyolojik tespitlerden ve yukarıda çizilmeye çalışılan tarihsel politik arka plandan hareketle yakın dönemde yaşadığımız Gezi olaylarını şu şekilde değerlendirebiliriz: Gezi olaylarında ‘masum’ bir çevre duyarlılığı olarak gelişen kitlesel protesto hareketi, akabinde toplumu bir “diktatör”den ‘kurtarma’ operasyonunu içeren devrimci, bir başka deyişle de ‘Mesihçi’ dinsel bir harekete dönüşmüştür. Söz konusu gelişmenin yahut dönüşümün Gray’in ve adı zikredilen diğer düşünürlerin yukarıda sözünü ettiğimiz teolojik politik yaklaşımıyla doğrudan doğruya ilişkisi kurulabilir. Bu yaklaşıma göre Gezi hareketi *apokaliptiktir*.

Gezi Parkı’nda olup bitenler aslında “din savaşlarıdır”

Gezi eylemcileri, parktaki ağaçlarla alâkalı baştaki ‘masum’ taleplerinden uzaklaşarak devrimci bir umutla hareket etmiş ve iktidarı devirme arzusuyla bizi bir “diktatörden” kurtarma hareketine dönüşmüştür. Hadisenin başladığı ve gerçekleştiği ortamın, yani mekânın sosyolojisi bizim için önemlidir. Adalet ve Kalkınma Partisinin iktidarı boyunca muhtelif alanlara pek

2 Apokaliptik (apocalyptic): kıyamete ait olan, kıyamet günü olacakları bildirme, dünyanın sonuna dair vizyon

çok ağaç dikildiği gibi yol, köprü, bina vb alt yapı çalışmaları nedeniyle çok sayıda ağaç da kesilmiştir. Bununla birlikte bu ağaçların kesildiği muhtelif bölgelerde, kesilen ağaçların bahane edildiği 'kitlesel' bir eylemle karşılaşmayız.

Taksim mevzu bahis olduğunda ise durum bundan çok farklıdır. Neden başka bir yer değil de Taksim? Neden başka yerlerde ağaç kesildiğinde kitlesel olarak kimse ayaklanmadı? Çünkü Taksim, devlet tarafından dokunulmaması, müdahale edilmemesi gereken politik bakımdan 'kutsal' bir alandır. Taksim, adeta Gezi eylemcilerinin, yani modern Mesihlerin eylemlerini icra ettikleri kutsal mabetleridir. Bir bakıma Taksim, politik kurtarıcılarımızın, yani Türk solunun ve laikçi ulusalcı kesimin Türkiye'deki Kudüs'üdür. Her 1 Mayıs'ta Taksim'de bildik ritüeller tekrarlanır. Geçmişte Taksim'de 'şehit' edilenler törenle anılır. Taksim platformunun, hadisenin ertesinde hükümette sunduğu en önemli talebe bir bakalım: "*Gezi Parkı, Park olarak kalmalıdır ve Gezi Parkına Topçu Kışlası adı altında ya da başka herhangi bir yapılaşma olmayacağı* ve projenin iptal edildiğine dair resmi bir açıklama yapılmalı, Atatürk Kültür Merkezi'nin yıkılmasına ilişkin girişimler durdurulmalıdır." Taksim'e kesinlikle dokunulmaması, herhangi bir yapının yapılmaması ve tarihi bir değeri bile olmadığı halde AKM gibi mevcut bazı yapılara dokunulmaması bu platformun hükümetten temel talebidir. Taksim'i bir mekân olarak kutsallaştıran ve yücelten bu söylem yukarıdaki tezimizi destekler. Ancak bir 'mabede' dokunulmaz.

Türkiye'de yönetimi gasp etmiş bir "diktatör"ün halk adına alaşağı edilerek halkın bu diktatörden kurtuluşunun gerçekleşeceği akabinde de cennetin, yani mükemmel toplumun insan eliyle, bir başka deyişle de politik eylemle gerçekleştirilebileceğine dair 'inanç' Gezi hareketindeki kitlesel devrimci eylemlerin temel saikidir. Gezi Parkı'na müdahalenin, "yaşam tarzına ve inançlarına müdahale ve hor görülme biçiminde algılandığı" Gezi hadisesi boyunca kullanılan sembollere bir bakalım. Bu semboller hem Gezi Parkı hadisesinin katılımcıları hem sosyal medya hem de entelektüeller tarafından dinsel(leştirilmiş), aşırı derecede kutsanmış sembollerdir; kırmızı elbiseli kadın, Tomanın karşısına kollarını açarak dikilen Siyah elbiseli kadın (başka bir renk değil de neden kırmızı? neden siyah?), çeşitli bayrakların ve ideolojik sembollerin Taksim'in en önemli ve görünür yerlerine asılması ve bu sembollerin kaldırılmasına karşı şiddetli direniş, altı gencin ölümü sonrasında öldürülen gençlerin adlandırılış biçimi; Direniş şehitleri, Gezi parkı şehitleri... (CHP Hatay Milletvekili Mevlüt Dudu, kamuoyuna Gezi Parkı hadisesi neticesinde dört şehidimiz var diye açıklama yapmıştır). Şehit kavramı tamamen dinî bir kavramdır. Burada içerik farklı olabilir ancak formlar

kesinlikle dinseldir. Bununla birlikte sorulması gereken asıl sorular şunlardır: Kim, kimin adına, kimi kurtarıyor? Kurtarılmak istenenler gerçekten kurtarılmak istiyorlar mı? Halk gerçekten Tayyip Erdoğan'dan kurtarılmak istiyor mu? Devrimci hareket tarafından vaat edilen yeni düzenin ya da yeni liderin selefinden daha iyi olduğunun ispatı, gerekçesi nedir? Yeninin eskiden daha iyi olacağına garantisi nedir? Mevcut iktidar hayat tarzımıza karışıyor da yenisi niye karışmayacak?

Muhafazakâr demokrat kimliğiyle kendisini tarif eden Ak Parti'nin iktidara geliştikten bu yana kamuoyuna pompalanan ve Başbakan'ın "dindar gençlik istiyoruz" söylemiyle de alevlenen aktüel tartışma Türkiye'nin gittikçe muhafazakârlaşmış muhafazakârlaşmadığı, seküler yaşam tarzlarının gittikçe İslami hayat tarzı istikametinde dinselleştirilmek istenip istenmediği sorularında düğümleniyor ve bu tartışmada seküler hayat tarzının savunuculuğunu yapan kesimler toplumun bu husustaki hassasiyetlerine mütemadiyen dikkat çekiyorlar. Ancak bu seküler kesimlerin sözcülüğünü yapan entelektüel çevrenin kendisine sormadığı soru şu muhkem sorudur: Dini kamusal hayatın dışına sürmek isteyen sekülerizmin bizatihi kendisi bir din değil midir? Modern yaşam tarzı ve bunun politik savunusu da bir tür dinsellik üretmez mi? Seküler yaşam tarzının hassasiyetlerine EVET, dinsel yaşam tarzının hassasiyetlerine HAYIR. Böyle bir politik tavrın bizatihi kendisi dinselidir ve şu soru cevaplanmak üzere meydan okuyucudur: diğer yaşam tarzları arasında seküler yaşam tarzının tek 'normal' yaşam tarzıymış gibi kabulünün felsefî gerekçesi ne olabilir? Seküler yaşam tarzını "normal" yaşam tarzı olarak kabul etmenin temel "kriteri" nedir? Çoğunluğun yaşam biçimi ya da azınlığın yaşam biçimi olması mı? Bilimsel olması mı? İnanca değil de akla dayanması mı? Peki aklın kendisi akılsal mıdır? Vs. vs.

Bu meselenin elbette teorik ve felsefî aynı zamanda da tarihsel bir arka planı var. Politika dinden bağımsız olabilir mi? Modernite bize vaat ettiği dinden bağımsız, seküler ve dünyevî politik alanı gerçekten sunabildi mi? Politik olanla dinsel ya da teolojik olanın ilişkisi nedir? Elinizdeki yazıda bütün bu soruları politik teoloji tartışmalarından hareketle söz konusu tarihsel toplumsal fenomen çerçevesinde teferruatıyla ele almak mümkün değildir. Ancak Gray'i takip edersek söylememiz gerekir ki nasıl modern devrimci hareketler dinin başka araçlarla devamı ise sekülerizm de bir "izm" olarak yeni bir tür dinselliği üretmektedir, sekülerizm dinler tarihinde bir kesittir ve kendi dini yaşama biçimini de toplumun bütününe "normal" olan bu anlayıştır şeklinde benimsetme iddiasındadır. Bu düşünceden hareketle Gezi hadisesi değerlendirildiğinde, Gezi hadisesinin hakikatte bir tür dinler savaşı olduğu görülecektir; "Hayat tarzlarına müdahale" başlığı altında politik dinlerin

savaşı ve mücadelesi. Bir başka deyişle, sekülerizm, metafiziğe savaş açmış “seküler metafizik”tir.

Sonuç

İnsanların protesto yapma hakkı vazgeçilemez bir insan hakkıdır ve sonuna kadar savunulmalıdır. Bu yazıda dillendirilen itiraz bu hakka değil, bu hakkın Gezi Parkı hadisesi vasıtasıyla icra ediliş metodudur. Gezi olaylarındaki fiziksel şiddet, beraberindeki (Hüsamettin Arslan’ın deyişle) sembolik şiddetle (sesli küfürler, küfür içerikli pankartlar, semboller vs..) sağduyuya ve demokratik bilince sahip herkes için kabul edilebilir bir metot değildir. Protestoda atılan sloganlar ve kullanılan semboller demokratik bir protestoyu değil, muhtevası Twitter, yani sosyal medyadan çıkan haberler ile dolu adeta yozlaşmış “dinsel bir ayini” çağrıştırmaktadır. Bununla birlikte, muhafazakâr kesimin protestodaki provakasyonlara gelerek sokağa inmesi iki karşıt görüşlü grubun karşı karşıya gelmesi anlamına gelir ki bu karşılaşmanın sağlıklı demokratik bir müzakere ve diyalog ortamını değil, tam da çözüm süreci ve barış ilan edilmişken çok fazla ölümün ve yaralanmanın olacağı kan ve şiddet ortamını davet edeceği açıktır. Taksim’in kutsallaştırılışıyla birlikte Gezi Protestosu gibi bir ‘ayin’in Türkiye’de demokrasinin işleme metodlarından birisi olarak görülmesi de kabul edilebilir ve haklı bir tavır değildir. Varsayalım ki muhafazakâr kesim bir milyon kişiyi camilerden örgütleyip Taksim’e toplansın ve buraya cami istiyoruz diye slogan atsın. ‘Haklı’ mı sayılacaktır? Bir mesele tartışılırken çok fazla kişiyi meydanlarda toplayan, çok fazla bağırarak, çok fazla küfür eden, bu yolla kamusal alanda daha fazla ‘görünür’ olan haklı mı sayılacaktır?

Bugün Batı’da soldan gelen bir düşünür olan Habermas post-seküler toplumdan bahsediyor. Batı düşüncesi yeni dinselilik biçimleriyle nasıl başa çıkacağına, onları nasıl anlamak gerektiğini tartışıyor. Heidegger’den beri, Batı düşüncesinde metafiziği kovan bir metafizikten, “seküler metafizik”ten, “politik dinler”den ve “politik teoloji”den entelektüeller sürekli bahsediyor ve günümüz politik hareketlerinin doğasını felsefî olarak anlamaya çalışıyor. Bugüne kadar Gezi parkı hadisesi ile alâkalı pek çok şey yazılıp çizildi. Devletin şiddeti, protestocuların şiddeti, Başbakanın uslubu vs.. Elbette bu etkenler hadisenin ele alınışında tek tek incelenmeli ve değerlendirilmelidir. Fakat bu hareketin doğasına ilişkin felsefî açıklamalar yetersiz kalmıştır. Bu değerlendirmeler artık birer “klişe”dir. Bize daha üstten daha genel bir bakış da gereklidir ki ihtiyacımız olan bu bakış siyaset felsefesinin bakışı bir başka deyişle de politik teolojinin bakışı olabilir.

İnsan Doğası ve Medenî Bir Barışçı Çoğulluk: Humecü Bir Perspektif - 1*

Melih Yürüşen

Yrd. Doç. Dr. | Aksaray Üniversitesi, Felsefe Bölümü Öğretim Üyesi

liberal düşünce Yıl 18, Sayı 72, Güz 2013, s. 133-151.

Liberalizm ve Çoğulluk

Siyaset kuramcılarının ve düşünürlerinin son çeyrek yüzyıldır giderek artan bir şekilde kültürel ve sosyal çoğulluk üzerinde düşünmeye, onu farklı boyutlarıyla anlamaya çalıştıklarına tanık olduk. Özellikle kendilerini liberal düşünce geleneği içinde konumlandıran veya bu gelenekle bir şekilde ilişkilendiren siyaset kuramcıları bu konuda daha özel bir gayret gösterdiler. Etnik, dinsel, cinsel ve ideolojik çeşitliliğin unsurlarından müteşekkil çoğulluk manzarasının ihtiva ettiği açık veya örtülü, mevcut veya muhtemel, gerçek yahut muhayyel sorunları liberal paradigma aracılığıyla ele almaya ve çözmeye teşebbüs ettiler. Bu teşebbüslerde liberalizmin merkezî değerlerinden *hangisini* ve *nasil* esas alıp yorumladıkları, dolayısıyla onu diğer merkezî liberal değerlerle *ne şekilde* ilişkilendirdikleri ile bağlantılı olarak çoğulluk meselelerinin anlamlandırılması ve çözülmesi konusunda farklı bakışlar ve yaklaşımlar ortaya koydular. Böylece liberalizm bu konuda değişik versiyonları ve tonlarıyla devasa çoğulluk manzarasındaki yerini aldı.

Bu manzaradaki problem, sözkonusu versiyonların ve tonların çoğullukla ilişkilerinin dayandırıldıkları merkezi liberal değer kavranışına ve diğer (liberal) değerlerle ilişkilendirilme şekline göre büyük bir mahiyet farklılığı göstermesinin kaçınılmaz olmasıdır. Kastettiğimiz şey şüphesiz çoğulluğun

* Bu makale, 2013 Liberal Düşünce Kongresi'nde tebliğ olarak sunulmuştur.

reddi değildir. Liberalizm, politik toplumun gücünün içeriğinin, biçiminin ve yetki alanının çoğulluğun aslı kaynağı olarak genellikle bireyden hareket ederek belirlendiği ve sınırlandırıldığı bir siyasi değerler ve pratikler bütünüdür. Bireyse her türden çoğulluk tezahürünün aslı unsurudur. Bundan ötürü de liberalizmin bütün versiyonlarında ve tonlarında az çok farklı vurgularla çeşitliliğin bir olgu olarak kabulü esas alınmak durumundadır. Bu liberal öğretinin Lockeçu başlangıcından beri böyledir. Tek başına Locke'un *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup*'u bile bunu ispatlamak için yeterlidir. Kısaca çoğulluğun olgusal kabulü ve tanınması liberalizmin karakteristiğidir.

Farklı Liberal Çoğulluk Kavrayışları

Ancak çoğulluğun bir olgu olduğunun kabul edilmesi bir şey, onun adeta kaçınılmaz bir şekilde içerdiği problemlerin anlaşılması, anlamlandırılması ve çözülmesi başka bir şeydir. Mesela çoğulluk olgusunun ihtiva veya ima ettiği problemlerle temel bir liberal değer olan adaletin *belli bir kavranışını* merkeze alarak ilişki kurduğunuzda çoğulluğu oluşturan içerik çeşitliliğinin unsurlarını diğerlerinden farklılaştıran bazı karakteristikleri özellikle dikkate almamanız bir gereklilik haline gelebilir. Bu tür bir gerekliliğin kuramsal planda ne anlama geldiğinin örneklerinden birini *A Theory of Justice* ile John Rawls verir. *A Theory of Justice* 'yurttaşların adalet ilkelerini aydınlatan kapsayıcı bir felsefi teori üzerinde uzlaşmaya varacakları'¹ gibi bir önkabule ve beklentiye göre kurgulanmıştır. Bu önkabul daha sonra Rawls'ın kendisi tarafından makul olmayan bir beklenti olarak değerlendirilmiştir.² Bunun sebebi, Rawls'ın *Political Liberalism*'in girişinde belirttiği üzere 'modern bir demokratik toplumun sadece kapsayıcı dinsel, siyasi ve ahlakî doktrinlerle ilgili bir çoğulculukla değil, makul ölçüde kapsayıcı olmakla birlikte birbirleriyle bağdaşmayan bir doktrinler çoğulculuğuyla karakterize edilmesidir.'³ Rawls'ın çoğulluğun içerdiği çeşitlilik unsurlarının sosyal birliği ve hakkaniyeti tesis etme iddiasındaki adalet merkezli kuramsal teşebbüsü, *hakkaniyet olarak adalet* kavradığı dağıtıcı adalet anlayışı özellikle klasik liberal bir perspektiften ne kadar eleştirilebilir olursa olsun, liberal paradigmanın her halükârda çoğullukla ilişkili olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Ancak bu çerçevede belki daha önem daha taşıyan husus, bu ilişkinin merkeze alınan temel liberalin değerinin nasıl kavrandığına ve yorumlandığına bağlı olarak şekillendiğinin somut kanıtlarından birisini teşkil etmesidir.

1 John Horton-Susan Mendus, 'Toleration, Identity and Difference', *Toleration, Identity and Difference*, London: MacMillan Press, 1999, s.1

2 y.a.g.e., s.1

3 John Rawls, *Political Liberalism*, New York: Columbia University Press, 1993, s. xvi

Bu konuda daha yakın tarihli bir örnek Chandran Kukathas'ın *Liberal Archipelago* adlı eseridir. Kukathas bu eserinde çoğullukla başka bir temel liberal değer olan hoşgörüyü merkeze alarak ilişki kurar. Kukathas'ın endişesi, John Rawls'ı, mensubu olduğu toplumun çoğulluğunun içerdiği çeşitlilik unsurları arasındaki sosyal uyumun ve birliğin hakkaniyetsizlik yüzünden bozulması ihtimalini ima eden ve bu nedenle hakkaniyet olarak adalet ilkelerini tesis etmeye yönelten endişesinden çok farklıdır. Kukathas, çoğulluğun içerdiği çeşitlilik unsurlarının mesela Rawls'ın anladığı anlamda hiç de sosyal uyum ve birlik içinde olmaları gerektiği düşüncesinde değildir. Soru(n) 'farklı insanların barış içinde ve özgürce nasıl birlikte yaşayabilecekleridir?'⁴

Bu sorunun Kukathas'a göre dikkat çekici bir cevabı liberalizmedir. Kukathas, liberalizmi 'farklı inançların ve hayat tarzlarının birarada var olmasına müsaade eden kurumları destekleyerek insani çeşitliliğe cevap veren siyasi bir bakış açısı'⁵ olarak tanımlar. Liberal bakış açısı veya zihniyet 'modern dünyada dinsel ve ahlaki değerlerin çokluğu ve çeşitliliğinden kaynaklanan çoğulluğunu kabul eder ve hoşgörüden yanadır.'⁶ Liberalizm böylece 'içinde bireylerin çıkarlarının topluluğun çıkarlarıyla mükemmel bir uyum haline getirildiği organik ve manevi olarak birleşmiş sosyal düzen fikrini reddederek diğer siyasi felsefelerden farklılaşır.'⁷ Bu 'bireylerin farklı amaçlara sahip oldukları; herkesin paylaşması gereken tek bir ortak gayenin bulunmadığı ve nihayet sözkonusu farklı amaçların zorunlu olarak çatışacakları'⁸ anlamına gelir. Liberal bakış açısından buradaki problem bu çatışmaları ve anlaşmazlıkları ortadan kaldırmaktan ziyade düzenlemektir.⁹

Kukathas çoğulluğun içeriğini oluşturan çeşitlilik unsurlarının birarada barışçıl ve özgürce varoluşlarını temin ve garanti etmeye yönelik bir değer olduğunu düşündüğü için hoşgörü merkezli bir liberal teori geliştirme teşebbüsünde bulunmaktadır. Kukathas'ın teşebbüsü de tıpkı Rawls'ın teşebbüsü gibi, liberalizmin her halükarda çoğulluğun ve onun içeriğini oluşturan çeşitlilik unsurlarının birbirleriyle ilişkilerinin bir olgu olarak kabul edildiği politik bir perspektifi ve anlayışı temsil ettiğini ortaya koymaktadır. Yine Kukathas'ın kuramı da liberal düşünce geleneğiyle ilişkilendirilen kuramcılarının *hangi* temel liberal değeri *ne şekilde* merkeze aldıklarına bağlı olarak

4 Chandran Kukathas, *Liberal Archipelago: A Theory of Diversity and Freedom*, Oxford: Oxford University Press, 2003,s.2

5 Kukathas,a.g.e.,s.2

6 Kukathas,a.g.e.,s.2

7 Kukathas,a.g.e.,s.2

8 Kukathas,a.g.e.,s.2

9 Kukathas,a.g.e.,s.2

çoğulluk olgusuyla kurdukları ilişkinin mahiyetinin değiştiğinin bir diğer kanıtını teşkil etmektedir. Kukathas'ın çoğulluk unsurlarına mümkün olan en fazla özgürlüğü sağlamaya yönelik *hoşgörü* merkezli kurgusu içinde somutlaşan liberal perspektif çeşitlilik açısından belki de olabilecek en vaatkâr ufuklardan birisini sunmaktadır. Ancak bu, Kukathas'ın gayet farkında olduğu üzere, liberal düşünce geleneği içinde şekillenmiş başta bireysellik ve özerklik olmak üzere bir dizi merkezi liberal değerler veya bu değerlerin pratikte önemli farklılıklar doğuran ve çoğulluğun çeşitli unsurlarına değer biçmekte kullanılan kavrayışlarının gözden çıkarılması yahut en azından ikincilleştirilmesi pahasıdır. Tıpkı Rawls'ın çoğulluk içeriği oluşturan unsurların, bir bilmezlik perdesi altında her birini diğerinin eşiti kılabilecek, dolayısıyla sosyal birliğin ve hakkaniyetin tesis edilmesini sağlayacağını düşündüğü dağıtıcı adalet anlayışının onu klasik liberal adalet kavrayışından, bağlantılı olarak politik toplumun alanını son derece daraltan sınırlı devlet idesinin bir hayli uzağına düşürmesi gibi.

Kukathas'ın sözkonusu yorumu, bir yönüyle kendisine geçtiğimiz yüzyılın sonlarında getirilen dikkate değer bütün itirazlara ve eleştirilere¹⁰ rağmen çoğulluğun unsurları olarak 'bireysellikler(in) değil, (...)daha ziyade çoğu zaman bireysel tercihlere rağmen veya onlar pahasına var kılınan etnik, dini ve kültürel kimliklerin'¹¹ esas alındığı çokkültürcülüğün etkilerinin bir neticesidir. Fakat diğer bir yönüyle liberalizmin merkezi değerlerinin köktenci (fundamentalist) bir şekilde yorumlanmasını neredeyse imkânsızlaştıran günümüz küreselliğinin iktisadi, sosyo-kültürel ve siyasi mübadeleleri, alışverişleri, akışkanlıkları ve geçişkenlikleri ile ilgilidir.

Çoğulluk Tasavvurlarında Değişim

Çoğulluğun içeriğini oluşturan çeşitlilik unsurlarına ilişkin tasavvurlar giderek artan bir hızla değişmektedir. Bunda özellikle son yirmi beş yıldır küresel düzeyde yaşanan tecrübeler ve bu tecrübelerin etkileşimli ilişkilerinin büyük rolü bulunmaktadır. 21. Yüzyıl çoğulluğunun içeriğini oluşturan çeşitlilik unsurlarının büyük bölümünün merkezi değerleri, meselâ, liberal fikir ve ifade özgürlüğünün en etkileyici savunucusu John Stuart Mill'in 19. Yüzyıl Britanyasında çeşitlilik savunmasını dayandırdığı değerlerden son derece farklıdır. Mill'in kavrayışında çeşitlilik, hem birey özgürlüğü ve özerkliği vasıtasıyla varlık bulan, hem de bu ikisinin sonucu olan bireyselliğin varoluş

¹⁰ Bu eleştiriler için bkz. Mustafa Erdoğan, 'Çeşitlilik, Çoğulculuk ve Rekabetçi Federalizm', *Liberal Düşünce*, Bahar 1997, özellikle ss.46-49.

¹¹ Erdoğan,y.a.g.m., *Liberal Düşünce*; Bahar 1997, s. 48

şartını oluşturan bir olgudur.¹² Günümüz dünyasının kültürel çoğulluk manzarasını oluşturan tezahürlerinin azımsanmayacak bir kısmı için Millci birey nosyonunun kendi kültürel dünyalarında kendiliğinden ve doğal bir karşılığı, bununla bağlantılı olarak da bir anlamı yoktur. Ancak, bu belirgin farklılığa rağmen Millci çeşitlilik kavrayışının 21. Yüzyıl çoğulluk içeriğini oluşturan unsurları şu veya bu şekilde, şu yahut bu ölçüde ama mutlaka etkilediğini söylemek mümkündür. Bunun nedeni, birey özgürlüğü ve özerkliğinin değerine ilişkin temel fikirlerin ve ilkelerin modern seküler piyasa toplumlarında iktisadi ve demokratik süreçler ve popüler kültür mekanizmaları vasıtasıyla geniş toplumlara mal edilmiş olmasıdır. Örneğin Batı dünyası son elli yıldır giderek artan bir fikri, dini, etnik ve kültürel çoğullaşma yaşamaktadır. Batı metropollerinin karakteristiği heterojen nüfus dokusudur. Bu dokuyu oluşturan unsurlardan bazıları Batılı geniş toplumlarda son derece değerli bulunan ve kültürel olarak içselleştirilmiş olan meselâ bireyselliği ve bireysellelikle ilgili değerleri önemseyemeyebilirler. Bununla birlikte onlar, kendi inanışları ve değerleri açısından kısıtlayıcı ve engelleyici tutum ve uygulamalara maruz kalmaları durumunda bu toplumlarda sosyal düzenin kurucu değerlerine ve kurumlarına başvururlar. Fikir ve ifade özgürlüğünün hayati bir boyutu olarak inanç özgürlüğüyle ilgili birtakım problemlerle yüz yüze kaldıkları zaman bu konudaki belli başlı Millci argümanların *bireyler* olarak inançlarını özgürce yaşama haklarının siyasi ve sosyal planda tanınması bakımından kendilerine çok güçlü bir ahlaki-entelektüel zemin sunduğunun farkındadırlar. Onların bu tür sorunlarla yüz yüze kaldıklarında yapmaları gereken şeylerden birisi, inançlarıyla kendi bireysellikleri arasında Millci bir bağlantı kurmaktan ibarettir. Böyle bir bağlantı, içinde yaşadıkları geniş toplumun çoğulluk içeriğini oluşturan unsurlarıyla bir diyalog ilişkisine geçmeleri anlamına geldiği gibi, kökeni itibarıyla faydacı bir motife dayansa bile, bu değerlerin içselleştirilmesi, dolayısıyla kendi inanışlarının ve bunlara dayalı hayat tarzlarının garantisi olarak kavranmasını ifade edebilir.

21. Yüzyıl çoğulluğu, bundan ötürü, en katışıksız görünen veya kendi adlarına bu tür bir iddiada bulunulan unsurlarının bile artık hibrit bir karakter kazandığı bir çeşitlilik içeriğini temsil etmektedir. Bu olgu genelde liberalizmin, özelde liberalizm-çoğulluk ilişkisinin rasyonalist bir epistemolojik zeminde özcü ve köktenci bir şekilde kavranmasının onun çoğulluk iddiasını zayıflattığı anlamına gelmektedir. John Rawls'ı çoğulluk unsurlarının bir şekilde gönüllü olarak taraf oldukları, bundan ötürü de onlar arasında sosyal uyumu ve birliği sağlama iddiasındaki dağıtıcı adalet anlayışına dayalı sos-

¹² Mill'in çeşitlilik, bireysellik, özgürlük ve özerklik arasında kurduğu ilişki için bkz. Melih Yürüşen, *Liberal Bir Değer Olarak Ahlakî ve Siyasî Hoşgörü*, İstanbul: YKY, ss.112-176.

yal sözleşme kuramından geri adım attıran şey budur. Liberalizmin özgürlük, özerklik, birey, bireysellik, adalet vb. merkezi değerlerinin saf bir felsefi-akılsal muhakeme sonucunda erişilmiş yüksek ve mutlak kavramsal hakikatler olarak görüldüğü ve onlara böyle muamele edildiği liberal bir bakış, ne kadar aksi iddia edilirse edilsin, çoğulluk konusunda hiç de vaatkâr bir ufuk sunmayacaktır. Mill'in özerklik eksenli ve çeşitliliği bireysellik üzerinden gelişmenin ve ilerlemenin temel koşulu sayan hoşgörü savunusu bunun bir örneğini teşkil etmektedir. Bunun sebebi, sözkonusu savunmanın özerkliği desteklemeyen çeşitlilik unsurlarını dolaylı ve örtülü olarak hoşgörünün kapsamı dışında bırakması, en azından bu şekilde yorumlanmaya elverişli olmasıdır.¹³ Ancak burada Mill'in savunmasının liberal çoğulluk vizyonu açısından son derece hayati bir önem taşıyan boyutunu teslim etmek gerekir. Mill'in çeşitliliği bireysellik, gelişme ve özerklikle sıkı sıkıya ilişkilendiren özgürlük savunması, çoğulluk içeriğini oluşturan unsurların gerçek bir artış göstermesinde bireyin birinci derecede belirleyici olduğu olgusunu esas alır. Dolayısıyla bu savunma çoğulluk içeriğinin birey ve bireycilik merkezli bütün unsurlarının varlıklarının, etkinliklerinin ve hayat tarzlarının tanınması ve korunması konusunda son derece sağlam bir teorik zemin teşkil eder. Birey, gözlem ve tecrübeyle de doğrulanabileceği gibi, yaratıcılığın asli kaynağı olarak çeşitliliğin de asli kaynağıdır. Problem bireyin *ne ile* tanımlanacağıdır. Çünkü çoğulluk içeriğini oluşturan unsurların ve o unsurların birbirleriyle kurdukları ilişkilerin değerlendirilmesi bireyin *ne ile* tanımlandığına bağlı olarak değişecektir. İçlerinde Mill'in de bulunduğu modernliğin ve Aydınlanma düşüncesinin kurucu filozoflarının ve düşünürlerinin önemli bir kısmı bireyi genellikle aklı ve akılla doğrudan ilişkilendirilen, temellendirilen veya karakterize edilen kavramlar ve değerleri merkeze alarak tanımlamışlardır. Bu, onların düşüncelerinden neşet edecek çoğulluk vizyonunun içeriğinin Mill gibi çeşitliliğe özel bir önem veren bir filozof da somut bir şekilde görüldüğü gibi sözkonusu kavramların ve değerlerin sınırlamalarına tabi olacağı anlamına gelmektedir. Modernlik ve Aydınlanma düşüncesi 20. Yüzyılın üçüncü çeyreğinden itibaren hegemonik evrensellik anlayışı, akla kör bir şekilde iman etme ve atomcu bireycilik gibi keskin eleştirilere ve ithamlara konu oldu.¹⁴ Bu eleştirilerin pratikte tekabül ettiği gerçek, bu kavrayışlardan çıkabilecek çoğulluk vizyonunun hem sınırlı olacağı hem de mevcut çoğulluk içeriğini oluşturan unsurların önemli bir bölümünün *ne ise-*

13 Bkz.Melih Yürüşen, Ahlaki ve Siyasi Hoşgörü, İstanbul:YKY,1996,ss.145-175, Chandran Kukathas, The Liberal Archipelago, Oxford:Oxford University Press,2003, s.56-57. Kukathas liberal değerlerin özcü ve köktenci meşrulaştırmalarının daha dar bir çeşitlilik anlayışına açıldığı şeklindeki eleştirisini özellikle Kymlicka üzerinden yapar.

14 Dennis C. Rasmussen, *The Pragmatic Enlightenment*, New York: Cambridge University Press, 2014, s 3-4.

ler o olarak kabul edilmelerini veya tanınmalarını kolaylaştırıcı bir mahiyet taşıyamayacağıydı. Kaldı ki, böyle bir vizyon merkeze alınan kavrama ve değerlere duyulan güvenle onları üstün bulunan değerlere ve onların tezahürü sayılan hayat tarzlarına uyumlu kılmaya yönelik teşebbüslere, sonuçta da büyük sorunlara yol açabilirdi.

Bu bir yönüyle Isaiah Berlin'in değerlerin çoğulluğunu ele alırken ortaya koyduğu önemli bir problemle yakından ilgilidir. Berlin, büyük iyiler dediği bazı temel değerlerin bağdaştırmaya çalışılmasının sadece beyhude, değil, aynı zamanda tehlikeli bir entelektüel teşebbüs olarak değerlendirmiştir. Bunun sebebi onların doğaları bakımından bağdaşmaz olmalarıdır. Dolayısıyla onların yapısal uyumsuzluklarını yokmuş farz edip, onları nihai bir uyum içinde biraraya getirmeye teşebbüs etmek çoğulluğun pratik hayattaki somut tezahürlerinin reddine yol açan ağır bir hoşgörüsüzlüğe yol açabilir. Bunun önüne geçilmesi bu tür teşebbüslerden kaçınılmasına, değerlerin çoğulluğunun ve bunun pratikte sonuçlarının kabul edilmesine bağlıdır.¹⁵

Berlin'in değer çoğulluğunu ve bunlara dayalı hayat anlayışlarının çeşitliliğini esas alan liberalizmi, bir veya birkaç temel değerın mutlaklaştırıldığı liberal bir çoğulluk vizyonunun niçin sınırlı kalmaya mahkûm olduğunu ortaya koyar. Bu, liberal değerlerin özellikle rasyonalist bir epistemolojik zemine dayandırıldığı özcü veya köktenci yorumlarında çok daha belirgin bir şekilde sözkonusudur. Meselâ özgürlük ve çeşitliliği Millci bir bireyselliğin merkezine yerleştiriyor ve çoğulluk içeriğini oluşturan çeşitlilik unsurlarını, bu ikisi açısından, yani bireyselliğin hem varoluş koşulu hem de tezahürü olarak biçtikleri kıymet ile değerlendiriyorsanız, bunun çoğulluk vizyonununun gerek karakterini, gerekse alanını ve sınırlarını etkileyeceği muhakkaktır. Böyle bir durumda, çoğulluğun bir olgu olarak kabul edilmesi bu olgunun içeriğini oluşturan çeşitlilik unsurlarının tamamının arzulanır bulunması ve varlıklarını *nasıl iseler* öyle sürdürmelerinin onaylanması anlamına gelmez. Aksine özellikle değerlerin özcü ve köktenci bir anlayışla savunulması bu unsurlardan bazılarının *aslında var olmasalar veya ortadan kalksalar*, bu durumun *herkes için daha iyi olabileceği* fikrini kendiliğinden içerir yahut en azından ima eder. Özcü veya köktenci bir liberalizm bunun istisnası değildir.

Ancak özcü veya köktenci bir liberalizm dahi, dayandığı merkezi değerler ve bunların pratikteki izdüşümleri ve gereklilikleri nedeniyle her halükârda *açık ve dolaysız hoşgörüsüzlüğün önünü neredeyse tamamen keser*. Bu, ideopolitik bir değer örgüsü olarak liberalizmin deyim yerindeyse en katı yorumlarının bile çoğulluk konusunda alternatiflerine göre niçin daha geniş ufuk

15 Isaiah Berlin 'İdeal Arayışı Üzerine' (çev. Mustafa Erdoğan), *Yeni Forum*, Sayı 209, s.209.

sunduğunu açıklamaktadır. Liberalizmin çoğulluk konusundaki rakip değer örgüleri karşısındaki büyük üstünlüğü de buradan kaynaklanmaktadır.

Bununla birlikte özcü ve köktenci nitelik taşımayan bir liberal ideo-politik vizyonun çoğullukla ilişkisinin çeşitlilik içeriğini oluşturan unsurlar için hem daha vaatkâr, hem de daha tatminkâr olacağı aşîkârdır. Böyle bir vizyon, liberalizmin ancak içinden doğduğu modernitenin var ettiği çoğulluk içeriğinin çeşitlilik unsurları için ‘anamlı bir sistem önerebildiğine’ ilişkin eleştirilerde liberalizmin kültürel çoğulluğu taşıyamadığı, yani demokrat olamadığı¹⁶ iddialarını cevaplandırmak için de gereklidir.

O halde soru liberalizmin özcü ve köktenci savunucularının da bir ögesini oluşturduğu çoğulluğun unsurları arasındaki ilişkileri dezavantajlı unsurların yeni bazı beklentilerini de karşılayabilecek şekilde anlamlandırmamızı sağlayacak liberal bir vizyonun mümkün olup olmadığıdır. Eğer bu soruya olumlu bir cevap veriyor, yani mümkündür diyorsak, cevaplanması gereken ikinci soru bu tür bir vizyonu kime ve neden borçlu olduğumuzdur. Bu soruların cevapları, bize göre Hume’un bütün çalışmasından hareket edilerek çıkarılabilecek liberal bir çoğulluk bakışında bulunabilir.

Humecu Çoğulluk

Hume, kendisine yaşadığı çağda ve 19. Yüzyılda hiç de itibarlı bir sıfat sayılmayacak olan ‘şüpheci’ etiketi yapıştırılmış büyük bir filozoftur. Bu etiketin kötü şöhreti, bazı felsefe tarihçileri tarafından esasen küçük bir Hume sayılan¹⁷ John Stuart Mill gibi filozofların kendisine ‘Tory’ yahut ‘muhafazakâr’ yaftasını yapıştırmış olmalarıyla daha koyulaşmıştır.¹⁸ Hume’un şüpheciliği ve bu şüpheciliğin mahiyeti bu çalışmanın konusu değildir. Burada bizi ilgilendiren şey, Hume’un çalışmasının bir bütün olarak özcü ve köktenci olmayan, dolayısıyla çeşitliliği çok daha doğal ve problemsiz bir şekilde kavrayan bir liberal çoğulluk perspektifi sunmasıdır.

Bunun temelinde Humecu epistemolojinin ve insan eylemliliği teorisinin felsefeden nihai hakikatler bekleyenlerin bu beklentilerini karşılamak bir tarafta, bu tür beklentilerin beyhudeliğini ortaya koyacak şekilde kurgulanmış olması bulunmaktadır. Bu kurgunun merkezinde Hume’da insan eylemliliğinin “nihai olarak akıldan değil duygulardan türemesi”¹⁹ vardır. Felsefeyi

16 Etyen Mahçupyan, ‘Liberalerin Demokratlığı’, *Zaman*, 23 Eylül 2012.

17 Bertram Laing, *David Hume*, Bristol: Thoemmes Antiquarian Books, 1990, s.11

18 John Stuart Mill, akt. Donald Livingston, ‘On Hume’s Conservatism’, *Hume Studies*, Volume XXI, Number 2, November 1995, s.153.

19 Dennis C. Rasmussen, *The Pragmatic Enlightenment*, New York:Cambridge University Press, 2014, s.31

hakikate götüren bir yol olarak görenler için bu kabul edilemez bir durumdur. Mill, meselâ, Hume'un muhakeme melekelerinin yüksekliğine beslediği hayranlığı büyük bir açıklıkla ifade etmektedir. Ancak ona göre 'hakikat saygısı Hume'un karakterinin hiçbir parçasını şekillendirmemişti.' Hume 'şaşırtıcı bir keskinlikle muhakeme ediyordu; fakat muhakemelerinin hedefi hakikate ulaşmak değil, aksine ona erişmenin imkânsız olduğunu göstermekti.'²⁰

Mill'in hakikatin erişilebilir olduğu yönündeki bu inancı, onun çeşitlilik savunusunu niçin bireysellik, özgürlük, ilerleme yahut gelişme ve doğrudan bu kavramı kullanmamış olsa da özerklikle sıkı sıkıya ilişkilendirdiğini ortaya koymaktadır. Bu inanç aynı zamanda Millci liberalizmin bu değerlerin özcü ve köktenci savunusuna dayanan bir liberal bakışa vücut vereceğini, böylelikle çeşitliliğin hakikat statüsüne yükselttiği sözkonusu değerlerin gelişmesine hizmet etmeyen tezahürlerine sıcak bakmayacağını ima etmektedir.

Hume'un karşı olduğu tam da bu bakışın zeminindeki felsefe kavrayışıdır. Şu pasaj, Mill'in kendi konumu açısından Hume'da gördüğü tehdidi aslında doğru teşhis ettiği anlamına gelmektedir. Fakat bu pasajın asıl önemi, onun çeşitlilik unsurları açısından çok daha vaatkâr bir liberal çoğulluk kavrayışının kilit noktası olmasından kaynaklanmaktadır.

"Uzun zamandır, filozofların bütün konulardaki hükümleri üzerinde şüpheyle kafa yoruyor; kendimi daha çok onların ulaştıkları sonuçları kabul etmekten ziyade tartışmaya yönelik bir eğilim içinde buluyorum. Onların neredeyse istisnasız yatkın gördükleri bir hata var: kendi ilkelere fazlasıyla bağlanarak doğanın bütün operasyonlarında son derece etkili olan muazzam çeşitliliğini önemsemiyorlar. Bir filozof, belki birçok doğal etkiyi izah etmekte başarılı olan herhangi bir ilkeyi bir kere kabul etti mi, aynı ilkeyi bütün varlıklara genişleterek her fenomeni, en tahripkâr ve saçma bir akıl yürütme bile olsa, bu ilkeye indiriyor. Zihnimizin dar ve kısıtlı olması yüzünden, doğanın çeşitliliğine ve kapsamına yönelik kavrayışımızı genişletemeyiz; fakat onun operasyonlarında, bizim spekülasyonlarımızda olduğumuz kadar sınırlı olduğunu tahayyül edebiliriz."²¹

David Hume'un bu eleştirisi günümüzün entelektüel iklimi içinde şüphesiz her şeyden moderniteye ve Aydınlanmaya damgasını vuran Kartezyen rasyonalizmin temsilcileriyle ilişkilendirilecektir. Bu ilişkilendirmede Hume'un 20. Yüzyıldaki belki de en önemli takipçisi ve yorumcusu sayabileceğimiz Friedrich von Hayek'in büyük bir katkısı vardır. Hayek başta Fransız ve Rus devrimleri olmak üzere 18. Yüzyıla 20. Yüzyılın ilk yarısında hâkimiyet kurmuş büyük sosyal alt üst oluşlara yol açan otoriter-totaliter ideolojilerden Aydınlanma düşüncesini şekillendiren akıl anlayışını sorumlu tutar.

20 John Stuart Mill, akt. Donald Livingston, 'On Hume's Conservatism', *Hume Studies*, Volume XXI, Number 2, November 1995, s.153.

21 David Hume, 'The Sceptic', *Essays Moral, Political and Literary* (ed. Eugene A. Miller), Indianapolis: Liberty Fund, 1985, s.159-160.

Hayek, 'kurucu rasyonalizm' dediği bu 'akıl' anlayışını eleştirmek için Hume'un bilgi ve insan eylemliliği teorisindeki 'akıl' kavrayışına başvurur. Hume'cu akıl, kurucu rasyonalistlerin akıl anlayışıyla tam bir karşıtlık içindedir. Hayek'e göre kurucu rasyonalistler 'açığa vurulduğu fark edilen hakikatleri kabul etme yetisi değil, açık öncüllerden dedüktif muhakemeyle hakikate ulaşma yetisi'²² olarak tanımlamaktadırlar. Oysa pür bir empirist olarak Hume için bu tür bir hakikat bilgisi sözkonusu dahi edilemez. Çünkü olgu ve ahlak meselelerinde bilgimizin kaynağı sadece gözlem ve tecrübedir. Ama Hume gözlem ve tecrübenin sonucu olan bilginin değerlendirilmesi konusunda da akli yetkilendirmez. Akla böyle bir yetki verilebilmesi için onda, mesela duyuların yanıltıcı olduğunu duyulara başvurmaksızın ortaya koyabilmesini sağlayan bir güç veya ilke olması gerekir. Oysa akılda böyle bir güç veya ilke yoktur.

Hume elbette aklın hiçbir şeye yaramadığını iddia etmez. Mesela biz idea ilişkilerine ancak akıl sayesinde nüfuz edebiliriz. İdea ilişkileriyle kastedilen 'evrende herhangi bir şey dayanmadan, sadece düşüncenin işlemesi ile ortaya çıkarılabildiği için aklın birinci dereceden konusunu teşkil eden'²³ soyut-formel bilimlerin ilkeleri ve kurallarıdır. Ancak formel bilimlerdeki önermelerin ispatlarının pür akılsal işlemlerle yürütülmesi, akli olgu ve ahlak meselelerinde yetkilendirmenin gerekçesi olamaz. Bu Kartezyen akıl anlayışının tam zıddıdır. Descartes'ın olgu ve ahlâk meselelerinde akli yetkilendirmenin gerekçesi saydığı şey Hume için hiç de öyle değildir. Hayek, Hume'un akıl kavrayışını, bu karşıtlığın mekanizmasından ötürü kurucu rasyonalizm diye adlandırdığı özelde Kartezyen genelde Aydınlanmacı aklın karşısına yerleştirmekte haklıdır.

Bununla birlikte Hume'un yukarıdaki pasajda esasen sadece kurucu rasyonalizmle ilişkilendirilebilecek filozofları değil, felsefe tarihinde *her türlü tezahürüyle* özcülüğü ve köktenciliği hedef aldığını söyleyebiliriz. Hume böylece belli değerler ve bu değerlerden türetilen ilkelerle temellendirilmeye veya meşrulaştırılmaya ihtiyaç duymayan, bu nedenle de çoğulluk içeriğini oluşturan çeşitlilik unsurlarının bunlara göre değerlendirilmesini gerektirmeyen bir liberal anlayış sunar.

Bu, Hume'da çoğulluk içeriğini oluşturan bütün çeşitlilik unsurlarının kayıtsız şartsız kabul gördükleri anlamına gelmez. Çoğulluk içeriğinin bazı

22 F.A.Hayek, 'The Legal and Political Philosophy of David Hume', *The Trend of Economic Thinking*, Indianapolis: Liberty Fund, 2009, s.103.

23 Hume, *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma (Çev. Oruç Aruoba)* Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 1976, s.21-22.

unsurları sosyal düzen açısından pekâlâ belli riskler ve tehlikeler doğurabilirler. Fakat bunlar, insan eylemliliğini asli dinamikleri olarak tutkuları ve bu tutkuları harekete geçiren mekanizmaları etkileyen duygusal faktörlerle doğrudan doğruya bağlantılıdır. Bu faktörler insan eylemliliğinin söz konusu dinamiklerine negatif bir bağlamda şiddet ve güç veriyorsa bu riskler ve tehlikeler çok somut bir nitelik kazanabilir ve fiilen gerçekleşebilirler. İşte Hume'un çoğullukla ilgili bakışını bu risk ve tehlikeleri minimize etme_ endişesinin belirlediğini söyleyebiliriz. Onun derdi, çoğulluk içeriğini oluşturan unsurların aşırılıklarını olabildiğince törpüleyerek onları mutedilleşmeye yöneltti medenî bir siyasi-sosyal düzenin şartlarını açıklığa kavuşturmasıdır. Hume'un felsefeden tarihe kadar bütün entelektüel gayretlerini ve eserlerinin kurgusunu bu pratik sosyal-siyasi ihtiyacın şekillendirdiğini söyleyebiliriz. Duncan Forbes bundan ötürü Hume'un bütün çalışmasını üç safhaya ayırmış ve onu 'değişen şartlara ve yeni fırsatlara ilişkin bir politik eğitim programı'²⁴ şeklinde tanımlamıştır.

Bize göre de bu programın üç boyutu bulunmaktadır. Birincisi, çoğulluğun kaynaklarını ve dinamiklerini daha iyi anlamamıza yardımcı olacak bir bilgi ve insan eylemliliği açıklaması sunmasıdır. Bu açıklama, insan doğasında bireysel ve sosyal çatışmaları üreten veya tetikleyen dinamiklerin ilişki ve etkileşim mekanizmalarının bilgisini içerir. Böylece onların doğurduğu gerilimleri sosyal düzeni tehdit etmeyecek bir şekle ve ölçüye indirgemeye, neticede de onları baş edilebilir hale getirmeye yöneliktir. Rotwein'ın dikkat çektiği gibi, Hume bu teşebbüsüyle, tüm insan davranışlarının altında yatan yapının bir bütün olarak insanlık için ortak olan niteliklerini ve ilişkilerini tecrübeden hareket ederek analiz eder ve damıtır.²⁵ Hume'da da böylece 'evrensel' bir insan doğası anlayışı bulunduğunu söyleyebiliriz. Ama bu evrensellik tek bir ilkeyle izah edilebilecek bir hakikate tekabül etmez veya böyle bir hakikate indirgenemez. Bunun nedeni onun insan doğasının evrenselliğini tutkular ve içinde tutkuların etkinleştiği mekanizmalarla açıklamış olmasıdır. Hume'da ahlâkın evrenselliği akla değil duygulara, yani 'insanların aynı tür şeyler karşısında evrensel olarak aynı duyguları hissetmelerinden'²⁶ dayandırılır.

Hume'un teşebbüsünün ikinci boyutunun bizim için iki açıdan önemli olduğunu söyleyebiliriz: Hume burada ilkin çoğulluk içeriğini oluşturan unsurlar arasındaki çatışmaların nedenlerini ortaya koyar. İkincisi onları bir

24 Duncan Forbes, *Hume's Philosophical Politics*, Cambridge: Cambridge University Press, 1975, s.x

25 E.Rotwein, 'Introduction', *David Hume Writings on Economics*, s.xx-xxi.

26 C. Berry, akt. Dennis C. Rasmussen, *The Pragmatic Enlightenment*, New York:Cambridge University Press, 2014, s.36

toplum içinde biraraya gelmeye ve kurumlarla yürüyen bir sosyal düzen oluşturmaya yönelen duygusal dinamikleri izah eder. Hume'un çalışmasının bu boyutu çoğulluğun kültürel ve ideolojik farklılaşmayla ilgili unsurlarının neden giderek artan bir çeşitlilik içerdiğinin anlaşılmasına yardımcı olur. Daha önemlisi, çeşitlilikle ilgili unsurlarının hem kaynaklarını hem de birbirlerinden belirgin farklılıklar gösteren sosyal düzenleri tedricen gelişen anonim icatlarla nasıl kurmuş olabileceklerine ilişkin bir teori sunar.

Hume'un çalışmasının üçüncü boyutunu *Treatise* dışındaki çalışmalarında etkisini güçlü bir şekilde hissettiren bu teorinin onu modern siyaset biliminin öncülerinden kılan sosyal ve siyasi tarihsel tecrübeyle ilgili cephesi oluşur. Burası Hume'un sosyal ve siyasi felsefesinde en can alıcı, onu modern zamanların şahikası kılan noktalardan birisidir. Çünkü burada çeşitlilik unsurlarını bir toplumda biraraya getiren ve toplumun işlemlerini sağlayan yapılar ve kurumlar, insan doğasında doğrudan doğruya doğuştan gelen dinamiklerin ve yetilerin bir ürünü değildirler. Hayek bundan ötürü Hume'un mesela ahlâkî inançlarımızın 'doğuştan gelmemeleri anlamında doğal olmadıklarını ve insan aklının planlı bir buluşu değil (..) sadece bugün kültürel evrim dediğimiz bir şeyin ürünü olduklarını'²⁷ ortaya koyduğunu belirtir.

Aynı husus sosyal ve siyasi kurumlar için de geçerlidir. Bu temel çoğulluk alanlarında birbirleriyle çatışma içinde olan bütün çeşitlilik unsurlarını ortaya çıkış şekilleri bakımından deyim yerindeyse özcü bir üstünlük iddiasında bulunmalarının önünü kesme anlamında eşitlemektedir. Üstelik bunu herhangi bir rölativizm ithamına ve eleştirisine mahal vermeden yapmaktadır. Çünkü Hume'da ahlâkın doğal duygusal dinamiklerden neşet etmeyen erdemler ve bunlarla ilgili sosyal-siyasi yapılar ve kurumlar bir kültürel evrim içinde icat edilmelerini sağlayan şey doğrudan doğruya ihtiyaçlardır.

Mesela Hume için en önemli erdem olan adalet ve onunla yakından bağlantılı diğer iki erdem, sadakat ve verilen sözlerin tutulması erdemleri mülkiyet ve hükümet ile ilişkilerinden ötürü sosyal ve siyasi mahiyet taşırlar. İnsan doğasında kendilerini ortaya çıkaracak köklerden mahrum olan bu erdemler aynı kökensel ihtiyaçlar nedeniyle tıpkı mülkiyet ve hükümet gibi bir kültürel evrim süreci içinde anonim olarak icat edilmişlerdir.

Sözkonusu kökensel ihtiyacın insan doğasıyla ilgili cephesi, insanların eylem dinamikleriyle doğrudan ilişkili olan doğal erdemlerin insanların toplumsal var oluşlarını sürdürmelerine yapısal bakımdan elverişsiz olmalarıdır. Doğal erdemlerin sözkonusu elverişsizlikleri başta adalet olmak üzere

27 F.A.Hayek, *The Trend of Economic Thinking*, s.107.

Hume'un sunî veya sosyal erdemler olarak adlandırdığı bu üç erdem in icat edilmesini adeta zorunlu kılmıştır. Adaletten sadakate, hukuk ve yasalardan hükümet, para ve sözleşmelere kadar çeşitlendireceğimiz sosyal düzenle ilgili bütün bu icatların ortak niteliği belli bir amacı gerçekleştirmek üzere kurgulanmış, yani bir plana dayanan icatlar olmamalarıdır.²⁸ Bütün bunlar bir şekilde gelişmiş kurumlar ve yapılarıdır. Onların gelişmelerini sağlayan şeysel tedrici olarak fark edilen faydalarıdır.

Ancak benzer ihtiyaçları karşılayan kurumlar toplumdan topluma değişen formasyonlar gösterebilirler. Bu doğaldır. Bunun sebebi, kurumların insan toplumlarının kendine özgü şartları içinde genel faydanın yanı sıra, düşünme, kavrayış ve hayalgücünün şekillendirdiği konvansiyonlar olmalarıdır. Dolayısıyla Hume için 'ahlâkın duygusal kaynağı evrensel olabilirken, belli bir toplumun mevcut ahlâkı (..) yönetimlerinin monarşi veya cumhuriyet olması, kamusal hayatta kadınların yeri, toplumlarının zengin veya fakir, bütünleşmiş veya bölünmüş, kültürlü veya cahil, savaşta ve barışta olması gibi birçok faktöre göre çeşitlenebilir.'²⁹ Bu, Hume'dan özellikle sosyal-kültürel çeşitlilik unsurlarına varoluş fonksiyonları bakımından özsel veya kökensel bir üstünlük atfetmeyen bir çoğulluk anlayışı çıkarılmasının mümkün olduğu anlamına gelir. Hume'cu çoğulluğun, mesela çeşitliliğe bireysellik, özgürlük ve özerklik gibi merkezi liberal değerler açısından değer biçen Millci çoğulluktan neden çok daha vaatkâr bir çoğulluk ufku sunduğunun açıklaması işte buradadır. Üstelik bu ufuk Hume'cu bilgi ve insan eylemliliği teorisinin değerlerin özcü veya köktenci yorumlarına dayalı otoriter-totaliter ideo-politik projeleri ve programları imkânsız kılması gibi bir üstünlüğe de sahiptir.

Ancak Hume'u çoğulluk meselelerine odaklananlar için belki de en cazip kılabacak husus, onun bütün çalışmasına yayılmış programının esasen çoğulluk içeriğinin çeşitlilik unsurlarının birbirleriyle kurdukları medenî ilişkiler sayesinde varolan bir sosyal düzen tasavvurunu merkeze almış olmasıdır. Hume, çoğulluk unsurlarının fanatikleşmelerinin onları nasıl birbirlerine düşmanlaştıracığını, bunun neticesinde birbirleriyle ilişki kuramaz hâle getireceğini üstün bir gözlemcisi olduğu tarihsel tecrübeye dayanarak görür. Bu sadece medenî değil, belli başlı insani etkinlik alanlarında aktörlerin ilişkilerini ve işbirliğini muayyen bir istikrar içinde sürdürebilmelerinin genel vasatını ifade ve teşkil eden sosyal düzene yönelik en ciddi tehlikedir.

Hume, bu tehlikenin önüne geçmek için çoğulluk içeriğinin konumları veya değerleri bakımından hoşgörü veya özgürlük gibi kavramlara özel

28 F.A.Hayek, *The Legal and Political Philosophy of David Hume, The Trend of Economic Thinking*, s.109.

29 Dennis C. Rasmussen, *The Pragmatic Enlightenment*, New York:Cambridge University Press, 2014, s.43-44

bir önem verecek unsurlarına seslenmez. Çünkü gerekli şartlar biraraya geldiğinde çoğulluk unsurlarının hepsi fanatikleşip, şu veya bu ölçüde, şu yahut bu biçimde şiddete yönelebilir, neticede belirttiğimiz anlamda sosyal düzeni bozabilirler. Hume'un programının işte bu bağlamda ilkin bu fanatikleşmenin insan doğasındaki dinamiklerini; ardından da çoğulluk unsurlarının ilişkilerini ve işbirliğini özgürlük ve güvenlik temelinde istikrarlı bir şekilde yürüttükleri medenî bir sosyal düzenin temel unsurlarını ve çerçevesini ortaya koymaya yöneldiğini söyleyebiliriz.

Hume'da Çoğulluğun Arka Planı

Ahmet Arslan'a göre tarih felsefecileri, filozofların felsefelerini onların kendi öznel koşulları ve mensup oldukları toplumun genel arka planı ile açıklama konusunda iki ana eğilim sergilemişlerdir. İlk eğilimin temsilcileri, bunların, filozofların düşüncelerini ve öğretilerini anlamakta önemli bir rol oynadıklarını ileri sürmüşlerdir. İkinci eğilimi temsil edenler ise, bir filozofun düşüncelerini ve öğretilerini açıklamak için onun öznel koşullarına ve yaşadığı toplumun tarihsel-sosyal arka planına gitmenin gerekmediğini düşünmüşlerdir.³⁰ Bu eğilimin en aşırı taraftarlarından J. Barnes 'bir düşünürün ancak tarihsel arka planıyla anlaşılabilceği sözü[nü], basmakalıp bir söz'³¹ olarak nitelemiştir.

Hume felsefesi, felsefi politikası, tarih çalışması ve bunların Britanya toplumunun tarihsel arka planıyla ilişkileri bakımından Barnes'ın bu görüşünü belki de en çok zayıflatacak filozofların başında gelmektedir. Hume'un empirist bir insan bilgisi ve eylemliliği teorisi üzerinde bina ettiği ahlâk ve siyaset felsefesi yaşadığı çağın Britanyasının sosyal-kültürel ve tarihi arka planının izlerini taşır. Bu izler, Hume'u modern siyaset biliminin öncülerinden kılan denemelerinde ve elbette son derece doğal olarak tarih çalışmasında bütün belirginliğiyle kendilerini ortaya koyarlar. Hume'un bütün çalışmasında kendisini gösteren Britanya arka planı bizi Humecü 'medenî sosyal düzen' anlayışıyla ilişkisi çerçevesinde ilgilendirmektedir.

Hume eserlerini, Rotwein'in belirttiği gibi, endüstri devriminin arifesinde yazdı.³² Bu dönemde Birleşik Krallık bir ticaret imparatorluğuna dönüşmesinin meyvelerini topluyor, endüstri devrimini mayalayan şartları yaşıyordu. Üretim ilişkilerinde ve şekillerinde büyük değişiklikler ve alt üst oluş-

30 Ahmet Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi 1*, İstanbul:İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 5. Baskı, 2013,ss.7-12

31 Ahmet Arslan, *a.g.e.*, s.12

32 Eugene Rotwein 'Introduction' Bkz. David Hume, *Writings on the Economics* içinde (ed. E. Rotwein), New Brunswick-New Jersey: Transaction Publishers, 2007,s. ix

lar sözkonusuydu. Britanya toplumu daha önce hiçbir yerde benzerine tanık olunmamış iktisadi bir dönüşüm ve onun ortaya çıkardığı sorunlarla karşı karşıyaydı. İşte Hume böyle bir dönemde 'toplumun problemlerini berraklaştırmaya ve problemleri çözecek çareler teklif etmeye çalışıyordu.'³³ Ancak dönemin bütün parlaklığına rağmen Britanya'nın neredeyse koca bir yüzyılımı işgal eden iç savaşın anıları tazeydi. İç savaşı noktlayan Şanlı (*glorious*) Devrim, Britanya'nın yazılı olmayan Anayasasındaki hassas dengelere belirgin bir istikrar kazandırmış olmakla birlikte, bu dengelerin bozulmayacağına bir garantisi yoktu. Böyle bir şeyin yaşanmasının Britanya için tam bir felaket olacağı açıktı. Çünkü Hume'un doğumundan sadece yirmi üç önce kazanılmış olan bu istikrarın bedeli çok ağırdı. Hume, Hobbes'a 'insan insanın kurdudur' dedirten bu dönemi şu şekilde tasvir eder:

"Hiçbir halk âdetlerinde, bu dönem esnasında İngiliz ulusunun geçirdiğinden daha ani ve tam bir değişime maruz kalmazdı. Huzurdan, uyumdan, itaatten, ağırbaşlılıktan bir anda bölünme, fanatizm, isyan ve neredeyse cinnet hâline geçtiler. İngiliz partilerinin şiddeti şimdi hayal edebileceğimiz her şeyden aşırıydı: bunu birazcık daha sürdürselerdi, eski katliamların ve sürgünlerin bütün vahşetini yaşamak tamamen kaçınılmaz olurdu. Partiler arasında hiçbir sosyal ilişki kalmamıştı; ne evlilikler ne de bağlılıklar sözkonusuydu. Bu iki hizbin âdetleri en uzak ulusların âdetleri kadar zıttı."³⁴

Şanlı Devrim, parlamento ve kral arasındaki güç dağılımını parlamento'nun ağır basacağı bir şekilde istikrara kavuşturmuş olmakla birlikte, yukarıda belirttiğimiz gibi, bu istikrarın bir garantisi yoktu. Hume'un Britanya Anayasasının cumhuriyetçi bileşeni olarak nitelediği Devrimin muzafferleri, yani Whigler, monarşinin topyekun ilgasını pekâlâ talep edebilirlerdi. Nitekim edenler de vardı. Hume 'Of A Perfect Commonwealth' denemesinde ortaya koyduğu üzere kendi tercihi apaçık cumhuriyetten yana olmasına rağmen böyle bir ihtimalin gerçekleşmesinden büyük endişe duyuyordu. Bunun nedeni, Britanya monarşisinin bir cumhuriyete dönüşecek şekilde çözülmesinin "bir insanın kendi odasında planladığı güzel bir hayali cumhuriyetle noktalanmayacak"³⁵ olmasıdır. Böyle bir durumda Avam Meclisi seçimlerinde iç savaş tehlikesi doğabilecektir. Tehlikenin devam etmesi halinde ise kendi içinde yeni hiziplere bölünebilecek bir partinin tiranlığından ıstırap çekilmesi ve sonuçta mutlak monarşiye dönülmesi sözkonusu olabilecektir.³⁶ Esasen Hume'un muhtemelen endişelendiği şey yukarıdaki pasajda tasvir ettiği felaketlerin tekrarlanmasıdır. Bu onun 'medenî' sıfatıyla taçlandırdığı Britan-

³³ Rotwein, a.g.e.,s.ix

³⁴ David Hume, *History of England Volume VI*, Indianapolis: Liberty Fund, 1983,s. 141.

³⁵ David Hume, 'Whether The British Government Inclines More to Absolute Monarchy, or to A Republic?', *Essays:Moral, Political and Literary*, Indianapolis:1985, s. 51-53

³⁶ David Hume, 'Whether The British Government Inclines More to Absolute Monarchy, or to A Republic?', *Essays*, s. 51-53.

ya sosyal-siyasi düzenin mevcut durumunu koruması konusundaki arzusunun da başlıca sebebi sayılabilir. Ancak Hume'un empirist gözü tesis edilmiş 'medenî' bir sosyal düzen kadar, tesis edilememiş sosyal düzenler hakkında da keskindir. Gözlem menzili içinde bu kez İrlanda vardır:

"Avrupa'da bölünmelerin en şiddetli ve en nefret dolu olduğunu gözlemlediğim ülke İRLANDA'dır. Bu, Protestanlar ve Katolikler arasında en sıradan nezâket ilişkilerinin kesilmesine kadar varır. Onların zalimce ayaklanmaları ve birbirlerinden aldıkları vahşi intikamlar, bu ülkenin karğasının, yoksulluğunun ve nüfus azalmasının başlıca kaynağı olan karşılıklı kötü niyetin sebepleridir."³⁷

Hume, Britanya'nın nispeten yakın bir tarihte, İrlanda'nın kendi yaşadığı çağda tasvir ettiği manzarayı adeta bir barbarlık durumu gibi görür. Barbarlık Hume için medenîliğin tam karşıtıdır. Barbarlığın sosyal tezahürleri İç Savaş İngilteresinde ve yaşadığı dönemin İrlandasında görüldüğü üzere dinsel topluluklar arasında her türlü en basit medenî ilişkilerin dahi ortadan kalkmış olmasıdır. Selamın sabahın kesilmesidir. Barbarlık sosyal düzlemde İngilizlerin İskoçlara karşı tutumlarında veya Amerika'da kolonilere yönelik politikalarında olduğu 'delice ve habis öfke'³⁸ ve 'peşin hükümlülük ve anlayış kıtlığı'³⁹ olarak da tezahür edebilir. Kısaca barbarlık ılımlılığın yok olduğu bir sosyal vasatın insan davranışlarında kendisini topyekun aşağılama, damgalama ve düşmanlaştırma vb. olarak gösteren hâkim etkilerinin niteliğidir. Ancak barbarlığın tezahürleri sadece sosyal alanla sınırlı değildir. Siyasi düzlemdeki sonuçları çok daha ağırdır ve esasen buradaki etkileri, sosyal alandaki barbarlık tezahürlerinin çok daha ağır manzaralar göstermesine yol açabilirler. Hume barbar nitelemesini siyasi anlamda özellikle denemelerinde ve tarih çalışmasında kullanmıştır. Siyasi anlamıyla barbarlık Hume için siyasi uygulamalarda keyfiliği, ölçüsüzlüğü ve belirsizliği, tek kelimeyle hukuksuzluğu ifade etmektedir.

Hume, meselâ, sanatların ve bilimlerin doğuşu ve ilerlemesiyle ilgili denemesinde 'hükümetinin genel yasalarla dengelenme zorunluluğunu farkında olmayan ve bütün gücünü bütün gücünü daha aşağı yöneticilere delege eden cahil ve bilgisiz monarkları'⁴⁰ eleştirir. Bu yöneticileri barbar monarklar, yönetimlerini ise barbar monarşiler olarak niteler. İngiltere'de Cromwell dönemine yönelik eleştirileri onun barbar bir siyasi yönetimle ne kastettiğini somut bir şekilde ortaya koymaktadır. Cromwell yönetimi, Hume için, barbar bir yöneticinin nasıl her zaman aynı şekilde davrandığına ilişkin teorisini

37 David Hume, 'Variant Readings', *Essays*, s. 640.

38 J.Stewart, 'The Public Interest vs. Old Rights', *Hume Studies*, Volume XXI, Number 2, November 1995, s.181.

39 Stewart, *a.g.m.*, s.181.

40 David Hume, 'Of The Rise of Arts and Sciences', *Essays*, s.117.

doğrulayan zengin datasıyla barbarlığa doğru bir gerilemeyi temsil eder.⁴¹ Bunun nedeni Cromwell'in gayrı meşru şiddete ve istismara borçlu olduğu sınırsız otoritesini, kurmuş olduğu on iki generalden müteşekkil konseye tam bir keyfilik içinde delege etmiş olmasıdır.

Bunun sonuçları gerçekten çok ağır olmuş, yüksek generaller her uyruğun mülkiyetinin ve kişiliğinin sanki mutlak efendileriymiş gibi hareket etmişlerdir.⁴² Hume'un İç Savaş İngilteresine ilişkin çizdiği kasvetli sosyal manzara bu dönemin eseridir. Ancak bu tür yönetimlerin yol açtığı veya iyice güçlendirdiği olgulardan birisi dinsel hoşgörüsüzlüktür. Dikkat edilirse Hume'un özelde İngiltere'nin genelde Britanya'nın yakın tarihte, İrlanda'nın halihazırda yaşadığı çok sıkıntılı ve kasvetli toplumsal manzara dinsel topluluklar arasındaki çatışmalar ve gerilimlerle ilgilidir. Hume bu manzarayı 'tarihteki en büyük hadiselerden olan Reformasyonu ortaya çıkaran dinsel ihtilafların'⁴³ bir sonucu olarak görür. Bu ihtilafları üreten unsurlardan birisi Tanrının teklifini savunan neredeyse bütün dinlerin sergiledikleri hoşgörüsüzlüktür. Ona göre bu hoşgörüsüzlük dinin ortaya çıkışında kaçınılmaz bir evre olarak gördüğü çoktanrıcılığın hoşgörü ilkesi kadar dikkat çekicidir. Meselâ Hıristiyanlar arasında sadece İngilizler ve Hollandalılar hoşgörü ilkelerini benimsemiş olmaları diğerlerinden ayrılırlar. Bu iki toplum bu ayrıksılıklarını rahiplerin ve bağnazların aksi yöndeki bütün gayretlerine karşıt olarak sivil yöneticilerin azimli kararlılıklarına borçludurlar.⁴⁴

Hume böylece kurumsallaşmış tek Tanrılı dinlerde hoşgörüsüzlüğün asıl kaynağını dinlerin kendilerinden ziyade, ruhban sınıfı ve bağnazlara bağlar. Bununla birlikte barbarlık rejimlerinin keyfiliği, ölçüsüzlüğü ve belirsizliği gibi niteliklerinden kendi içinde adeta bir parti gibi davranan bu sınıfın da istifade edeceği açıktır. Cromwell tiranlığı esnasında İskoçya'da Covananterler diye adlandırılan fanatik tarikat dışında herkesin iktidardan dışlanmış olması ve ülkenin dağlık bölümünü oluşturan Kuzey İskoçya dışında İskoç paganlığının tüm izlerinin İskoçya'dan silinmiş olması bunun bir örneği olarak görülebilir.⁴⁵ Bu dönemde İskoçya tamamen Kilisenin ökçeleri altına girmiş, Episcopal ruhban sınıfı presbiteryenleri tasfiye ederek, ılımlı Presbiteryenliğe dair tüm umutları söndürmüştür.⁴⁶

41 Neil McArthur, *David Hume's Political Theory*, Toronto: University of Toronto Press, 2007, s.114

42 David Hume, *History of England*, Cilt VI, s.57

43 David Hume, *History of England*, s.113

44 David Hume, 'The Natural History of Religion', *The Philosophical Works of David Hume*, Edinburg: Adam Black-William Tait, 1826, s.476.

45 SRL, *The Pursuit Certainty*, s.18

46 SRL, *The Pursuit Certainty*, s.19

Hume'un medenîlik-barbarlık karşıtlığının günümüzde birtakım tatsız çağrışımlar yaratabileceği aşikârdır. Ancak bu, Hume'un asıl derdinin anlaşılmasını engellememelidir: Hume için barbarlık insan doğasındaki doğal duygusal dinamiklerin barışçıl sosyal düzeni tehdit edecek bir aşırılık ve şiddet içinde tezahür etmelerine yol açan siyasi ve sosyal vasatı ve karakteristiklerini ifade etmektedir. Bu tür bir vasatın ve karakteristiklerinin en önemli sonucu, toplumsal çoğulluğun içeriğini oluşturan unsurların birbirlerine güven duymalarının, dolayısıyla bir toplumdaki söz etmemizi mümkün kılan belli başlı etkinlik alanlarında değişik şekillerde ve düzeylerde ilişkiye geçmelerinin ve işbirliğine gitmelerinin koşullarını tahrip etmeleri, giderek tamamen ortadan kaldırmasıdır. Bu, çoğulluk içeriğini teşkil eden her çeşitlilik unsurunun sadece kendi benzerleriyle ilişkiye geçmesi, yani kendi içlerine kapanarak diğer unsurların mensuplarıyla bağlantı kurmaktan kaçınması ve hatta bunu tamamen reddetmesi anlamına gelir. Bu esasen toplumun birbirine düşmanlaşmış unsurlarına ayrışarak çözülmesi ve Hume'un Britanya tarihinde örneklediği gibi bazen neredeyse *de facto* olarak ortadan kalkması demektir. Bunun *nerede* ve *ne zaman* ortaya çıkarsa çıksın bir ülkenin, bir ulusun, bir toplumun, bir topluluğun ve onların vatandaşları yahut mensupları olarak tek tek bireylerin karşı karşıya kalabilecekleri belki de en büyük felâket olduğu açıktır. Çünkü böyle bir durumda onlar artık birbirlerini çeşitli şekillerde ve düzeylerde ilişki ve işbirliği içine girebilecekleri hemcinsleri olarak değil kendilerini şöyle veya böyle, şu veya bu ölçüde tehdit eden düşmanlar olarak algılayacak, neticede de birbirlerinin 'kurtları' hâline geleceklerdir.

İşte Hume başta İngiltere ve Britanya'nunki olmak üzere, çok keskin bir gözlemcisi olduğu tarihsel tecrübenin bu tür durumlarda karşımıza çıkardığı her cephesiyle katastrofik sonuçların nedenlerini son derece güçlü bir bilgi ve insan eylemliliği kuramıyla açıklayıp anlamamızı amaçlar. Bu kuram, çalışmasının diğer politik-pratik boyutlarıyla birlikte, içerdiği çeşitlilik unsurları ne kadar çoğalırça çoğalsın yahut farklılaşırça farklılaşsın onların kendileri açısından değerli ve önemli buldukları 'iyi'leri hayata geçirmelerini temin ve tesis edebilecek medenî bir sosyal düzenin insan doğasındaki şartlarını da ortaya koyar. Hume böylece insan doğasında tarafsızlık, fanatiklik, bağnazlık, aşırılık ve bunlarla bağlantılı bir şekilde şiddet ve düzensizlik üreten bireysel, kolektif ve sosyal duygu dinamiklerinin yumuşatılıp ılımlılaştırılmasının, belki daha uygun bir ifadeyle törpülenmesinin koşullarına nüfuz etmemizi sağlayacak şekilde kurgulanmış büyük bir filozofik teşebbüste bulunmuştur.

Klasik liberalizmin kurucu değerlerini de şekillendiren bu teşebbüs, bize göre, medenî bir çoğulcu varoluşu kendiliğinden türetebilecek bir sosyal-siyasi düzen konusunda adeta felsefi bir eğitim programı gibi tasarlanmıştır.

Bu programı günümüzün çoğulluk sorunları açısından değerlendirdiğimizde, onun, çoğulluk içeriğini oluşturan çeşitlilik unsurlarının varoluşsal garantilerini sağladığı gibi, bu içeriğe yeni çeşitlilik unsurlarının eklenmesinin kapılarını sonuna kadar açacak şekilde kurgulandığını da söyleyebiliriz. Hume, bize klasik liberal değerlerin özcü ve köktenci bir nitelik taşımayan, dolayısıyla liberalizmin çoğulluk vaadini olabilecek en geniş spektrumuyla hayata geçirebilecek bir çoğulluk vizyonu sunmaktadır. 18. Yüzyıldan 21. Yüzyılın ruhunu yakalayan bu vizyonun bunu nasıl başarabileceğinin cevabı elbette onu ortaya çıkaran filozofik-kuramsal zeminde ve bu zeminin belli başlı kurucu bileşenlerindedir. Bu zeminin ve kurucu bileşenleri bir analizi bizi Aydınlanmanın çok farklı bir yüzüyle buluştururken, Humecu liberalizmin liberal çoğulluk vaadinin hayata geçirilmesi konusunda neden çok daha elverişli olduğunun burada ele almadığımız yönlerini de kavramamıza yardımcı olacaktır. Dolayısıyla Humecu çoğulluk vizyonuna nüfuz etmemizi katkıda bulunabilecek bu analiz ayrı bir yazının konusu olmak durumundadır.

